ทางสงบ

(๑๐)

ของ

พระพรหมมุนี (ธมฺมสาร) วัดราชผาติการาม

เจ้าภาพ

พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ ในงานพระราชทานเพลิงศพ

อำมาตย์โท พระสุทัศนพงศพิสุทธิ์

(หม่อมหลวงกิ่ง สุทัศน์)

ที่สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๑๔

ทางสงบ

(๑๐)

ของ

พระพรหมมุนี (ธมฺมสาร) วัดราชผาติการาม

เจ้าภาพ

พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ ในงานพระราชทานเพลิงศพ

อำมาตย์โท พระสุทัศนพงศพิสุทธิ์

(หม่อมหลวงกิ่ง สุทัศน์)

ที่สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๔

รำลึกในพระมหากรุณาธิคุณ

ตามที่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม เสด็จพระราชดำเนินมาในการพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์โท พระสุทัศนพงศพิสุทธิ์ (หม่อมหลวงกึ่ง สุทัศน์) นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้

ข้าพระพุทธเจ้า ภรรยา บุตร ธิดา พระสุทัศนพงศพิสุทธิ์ ขอพระราชทานจารึก พระมหากรุณาธิคุณนี้ไว้เหนือเกล้าเหนือกระหม่อมตลอดไป หากพระสุทัศนพงศพิสุทธิ์ ผู้ล่วงลับไปแล้ว มีญาณวิถีได้ทราบ คงจะชื่นชมและซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณและเกียรติที่ได้รับพระราชทาน เป็นอย่างยิ่ง

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า ภรรยา บุตร ธิดา พระสุทัศนพงศพิสุทธิ์

คำนำ

คุณรัมภา สุทัศนพงศพิสุทธิ์ ปรารภเรื่องการที่จะขอรับพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์โท พระสุทัศนพงศพิสุทธิ์ (หม่อมหลวงกิ่ง สุทัศน์) ที่สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส ในวันที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๑๔ ขอให้ช่วยจัดหาหนังสือสำหรับพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพ จึงได้รวบรวมธรรมกถา ซึ่งได้แสดงในวันฟังธรรม ที่วัดราชผาติการาม (ซึ่งยังไม่เคยพิมพ์) ให้พิมพ์ได้ตามประสงค์ แต่เนื่องจากกำหนดการพระราชทานเพลิงศพต้องเลื่อนเข้ามาเป็นวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๔ เพราะบุตรชายของท่าน คือ พันเอก กระวี สุทัศน์ ณ อยุธยา ซึ่งเป็นผู้ช่วยทูตฝ่ายทหารบกไทยประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงแคนเบอร์รา มีราชการในต่างประเทศ จะมาในการพระราชทานเพลิงศพได้ระหว่าง วันที่ ๑๙—๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๑๔ จึงต้องเลื่อนการพระราชทานเพลิงศพมาเป็นวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๔ เพื่อให้บุตรได้ฉลองพระคุณบิดาอันเป็นครั้งสำคัญได้โดยพร้อมเพรียงกัน หนังสือนี้จึงจัดรวบรวมพิมพ์ไม่ทันตามกำหนดนั้น คงพิมพ์สำเร็จตามกำหนดเดิม คือ วันที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๑๔ จึงได้พิมพ์บัตรแจกในวันพระราชทานเพลิงศพ ให้ท่านผู้มาในงานพระราชทานเพลิงศพ ผู้ประสงค์จะรับหนังสือนี้ มารับตามกำหนดนั้น

ธรรมกถาที่พิมพ์นี้ เป็นสำนวนพระธรรมเทศนาที่ข้าพเจ้าได้แสดงในวันพระตอนเช้าทุกวันพระ พระเจ้าหน้าที่ได้บันทึกไว้ด้วยเครื่องบันทึกเสียง แล้วลอกออกจากเครื่องบันทึกเสียงเก็บรักษาไว้ เมื่อต้องการจะพิมพ์จึงนำมาตรวจแก้และส่งพิมพ์ ตามปกติได้พิมพ์

ออกสู่กันอ่านเป็นประจำทุกปี ปีละ ๑ เล่มบ้าง ๒ เล่มบ้างตามกำลังทุน สำนวนแห่งการแสดงก็ไม่เป็นความเรียง พูดไปคาด ๆ อย่าง-ธรรมดา เหมือนกับการนั่งพูดธรรมะในวงธรรมสากัจฉา ไม่ได้แก้สำนวนให้ดีขึ้น แสดงไปแล้วอย่างไรก็คงไว้อย่างนั้น เป็นแต่ตัดข้อความที่ซ้ำกันเกินไปออกเสียบ้างเท่านั้น การแสดงก็ไม่ได้ระวังคำพูดว่าจะไพเราะหรือไม่ เพราะพูดในวงอุบาสกอุบาสิกาอันเป็นกันเองอยู่แล้ว ผิดพลั้งหลังหน้าท่านคงไม่ถือ แต่เมื่อจำเป็นจะต้องนำออกเผยแผ่ทั่วไป คำพูดบางคำอาจไม่เหมาะสม หากมีบ้างก็ต้องขออภัยด้วย ที่คุณรัมภา สุทัศนพงศพิสุทธิ์ เจาะจงให้พิมพ์พระธรรมเทศนานี้ ก็เพราะในวันที่แสดงในตอนหลังนี้ คุณพระสุทัศนพงศพิสุทธิ์และคุณรัมภามาฟังอยู่เป็นประจำ รู้สึกว่าโดยมากจะเป็นที่พอใจของคุณพระ เป็นเหมือนทำบุญอุทิศสิ่งที่ชอบใจส่งไปให้ ผู้ทำก็มีความสบายใจ

ข้าพเจ้าไม่เคยได้รู้จักและคุ้นเคยกับคุณพระสุทัศนพงศพิสุทธิ์มาก่อน เพียงแต่ได้ทราบชื่อของท่านในขณะที่ท่านดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการรถราง ได้ยินเจ้าหน้าที่รถรางออกชื่อท่านในทางดี เพราะข้าพเจ้าในเวลาเดินทางไปไหนก็มีรถรางเป็นที่พึ่ง ครั้นมาในตอนหลังเมื่อท่านวางภาระการงานทุกอย่าง (เพราะสูงอายุ) แล้ว ตั้งใจเข้าศึกษาธรรมในพระพุทธศาสนา ได้ไปฟังธรรมตามวัดต่าง ๆ หลายแห่งที่เป็นประจำก็คือ วัดสุทัศนเทพวราราม ต่อมาหลังจากนี้ประมาณ ๔ ปีเศษ ได้มาฟังธรรมที่วัดราชผาติการาม เมื่อได้มาฟังเป็นครั้งแรกแล้ว ก็มาอีกบ่อย ๆ จนถึงมาประจำ เมื่อได้มีโอกาสสนทนาปราศรัย

กัน สังเกตได้ว่าท่านมีความพอใจชอบอัธยาศัยกัน จึงหาโอกาสมาแต่เช้า ได้สนทนากันที่กุฏิก่อนลงฟังธรรมทุกวัน ในขณะที่มาฟังธรรมอยู่นั้น ที่วัดราชผาติการาม กำลังมีการก่อสร้างเสนาสนะสงฆ์หลายหลังด้วยการชักจูงแนะนำของคุณรัมภา ท่านเกิดศรัทธาเห็นดีเห็นชอบในการที่จะสร้างศาลากลางคณะ ให้พระภิกษุสามเณรใช้เป็นที่รับแขกสัก ๑ หลัง แต่ยังไม่ทันได้สร้างก็ล้มเจ็บหนักและถึงแก่กรรมเสียก่อน จึงเป็นเหตุให้คุณรัมภา สุทัศนพงศพิสุทธิ์ ได้บริจาคทรัพย์ให้สร้างกุฏิคอนกรีตเสริมเหล็ก ๒ ชั้น ๑ หลัง อุทิศส่วนกุศลแก่คุณพระ ซึ่งทางวัดกำลังดำเนินการก่อสร้างอยู่ในบัดนี้ ให้ชื่อกุฏิว่า กุฏิสุทินสุทัศนพงศพิสุทธิ์ แปลว่าอุทิศให้ด้วยดีแก่พระสุทัศนพงศพิสุทธิ์ คุณรัมภาให้บรรจุอัฐิของคุณพระไว้ที่กุฏินี้ด้วย

ตามที่ได้คุ้นเคยกันมาชั่วระยะเวลาไม่นานนัก พอเข้าใจอัธยาศัยได้ว่า คุณพระสุทัศนพงศพิสุทธิ์ เป็นผู้ตรงไปตรงมา ถ้าไม่ตรงต่อกันก็ร่วมงานกันไม่ได้ มีความเข้มแข็งเด็ดขาด มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีเหตุผล เชื่อในความรู้ความสามารถของตนเอง แต่แฝงไว้ซึ่งความโอบอ้อมอารี มีเมตตากรุณาตามหลักเหตุผล เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ใคร ๆ ไม่สามารถจะจูงใจไปได้ตามปรารถนา

ในด้านพระพุทธศาสนา ทราบว่าเมื่อยังรับราชการหรือมีหน้าที่การงานประจำไม่ค่อยได้ใกล้ชิดกับวัด กับภิกษุสามเณรมากนัก แต่ในตอนหลังเมื่อปลดภาระกังวลได้แล้วน้อมใจไปในการศึกษาธรรมมาก เช่นไปฟังพระธรรมเทศนาตามวัดต่าง ๆ แม้จะไปเที่ยวในต่างจังหวัดก็มักจะไปตามวัดต่าง ๆ ด้วย ดังคำพูดของลูกหญิงคนเล็ก

ของท่าน กล่าวไว้ในคำไว้อาลัยคุณพ่อว่า "คุณพ่อชอบพาจี๋ไปในวัดต่าง ๆ และสอนให้จี๋หัดเข้าวัดและประพฤติดี นอกจากวัดที่กรุงเทพ ฯ แล้ว คุณพ่อยังพาจี๋ไปวัดที่อยู่ต่างจังหวัดในวันหยุดอีกด้วย" ดังนี้ ในการฟังธรรม คุณพระสุทัศนพงศพิสุทธิ์ก็ฟังอย่างตั้งใจ เข้าใจธรรมะถูก วิจารณ์ได้ ถ้าเป็นที่ถูกใจในข้อใด ก็วิจารณ์ในข้อนั้นได้และจดจำได้ด้วย

อันบุคคลผู้น้อมใจไปในพระพุทธศาสนา เข้าวัดถือศีลสดับธรรม อย่างน้อย ๆ ก็ต้องมีธรรมะเป็นทุนนอน คือ ศรัทธา ศีล การสดับศึกษา การสละบริจาค และปัญญา ท่านผู้มีธรรมะเป็นทุนดังกล่าวมานี้ มีพระบาลีสรรเสริญว่า เป็นผู้ถือสาระแก่นสารแห่งร่างกายไว้ได้ สมด้วยพระพุทธภาษิตบรรยายกล่าวถึงความข้อนี้ไว้ว่า

สทฺธาย สีเลน จ โย ปวฑฺฒติ
ปญฺญาย จาเคน สุเตน จูภยํ
โส ตาทิโส สปฺปุริโส วิจกฺขโณ
อาทียติ สารมิเธว อตฺตโน

แปลว่า ผู้ใดเจริญทั่วถึงด้วยศรัทธา และศีล ด้วยปัญญา ด้วยการสละบริจาค ด้วยการสดับศึกษาทั้ง ๒ ฝ่าย (คือทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ) ผู้นั้นเป็นสัตบุรุษเป็นผู้เฉียบแหลมเช่นนั้น ย่อมถือสาระแก่นสารของตนในโลกนี้ไว้ได้โดยแท้

คุณพระสุทัศนพงศพิสุทธิ์ เป็นผู้มาดี คือ อุบัติในสกุลที่ดี เป็นสัมมาทิฏฐิ เชื่อกรรมเชื่อผลแห่งกรรม ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา สมบูรณ์บริบูรณ์ไม่ลำบากยากจน เมื่อทรงชีพอยู่ก็กระทำ

แต่ความดี ที่เป็นประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ของประเทศ-ชาติ จัดว่าเป็นอยู่ดี ท่านผู้มาดีเป็นอยู่ดีดังนี้ จัดว่าเป็นผู้ไปดีตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา

ขอให้กุศลราศีที่เจ้าภาพบำเพ็ญอุทิศมาแล้วตามลำดับก็ดี ด้วยการพิมพ์หนังสือนี้ อุทิศเป็นธรรมบรรณาการ สำเร็จเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาก็ดี จงอำนวยอิฐมนุญผลสุขประโยชน์ อันเป็นที่บันเทิงใจ สำเร็จแด่อำมาตย์โท พระสุทัศนพงศพิสุทธิ์ (หม่อม-หลวงกึ่ง สุทัศน์) ในสัมปรายภพ ตามฐานะนิยม สมเจตนาอุทิศทุกประการ.

พระพรหมมุนี

วัดราชผาติการาม

๒๒ ธันวาคม ๒๕๑๔

คำไว้อาลัย

คุณพระสุทัศนพงศพิสุทธิ์

เวลา ๔.๐๐ น. ของวันที่ ๑๑ เมษายน ๒๕๑๔ เป็นวันที่ยากจะลืมได้ เพราะเป็นวันที่ต้องสูญเสียชีวิตของท่านผู้เปรียบเสมือนพ่อ เป็นอาจารย์และสามีในเวลาพร้อม ๆ กัน ถึงแม้จะได้หัดเตรียมใจไว้เสมอมาว่า วันหนึ่งจะต้องพบเหตุการณ์เช่นนี้ตามกฎธรรมดาของโลก แต่ก็ไม่อาจที่จะทำใจให้เป็นปกติได้

เมื่อหวลระลึกถึงคำสอนของพระพุทธองค์ที่ว่า วันหนึ่งจะต้องพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รักเป็นของเที่ยง ไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงไปได้ สิ่งทั้งหลายมีเกิดย่อมมีดับเป็นธรรมดา สิ่งที่ควรจะทำเพื่อให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้ที่จากไป ก็คือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ คือวิธีสุดท้ายที่ดีที่สุดที่ควรจะกระทำ จึงค่อยพอหักใจได้บ้างเป็นบางคราว

ท่านเป็นผู้มีสุขภาพดี ไม่เคยเจ็บไข้ได้ป่วยมาก่อน ก่อนจะล้มเจ็บในครั้งนี้สัก ๒—๓ เดือน ท่านเล่นเทนนิสแล้วท่านก็รู้สึกขัด ๆ ที่แขนและบ่นเมื่อยแขน เวลาขับรถกลับบ้านท่านบ่นบ่อย ๆ ว่าน่ากลัวจะขับรถไม่ได้ รำคาญจราจรเหลือเกิน รถติดบ่อยทำให้ต้องถือพวงมาลัยนานไปเลยออกจะเมื่อยที่แขน ได้ปรึกษาเพื่อนหมอที่นับถือก็ได้รับคำตอบว่า เพราะชรามันก็เป็นอย่างนั้นเองทุกคน ก็เลยไม่คิดจะไปตรวจหรือปรึกษาแพทย์ที่โรงพยาบาล ท่านมานึกได้เมื่อเป็นแล้วและก็สายเสียแล้ว ทั้งนี้ก็คงเป็นเพราะอายุของท่านจะมีเพียงนี้ แม้

กระนั้นท่านก็พยายามปฏิบัติตามคำแนะนำของผู้รู้ในเรื่องอาหาร ไข่เป็นอาหารที่ท่านชอบมาก รับประทานวันละหลายฟอง เมื่อทราบว่าไม่เหมาะสมสำหรับคนมีอายุ ให้รับประทานเพียงอาทิตย์ละ ๔ ฟอง ท่านก็ปฏิบัติตาม

ท่านจะดีใจมากหรือเสียใจมากก็ไม่ทราบได้ เมื่อมีผู้ที่ท่านเคารพรักใคร่ไปเยี่ยมเยียน ท่านจะมีน้ำตาไหลทุกครั้ง ถ้าคนที่ท่านไม่สนิทสนมนักท่านจะไม่แสดงกิริยาเช่นนั้น เข้าใจว่าท่านขัดใจตัวเองว่าท่านไม่สามารถจะเล่ารายละเอียด เกี่ยวกับการเจ็บไข้ของท่านให้ฟังก็ได้ เพราะตามธรรมดาท่านชอบคุยสนุกสนาน ในชีวิตท่าน ท่านทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ที่ว่าไม่อุ้มไว้ ไม่บังหวลควัน ไม่ลุกเป็นเปลว และไม่ไหม้ ได้ครบ เพราะพอท่านพูด ธุระของท่านเสร็จหรือพูดคุยเรื่องต่าง ๆ หยุดลง พอศีรษะตกถึงหมอนท่านก็หลับทันที เรื่องการงานอันเกี่ยวกับตัวของท่าน ใครจะว่าอะไรท่านทั้งต่อหน้าและลับหลัง ท่านไม่ถือโกรธ บางครั้งทนไม่ได้ที่เห็นคนที่หน้าไหว้หลังหลอก มาทำดีต่อหน้า ได้เตือนท่าน ท่านกลับตอบว่าเป็นเรื่องของเขา เรื่องของท่านต้องดีต่อคนทุกคน

เกี่ยวกับผู้หลักผู้ใหญ่และผู้มีพระคุณแล้ว ท่านต้องอ่อนน้อมถ่อมตนและระลึกถึงพระคุณอยู่เสมอ แม้ว่าท่านจะเป็นผู้มีอายุมากกว่า แต่ถ้าผู้นั้นมีศักดิ์เป็นญาติที่สูงกว่าท่าน หรือเป็นผู้มีคุณแล้ว ท่านจะต้องเคารพและยกย่องไว้ในที่สูงไม่ลบหลู่ ท่านเป็นผู้มีความกตัญญู

เสมอ ท่านสอนทุก ๆ คนเสมอให้เป็นผู้มีความกตัญญู ดังเช่นคุณอาว์ของท่าน (เจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร) ท่านเล่าว่าท่านไม่เคยเถียงคุณอาว์เลย มีแต่จะทำตามคำสั่งสอนของท่านทุกอย่าง ท่านอ้างว่าเป็นวิธีเดียวที่จะตอบแทนพระคุณท่านได้บ้าง

ท่านต้องทรมานเจ็บอยู่เกือบปี แต่ท่านก็มีกำลังใจเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพราะเมื่อไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลในครั้งแรกนั้น ท่านเป็นคนไข้ที่หนักที่สุด แล้วก็ค่อยมีอาการดีวันดีคืนมาตามลำดับ จนกระทั่งได้กลับบ้านได้หลังจากรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลได้ ๒ เดือนครึ่ง ตั้งแต่ตายไปซีกหนึ่ง พูดไม่ได้รับประทานไม่ได้ จนรับประทานอาหารได้ทุกอย่างเป็นปกติ ที่ยังไม่ปกติเหมือนเดิมก็คือการพูด ซึ่งไม่คล่องแคล่วเหมือนก่อน และพูดไม่ได้มากเท่าที่ควร แต่ก็พูดได้รู้เรื่อง จะสั่งอะไร รับประทานอะไร เช้ากลางวันเย็น ท่านสั่งอาหารด้วยตนเองได้ จากกระดิกกระเดี้ยไม่ได้ก็ขยับได้ แม้ขาที่เจ็บก็พอยกได้บางคราว นั่งได้เองทุกวัน จนกระทั่งนั่งได้เองวันละ ๒ ครั้ง ๆ ละครึ่งชั่วโมง และกำลังหัดยืน พอปล่อยมือได้วันเดียวท่านก็มีอันเป็นต้องเสียชีวิตลงโดยโรคแทรกคือปอดอักเสบ ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านั้น ท่านได้ผจญกับไข้หวัด บาดทะยัก ท้องเดิน เป็นแผลที่กะเพาะ จนถึงกับต้องให้เลือดมาแล้ว ครั้งนี้เป็นเพียงหวัดและไอ ๗ วันเท่านั้นนับจากป่วย เพิ่งมาทราบว่าเป็นปอดอักเสบแทรกก็เมื่อวันเสียชีวิตนั้นเอง

ก่อนจะเสียชีวิต ๓--๔ วันท่านไม่ค่อยพูดเหมือนเดิม แต่ก็ยังยิ้มแย้มแจ่มใส ถามท่านก็ยิ้มและบอกว่าสบายดีไม่เป็นอะไร ถามว่า

ทำไมไม่พูดท่านก็ยิ้มแล้วสั่นศีรษะ ท่านคงปลงตกแล้วว่าอยู่หรือตาย ท่านก็พอใจทั้งนั้น เพราะเวลาที่ท่านจากไปนั้น หน้าตาท่านยิ้มแย้มแจ่มใส จนหมอที่มาตรวจอาการหลังจากท่านเสียแล้วเกือบ ๓ ชั่วโมง ยังจับไม่ได้ คิดว่าท่านมีชีวิตอยู่ นอนยิ้มอยู่เหมือนเดิม

ชีวิตในบั้นปลายของท่านนี้ ท่านมีความสนใจในเรื่องพระพุทธศาสนามาก จึงเป็นเหตุให้รู้จักคุ้นเคยกับพระเถระผู้ใหญ่ คือท่านเจ้าคุณพระวิสุทธิวงศาจารย์ วัดสุทัศนเทพวราราม และท่านเจ้าคุณพระ-พรหมมุนี วัดราชผาติการาม ด้วยการได้ไปฟังธรรมในวันพระที่วัดทั้ง ๒ นี้เนือง ๆ ท่านเจ้าคุณพระพรหมมุนี เมื่อได้ทราบข่าวป่วยก็ได้ให้ความเมตตาไปเยี่ยมไข้ที่โรงพยาบาลหลายครั้ง และเมื่อกลับมาพักรักษาตัวที่บ้านก็ได้ไปเยี่ยม คอยเป็นกังวลคอยถามข่าวคราวทุกระยะ ในโอกาสที่ท่านไม่สามารถจะไปเยี่ยมได้ ทั้งได้พูดปลอบใจในทางธรรมฝากไปเนือง ๆ เมื่อท่านถึงอวสานแห่งชีวิต ท่านก็ได้เป็นธุระช่วยเหลือแนะนำ ในการจัดการบำเพ็ญกุศล พระคุณเจ้าทั้ง ๒ ยังได้เป็นเจ้าภาพสวดอภิธรรมหน้าศพ เมื่อตั้งบำเพ็ญกุศลที่วัดโสมนัสวิหาร โดยเฉพาะท่านเจ้าคุณพระพรหมมุนี ได้แสดงความกรุณาเป็นพิเศษ โดยได้จัดผ้าไตร ๓ ไตรทอดบังสุกุลในเวลาเชิญศพไปบำเพ็ญกุศลที่วัดเทพศิรินทราวาส ท่านได้เป็นผู้นำศพจากวัดโสมนัสวิหาร ไปวัดเทพ-ศิรินทราวาส ในวันที่เชิญศพไปตั้งบำเพ็ญกุศลเพื่อพระราชทานเพลิงด้วย และในงานพระราชทานเพลิงศพ คือวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๔ ท่านยังได้เมตตาเป็นเจ้าภาพจัดเครื่องกัณฑ์เทศน์ พร้อมด้วยเครื่อง

ไทยธรรมถวายพระสวดรับเทศน์ อย่างงดงามสมเกียรติ นอกจากนี้ท่านยังได้เป็นธุระช่วยจัดการพิมพ์หนังสือ สำหรับเป็นธรรมบรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพ ๑ เรื่องด้วย หากคุณพระได้ทราบถึงความเมตตากรุณาของท่านทั้ง ๒ ดังกล่าวมาแล้ว ท่านคงจะปีติยินดีเป็นอย่างยิ่ง

ด้วยความเมตตากรุณาของท่านดังกล่าวแล้ว นับว่าเป็นประโยชน์แก่ดิฉันมากที่สุด เพราะในเวลาเช่นนี้นึกไม่ออกว่าจะไปปรึกษาใคร นึกถึงใครเป็นที่พึ่งไม่ได้จริง ๆ การที่ท่านได้มีความเมตตากรุณาในคราวเช่นนี้ จึงเป็นเหมือนสิ่งเครื่องชะโลมใจอย่างประเสริฐ ดิฉันจึงขอขอบพระคุณของท่านไว้ ณ ที่นี้ด้วยเป็นอย่างยิ่ง จะขอจารึกพระคุณนี้ไว้ไม่มีลืมจนตลอดชีวิต

ขอตั้งจิตอธิษฐานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก จงดลบันดาลให้กุศลผลบุญใด ๆ อันดิฉันได้กระทำไว้แล้วในชาติก่อน ๆ ทั้งในชาตินี้ และจะได้กระทำต่อไปในอนาคต จงเป็นผลให้คุณพระสุทัศนพงศพิสุทธิ์ (ม.ล. กึ่ง สุทัศน์) ผู้เป็นเสมือนพ่อ เป็นอาจารย์ เป็นสามี ได้ไปสู่สุคติในสัมปรายภพที่สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไปเทอญ.

รัมภา สุทัศนพงศพิสุทธิ์

๕ ธันวาคม ๒๕๑๔

คำไว้อาลัย

คุณพระสุทัศนพงศพิสุทธิ์ ได้เข้าทำงานที่ธนาคารออมสิน เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๕ ในตำแหน่งสมุห์บัญชีใหญ่ ต่อมาตำแหน่งนี้ได้เปลี่ยนชื่อเป็น หัวหน้าฝ่ายการบัญชี ซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดของพนักงานธนาคารออมสิน ที่แต่งตั้งโดยคณะกรรมการธนาคารออมสินในขณะนั้น และคุณพระได้ดำรงตำแหน่งนี้อยู่จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๖ จึงได้พ้นตำแหน่งหน้าที่ หลังจากที่ได้ต่ออายุเวลาการทำงานมาแล้วเป็นเวลาถึง ๔ ปี

ในขณะที่คุณพระสุทัศนพงศพิสุทธิ์ เข้าทำงาน เป็นช่วงระยะเวลาเริ่มแรกที่ธนาคารออมสินได้แยกตัวจาก กรมไปรษณีย์โทร เลข มาดำเนินธุรกิจเองเป็นอิสระ นับว่าเป็นระยะเวลาที่ธนาคารออมสินต้องการผู้ที่มีความรู้ความสามารถในงานด้านต่าง ๆ เพื่อมาช่วยกันปฏิรูปและวางรากฐานของงานเพื่อให้ได้มาตรฐาน ในอันที่จะก้าวหน้าไปสู่ความเจริญต่อไปในอนาคต ตำแหน่งที่คุณพระดำรงอยู่จึงนับว่าเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญและเหมาะสมยิ่ง ทั้งนี้ เพราะคุณพระเป็นผู้ที่ได้รับทุนเล่าเรียนหลวงให้ไปศึกษาวิชาการ บัญชี จาก ประ เทศอังกฤษจนจบ และได้เคยเป็นอาจารย์สอนวิชาการบัญชีในมหาวิทยาลัยมาเป็นเวลานาน ย่อมมีประสพการณ์ในเรื่องของบัญชีเป็นอย่างดีโดยตลอด ดังนั้น ในช่วงระยะเวลาที่คุณพระทำงานอยู่ในตำแหน่งนี้ งานในด้านการบัญชีของธนาคาร ออม สิน จึงได้ รับ การ ปรับ ปรุง และวิวัฒนาการก้าวหน้าขึ้นเป็นอย่างมาก

ข้าพเจ้ารู้จักกับคุณพระสุทัศน ฯ เมื่อครั้งข้าพเจ้ายังมีฐานะเป็นกรรมการธนาคารออมสินอยู่ และเห็นว่าคุณพระสุทัศน ฯ เป็นผู้ที่มีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงดี พูดจาคล่องแคล่วฉาดฉาน เป็นผู้ที่มีความปราดเปรื่องมากและได้ทุ่มเทความคิดให้กับงานของธนาคารออมสินอยู่ตลอดเวลา แม้ว่าคุณพระจะได้พ้นจากตำแหน่งหน้าที่ในธนาคารออมสินไปแล้วก็ตาม แต่ความผูกพันในฐานะที่เป็นออมสินเก่าที่ได้ทำคุณประโยชน์ไว้กับธนาคารออมสิน ย่อมฝังอยู่ในความทรงจำและจิตใจของพวกเราชาวออมสินอยู่เสมอมา ดังนั้น การจากไปของคุณพระสุทัศน ฯ ในครั้งนี้ ย่อมทำให้พวกเราอดระลึกถึงผลงานและคุณงามความดีนั้นเสียมิได้

ในการพระราชทานเพลิงศพคุณพระสุทัศนพงศพิสุทธิ์ ในครั้งนี้ ข้าพเจ้าจึงขอตั้งจิตอธิษฐานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายและด้วยผลบุญกุศลตลอดจนความดีที่คุณพระสุทัศนพงศพิสุทธิ์ได้กระทำไว้ในขณะที่มีชีวิตอยู่ จงโปรดดลบันดาลให้คุณพระสุทัศนพงศพิสุทธิ์ได้เสวยสุขในสัมปรายภพ เทอญ ฯ

พลอากาศเอก บุญชู จันทรุเบกษา
ประธานกรรมการธนาคารออมสิน

คำไว้อาลัย

ข้าพเจ้ากับคุณพระสุทัศนพงศพิสุทธิ์ ได้พบปะและรู้จักกัน ครั้งแรกในประเทศอังกฤษ เราทั้งสองเป็นนักเรียนกระทรวงพระคลัง มหาสมบัติด้วยกัน เพราะฉะนั้น ในระหว่างเวลาการศึกษาในประเทศ อังกฤษ จึงได้ติดต่อไปมาหาสู่กันเสมอ ในตอนปลายของการศึกษา ข้าพเจ้าและคุณพระได้เข้ามาศึกษาในกรุงลอนดอน แม้จะไม่ได้อยู่ ร่วมกัน แต่ก็ได้พบปะกันเสมอแทบทุกอาทิตย์ ครั้นกลับจากการ ศึกษาแล้ว ก็ยังได้เข้ารับราชการอยู่ในกรมเดียวกัน คือ กรมบัญชี กลาง และซ้ำยังนั่งทำงานอยู่ในห้องเดียวกันด้วย คุณพระได้ศึกษา วิชาการบัญชี และในสมัยนั้นทางราชการต้องการผู้ที่ศึกษาในวิชาการ บัญชีไปประจำทำงานในสถานที่ราชการที่ต้องการใช้วิชานี้ เช่น กรม รถไฟหลวง กรมไปรษณีย์โทรเลข คลังออมสิน เป็นต้น เมื่อคุณพระ ได้รับราชการในกรมบัญชีกลางได้ประมาณ ๒—๓ ปี กระทรวงจึงได้ ส่งไปประจำที่กรมไปรษณีย์โทรเลข ถึงแม้ว่าเราได้รับราชการต่างกรม กันแล้ว เราก็ยังติดต่อสมาคมกันตลอดจนสิ้นอายุขัยของคุณพระ ข้าพเจ้าจึงถือว่าคุณพระเป็นเพื่อนสนิท และที่เคารพรักใคร่ของข้าพเจ้า ผู้หนึ่ง

คุณพระเมื่ออยู่ในระหว่างรับราชการก็ได้บำเพ็ญตนเป็น ข้าราชการที่ดี ทางราชการได้ยกย่องตลอดมาจนในที่สุดได้รับตำแหน่ง สมุหบัญชีใหญ่ในกรมไปรษณีย์โทรเลข นอกจากนั้นข้าพเจ้าเข้าใจว่า

คุณพระ เป็นบุคคลรุ่นแรกผู้หนึ่งที่ได้นำวิชาการบัญชีที่ท่านได้ศึกษามาออกเผยแพร่แก่กุลบุตรกุลธิดาได้รับการ ศึกษาใน วิชา นี้ จนวิชา การบัญชีได้แพร่หลายทั่วไปในขณะนี้

คุณพระเป็น ผู้ ชอบ เล่น กีฬา เช่น เตนนิส ฟุตบอล ฯลฯ ข้าพเจ้าได้ร่วมเล่นกับท่านอยู่เสมอตั้ง แต่ ใน ประ เทศ อัง กฤษ มา แล้ว ท่านไม่ชอบเพียงแต่การกีฬาเท่านั้น แต่น้ำใจท่านก็เป็นนักกีฬาอีกด้วย

คุณพระได้รับราชการด้วยความอุตสาหะ และปฏิบัติงานในหน้าที่มาเป็นอย่างดี ประกอบกับได้นำวิชาที่ได้ศึกษาอบรมมาเผยแพร่ให้เป็นวิชาชีพอันสำคัญวิชาหนึ่งในปัจจุบันนี้ จึงนับว่าท่านเป็นคนไทยคนหนึ่งที่ได้ทำคุณงามความดีและคุณประโยชน์ให้แก่ ประ เทศ ชาติ ที่ควรยกย่อง

บัดนี้ คุณพระได้ลาพวกเราไปแล้วโดยไม่ได้กลับคืนมา แต่คุณงามความดีที่คุณพระได้ทำไว้ยังไม่สลายหายไป คงอยู่ในความทรงจำของบรรดาลูกหลานอีกชั่วกาลนาน

พระยาบุรณศิริพงศ์

อำมาตย์โท พระสุทัศนพงศพิสุทธิ์

(หม่อมหลวงกิ่ง สุทัศน์)

ชาตะ วันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๘

มรณะ วันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๔

เมื่อตั้งศพบำเพ็ญกุศล ที่ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

ประวัติ
อำมาตย์โท พระสุทัศนพงศพิสุทธิ์
(หม่อมหลวงกิ่ง สุทัศน์)

ปฐมกาล

ชาตะ วันจันทร์ แรม ๔ ค่ำ เดือน ๔ ปีมะแม จุลศักราช ๑๒๕๗ ตรงกับวันที่ ๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๓๘ เป็นบุตรพระทิพกำแหงสงคราม (หม่อมราชวงศ์หรั่ง สุทัศน์) และนางทิพกำแหงสงคราม (ผิว สุทัศน์ ณ อยุธยา) เกิดที่บ้านตำบลมะขามทอง อำเภอลำปำ (ปัจจุบันคืออำเภอเมืองพัทลุง) จังหวัดพัทลุง

การศึกษา เข้าศึกษาครั้งแรกที่โรงเรียนวัดจักรวรรดิราชาวาส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ ขณะอายุ ๑๐ ปี สอบไล่ได้ประโยคประถมสามัญ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ แล้วย้ายไปเข้าโรงเรียนมัธยมวิทยา ซึ่งตั้งอยู่ที่สามัคคยาจารย์สมาคม เรียนอยู่ถึงชั้นมัธยมปีที่ ๓ โรงเรียนล้มเลิก จึงไปเข้าโรงเรียนวัดเทพศิรินทราวาส อยู่ชั้นเตรียม เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๔๕๓ เมื่อสอบไล่ได้ ได้เลื่อนข้ามชั้น ไปอยู่ชั้นมัธยมพิเศษปีที่ ๓

สอบไล่ได้ประโยคมัธยมพิเศษ เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ในปีเดียวกันนี้ ได้สมัครเข้าสอบประโยคมัธยมสามัญ และก็สอบไล่ได้ประโยคมัธยมสามัญเช่นเดียวกัน ขณะอายุ ๑๖ ปี

กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ได้ส่งไปศึกษาวิชา ณ ประเทศอังกฤษ ออกเดินทางเมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ในระหว่างที่ศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษนั้น ได้เลือกเรียนวิชาชาเตอร์ดแอคเคาน์แตนซี หรือวิชานักบัญชีและตรวจสอบบัญชี สอบไล่พรีลิมินารี่เอคเซมมิเนชั่น ได้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ เมื่อสอบชั้นนี้ได้แล้ว ตามหลักสูตรของสถาบันชาเตอร์ดแอคเคาน์แตนท์ ต้องฝึกหัดทำงานกับผู้ที่เป็นชาเตอร์ดแอคเคาน์แตนต์ และได้เข้าฝึกหัดทำงานกับ มิสเตอร์ ดับบลิว. วอลเตอร รีด ซึ่งเป็นหุ้นส่วนอาวุโส ของห้างหุ้นส่วน ยี. เอน. รีด แอนด์ซันส์ เป็นเวลา ๓ ปี ตามความประสงค์ของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

สอบไล่ได้ชั้น อินเตอร์มีเดียตของสถาบันชาเตอร์ดแอคเคาน์แตนต์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ ขณะอายุ ๒๓ ปี เป็นนักเรียนไทยคนแรกที่สอบไล่ได้ชั้นนี้ กลับจากการศึกษาวิชา ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๔๖๒

มัชฌิมกาล

การรับราชการ แรกเข้ารับราชการเป็นนักเรียนฝึกหัด ในกรมที่ปรึกษาราชการคลัง กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ (ก่อนไปศึกษาวิชา ณ ประเทศอังกฤษ)

๑๖ พฤษภาคม ๒๔๖๒ เป็นนายเวร กรมบัญชีกลาง ได้รับเงินเดือน ๆ ละ ๒๐๐ บาท

๑ เมษายน ๒๔๖๙ เป็นปลัดกรม กรมบัญชีกลาง ได้รับเงินเดือน ๆ ละ ๓๔๐ บาท

ย้ายไปรับราชการ กรมไปรษณีย์โทรเลข เป็นสมุห์บัญชีใหญ่ ได้รับเงินเดือน ๆ ละ ๔๐๐ บาท เมื่อ ๑ มกราคม ๒๔๗๐ ดำรงตำแหน่งนี้ตลอดมา จน ๑ เมษายน ๒๔๗๕ ได้รับเงินเดือน ๆ ละ ๕๖๐ บาท

๑๖ มกราคม ๒๔๗๖ ออกจากราชการกรมไปรษณีย์โทรเลข ได้รับบำนาญปีละ ๑,๕๖๘ บาท

ออกจากราชการแล้ว ได้เข้าทำงานที่ บริษัทไฟฟ้าสยาม ค.จ.ก. เป็นผู้ช่วยผู้อำนวยการรถราง เมื่อ ๑ พฤษภาคม ๒๔๗๗

๑ กรกฎาคม ๒๔๘๖ เป็นผู้อำนวยการรถรางไปจนถึงวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๔๙๒

๑ มกราคม ๒๔๙๓ บริษัทไฟฟ้าสยาม ค.จ.ก. หมดสัมประทาน รัฐบาลรับช่วงไป

ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม ๒๔๙๓ จนถึง พ.ศ. ๒๔๙๔ ยังคงทำงานอยู่ที่ การไฟฟ้ากรุงเทพ ฯ (บริษัทไฟฟ้าสยาม ค.จ.ก. เดิม) ในตำแหน่งผู้อำนวยการรถราง แล้วออกจากหน้าที่ เหตุทำงานมานาน

ต่อจากนั้นได้เข้าทำงานใน บริษัทคาลเทกซ์ (ประเทศไทย) จำกัด ทันที ในตำแหน่งชีพคล๊าค ของเทอร์มิเนิลดีพาทเมนท์

แล้วย้ายไปเป็นผู้ช่วยเลขานุการ ราชกรีฑาสโมสร และได้เป็นผู้ทำงานแทนในตำแหน่งเลขานุการของราชกรีฑาสโมสร เป็นเวลา ๘ เดือน

๑๖ มิถุนายน ๒๔๙๕ ถึง มีนาคม ๒๕๐๖ เข้าทำงานเป็นสมุห์บัญชีใหญ่และหัวหน้าฝ่ายการบัญชี ธนาคารออมสิน

๒ มีนาคม ๒๕๐๖ ออกจากธนาคารออมสิน ฐานสูงอายุ

๑๘ เมษายน ๒๕๐๖ ได้เข้าทำงานกับ บริษัทอินเตอร์-คอนติเนลตัลโฮเตล จำกัด เป็นสมุห์บัญชีของบริษัท

๑ สิงหาคม ๒๕๐๖ ได้เป็นเลขานุการคณะกรรมการบริษัท ฯ อีกตำแหน่งหนึ่ง ทำงานอยู่จนถึงวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๑๐

ยศ บรรดาศักดิ์ ที่ได้รับพระราชทาน

๑๘ มกราคม ๒๔๖๒ เป็นรองอำมาตย์เอก, ๑๑ มกราคม ๒๔๖๒ เป็นหลวงสุทัศนพงศพิสุทธิ์

๑ มกราคม ๒๔๖๗ เป็นอำมาตย์ตรี,

๗ พฤษภาคม ๒๔๖๙ เป็นอำมาตย์โท, ๑๐ พฤศจิกายน ๒๔๗๒ เป็นพระสุทัศนพงศพิสุทธิ์

๑๕ พฤษภาคม ๒๔๘๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยกเลิกบรรดาศักดิ์ คงกลับใช้ชื่อเดิม

เมื่อเลิกคำสั่งเรื่องที่ให้ยกเลิกบรรดาศักดิ์แล้ว จึงกลับใช้ชื่อบรรดาศักดิ์ตามเดิม

เหรียญ ตรา ที่ได้รับพระราชทาน

๓๑ ธันวาคม ๒๔๖๓ เบญจมาภรณ์ช้างเผือก

๓๑ กรกฎาคม ๒๔๖๕ เข็มข้าหลวงเดิม

๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๔๖๘ เหรียญบรมราชาภิเศกรัชกาลที่ ๗
๘ พฤศจิกายน ๒๔๗๐ จตุรถาภรณ์ช้างเผือก
๑๕ ธันวาคม ๒๕๐๔ ตริตาภรณ์มงกุฎไทย

ราชการพิเศษ

๑. เป็นกรรมการพิทักษ์ทรัพย์ชนชาติศัตรู

๒. เป็นผู้ทำการแทนในหน้าที่สมุห์บัญชีใหญ่ กรมไปรษณีย์โทรเลข รับเงินเดือนทางกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ตามคำสั่งที่ ๑๑๔/๒๔๖๗ ลงวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๔๖๗

กิจการพิเศษ

๑. ในปี พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้เป็นผู้ทำการแทนเลขานุการ บริษัทรถไฟปากน้ำ จำกัด เป็นเวลา ๙ เดือน ระหว่าง นายอี. กรุต ไปต่างประเทศ

๒. ในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ ได้เป็นผู้ทำการแทนผู้อำนวยการรถราง บริษัทไฟฟ้าไทย ค.จ.ก. ระหว่างนายอี. กรุต ไปต่างประเทศ

๓. เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ถึง ๒๔๙๕ สอนวิชาการบัญชีชั้นสูง (ปีที่ ๔) กับสอนการตรวจบัญชีปีที่ ๓ รวมเป็นเวลา ๑๑ ปี และเป็นผู้ออกข้อสอบไล่ด้วย

การกีฬา

เมื่อได้ตั้ง ลอนเทนนิสสมาคมแห่งประเทศไทยขึ้น ก็ได้ช่วยเหลือพระเจ้าราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ จัดตั้งขึ้นเป็นครั้งแรก และได้เป็นกรรมการแทนราชกรีฑาสโมสร

ได้เป็นสภานายก สมาคมฟุตบอลล์แห่งสยาม ต่อจากเจ้าพระยารามราฆพ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๒

เป็นผู้ริเริ่ม รักบี้ฟุตบอลล์ชุดคนไทยล้วน ในปี ๒๔๗๒ กระทำให้มีการเล่นรักบี้ฟุตบอลล์แพร่หลายในประเทศไทย

ได้เป็นกรรมสัมปาทิกของ สมาคมรักบี้ฟุตบอลล์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ปี ๒๕๐๑—๒๕๐๒ และได้เป็นนายก ฯ ในปี ๒๕๐๓—๒๕๐๕ และได้รับยกย่องให้เป็นสภานายกกิติมศักดิ์ตลอดชีวิต และได้เป็นหัวหน้าควบคุมชุดรักบี้ฟุตบอลแห่งประเทศไทย ไปแข่งขันกับชุดสิงคโปร์และมาเลเซีย เป็นการแข่งขันระหว่างชาติ เพื่อชิงถ้วยพระราชทานวชิราลงกรณ์

การสมรส

เมื่อ ๑๘ มีนาคม ๒๔๖๓ สมรสครั้งแรกกับหม่อมราชวงศ์หญิง สดศรี เกษมศรี ธิดาของหม่อมเจ้าปฏิพัทธ์ เกษมศรี และหม่อมเนื่อง เกษมศรี ณ อยุธยา มีบุตรธิดา ๕ คนคือ

๑. นายพัฑฒพงศ์ สุทัศน์ ณ อยุธยา ปัจจุบันเป็นพันโท

๒. นายกระวี สุทัศน์ ณ อยุธยา ปัจจุบันเป็นพันเอก

๓. นายอนันต์ สุทัศน์ ณ อยุธยา

๔. นายสมพงศ์ สุทัศน์ ณ อยุธยา (ถึงแก่กรรม)

๕. นางสาวเฉิดฉาย สุทัศน์ ณ อยุธยา

เมื่อ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๙๕ ได้ทำการสมรสใหม่อีกครั้งหนึ่ง กับนางสาวรัมภา ปุณณะกิตติ บุตรีขุนวีหิกรณ์บรรณกิจ (เขวง ปุณณะกิตติ) และนางวีหิกรณ์บรรณกิจ (จำเนียร ปุณณะกิตติ) มีบุตรี ๑ คน คือ เด็กหญิงนงคราญ สุทัศน์ ณ อยุธยา

บั้จฉิมกาล

พระสุทัศนพงศพิสุทธิ์ มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา พอใจในการศึกษาธรรมในบั้นปลายชีวิต เมื่อพ้นจากหน้าที่การงานแล้วไม่มีภาระกังวลอะไร จึงตั้งใจเข้าวัด ถือศีล ฟังธรรมเป็นประจำ ได้ไปถือศีลฟังธรรมตามวัดต่าง ๆ เช่น ที่วัดสุทัศนเทพวราราม และวัดราชผาติการาม เป็นต้น จนอวสานแห่งชีวิต

พระสุทัศนพงศพิสุทธิ์ เป็นนักกีฬาแต่หนุ่มจนแก่ มีร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพดีตลอดมา ไม่เคยเจ็บป่วยจนถึงล้มหมอนนอนเสื่อ ไปไหนมาไหนได้สะดวก ขับรถยนต์ด้วยตนเองได้เป็นระยะทางไกล ๆ ไม่มีอาการผิดปกติมาก่อนเลย ในวันที่ ๘ พฤษภาคม [illegible] เวลาบ่าย พระสุทัศนพงศพิสุทธิ์ได้ขับรถยนต์ออกไปจากบ้าน ไปทำธุรกิจส่วนตัวตามที่เคยปฏิบัติมา ในวันนี้เมื่อกลับมาถึงบ้านในเวลาค่ำ นำรถยนต์เข้าเก็บในโรงรถเรียบร้อยแล้ว ก็ไม่มีอาการผิดปกติแต่อย่างไร เมื่อจัดการอื่น ๆ แล้วก็เข้านอน ตื่นขึ้นมาในเวลา ๒.๔ นาฬิกาเศษ บ่นว่านอนไม่ค่อยหลับ และบอกภรรยาว่าไม่รู้เป็นอะไร ขาข้างขวาอ่อนไม่มีกำลังยกไม่ขึ้น แต่ต่างก็ไม่ตกใจอะไรมาก แม้ตัวเองก็ไม่ตกใจ คงนึกว่าเป็นอะไรเพียงเล็กน้อย

แต่อาการยิ่งมากขึ้น จนมือเท้าข้างขวาเป็นอัมพาตไม่มีความ-รู้สึก พูดไม่ได้ จึงได้ตามนายแพทย์ผู้คุ้นเคยให้มาตรวจอาการ นายแพทย์แนะนำให้ส่งโรงพยาบาล เมื่อรีบนำตัวไปรักษาที่โรงพยา-บาลจุฬาลงกรณ์ นายแพทย์ได้พยายามให้การรักษาพยาบาลเต็มความสามารถ ทางครอบครัวก็เอาใจใส่เป็นอย่างดี ได้หานางพยาบาลให้มาเฝ้าไข้ทั้งกลางวันกลางคืน อาการดีขึ้นบ้างเล็กน้อย พอรู้สึกตัว ร่างกายซีกข้างขวาเคลื่อนไหวไม่ได้ พูดอะไรถามอะไรก็ได้ยิน และรู้เรื่อง แต่พูดไม่ได้

รักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์เป็นเวลา ๒ เดือนครึ่ง อาการดีขึ้นมาก รับประทานอาหารได้บ้าง อาการอัมพาตที่ร่างกายซีกขวาก็ค่อยดีขึ้น ไม่มีอาการอะไรที่น่าวิตก นายแพทย์จึงแนะนำให้กลับมารักษาตัวที่บ้าน เมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๑๓ โดยเชิญนายแพทย์ผู้ให้การรักษาที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ มาตรวจและให้การรักษาพยาบาลที่บ้านเป็นประจำ อาการค่อยดีขึ้นตามลำดับ รับประทานอาหารได้เกือบจะเป็นปกติ อาการอัมพาตก็ค่อยดีขึ้น เคลื่อนไหวร่างกายได้บ้าง ทำให้มีความหวังว่าจักหายได้ไม่นานนัก

วันที่ ๔ เมษายน ๒๕๑๔ เวลาประมาณ ๒๐.๓๐ น. หลังจากนายแพทย์มาเยี่ยมกลับไปแล้ว มีอาการผิดปกติคือที่ปลายเท้าเย็น ตอนเวลา ๒๒.๑๐ น. รู้สึกว่าจะหนาวคล้ายจับไข้ วัดปรอทขึ้นสูง ๑๐๑ รุ่งขึ้นวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๑๔ ได้รีบไปตามนายแพทย์มาตรวจอาการ นายแพทย์มาในเวลาเย็น ได้ตรวจอาการ ให้ยารับประทาน และบอกว่าเป็นหวัดเพียงเล็กน้อยสัก ๒–๓ วันก็จะหาย และให้งด

ออกกำลังทางกายภาพบำบัดซึ่งต้องทำอยู่เป็นประจำ อาการก็ไม่ดีขึ้น ความร้อนไม่ลด นายแพทย์ก็ได้พยายามให้การรักษาพยาบาลเป็น-อย่างดี ในระยะนี้ก็ยังรับประทานอาหารได้ตามปกติ แต่รู้สึกว่าปิดปากไม่ค่อยสนิท ได้พยายามเช็ดตัวลดความร้อนตามที่นายแพทย์สั่ง อาการไข้ก็ยังไม่ลด

ครั้นถึงวันอาทิตย์ที่ ๑๑ เมษายน ๒๕๑๔ เวลา ๐๒.๓๐ น. เริ่มมีอาการหายใจแรงและดัง มีลมหายใจออกมากกว่าหายใจเข้า ความร้อนสูงมาก แม้จะได้ช่วยกันประคองเป็นอย่างดี ก็ไม่สามารถจะช่วยชีวิตไว้ได้ และได้ถึงแก่กรรมด้วยอาการอันสงบด้วยโรคแซก-ซ้อน คือ ปอดอับเสบ ในวันอาทิตย์ที่ ๑๑ เมษายน ๒๕๑๔ เวลา ๐๔.๐๐ น. สิริรวมอายุ ๗๖ ปี ๑ เดือน ๙ วัน

คุณพ่อ

กราบเท้าคุณพ่อ

ไม่ว่าดวงวิญญาณอันประเสริฐของคุณพ่อจะอยู่แห่งหนใด ลูกขอกราบขอให้คุณพ่อได้ทราบไว้ด้วยว่า พระคุณของคุณพ่อที่มีต่อลูก ๆ นั้นมากมายเหลือล้นที่จะนำมาพรรณนาไว้ ณ ที่นี้ได้หมด

คุณพ่อได้สั่งสอนอบรมลูก ๆ ให้คิดและทำแต่สิ่งที่ดีงามอยู่เสมอ เท่าที่ลูกยังจำได้อย่างแม่นยำก็คือ คุณพ่อได้สอนว่า สิ่งสำคัญที่มนุษย์จะต้องแสวงหาให้มีเป็นสมบัติติดตัวไว้นั้นก็คือ ความรู้, ความสุภาพเรียบร้อย, เคารพและเชื่อฟังผู้ใหญ่, ความกตัญญูกตเวที, ความขยันหมั่นเพียร, ความซื่อสัตย์สุจริต, ความรักหมู่รักคณะ และเป็นมิตรกับชนทุกชั้น, ความเมตตากรุณา, ความยุติธรรม และความมีน้ำใจนักกีฬา

ลูกยังจำได้อีกว่าตอนแรก ๆ ลูกก็ทำได้บ้าง มิได้บ้าง เชื่อฟังบ้าง แสดงปฏิกิริยาบ้าง นั่นมิใช่ว่าลูกจะเป็นคนหัวรั้นหรืออกตัญญู แต่เป็นเพราะลูกเกิดมาเป็นมนุษย์ ซึ่งย่อมจะมีทั้งความดี และความไม่ดี แต่เมื่อลูกได้เติบโตขึ้นมา มีภาระรับผิดชอบและการไตร่ตรองที่ดียิ่งขึ้น ก็เห็นว่าเรื่องที่คุณพ่อได้สั่งสอนมานั้นเป็นเรื่องที่ถูกที่ควรปฏิบัติที่สุด

เมื่อคุณพ่อต้องจากลูกไปยังภพอื่น ลูกก็ยิ่งได้พบว่าการอบรมของคุณพ่อยิ่งถูกต้องและประเสริฐมากยิ่งขึ้น ดังเช่นในการคิดแผนงาน

ขอพระราชทานเพลิงศพของคุณพ่อในครั้งนี้ ไม่ว่าผู้จัดจะหันหน้าไป พึ่งท่านผู้ใด ทุก ๆ ท่านที่เคยรู้จักคุณพ่อ ก็ได้ประทานความกรุณา และประทานความช่วยเหลือทุกวิถีทาง ทุก ๆ ท่านมักจะกล่าวว่า "คุณพระสุทัศน์ เป็นคนดี" ซึ่งทำให้ลูกรู้สึกภาคภูมิที่ได้เกิดมาเป็น-ลูกของคุณพ่อเป็นอย่างยิ่ง และลูกก็จะขอปฏิบัติตามคำสั่งสอนของคุณพ่อ ซึ่งสอนให้มีความกตัญญู โดยจะได้ไปกราบขอบพระคุณต่อท่านเหล่านี้ด้วยตนเองเมื่อมีโอกาสได้กลับมาประเทศไทยอีก ลูกยังไม่สามารถกล่าวถึงนามของท่านผู้มีพระคุณเหล่านั้น ณ ที่นี้ได้ เพราะยังมิทราบว่ามีท่านผู้ใดบ้าง หากจะเขียนลงไปเมื่อขาดตกบกพร่องนามของท่านผู้ใดไป ลูกเห็นว่าจะเป็นการไม่เหมาะสมที่สุด

เมื่อลูกมีความคิดความอ่านมากขึ้นพอจะพิจารณาเรื่องต่าง ๆ ได้ใกล้เคียง ก็พบว่าคุณพ่อมีความรักต่อมิตรสหายด้วยความจริงใจ สิ่งใดที่มิตรสหายต้องการคุณพ่อก็มักจะไม่ค่อยขัดความประสงค์นั้น คุณพ่อมีความขยันหมั่นเพียรต่อการงาน และซื่อตรงต่อหน้าที่รับผิดชอบ คุณพ่อเป็นนักกีฬาชั้นนำ และเป็นผู้บุกเบิกในเกมกีฬาต่าง ๆ ของประเทศไทย หลายประเภท อาทิเช่น กีฬาเทนนิส, รักบี้ และฟุตบอลเป็นต้น และได้มีชีวิตผูกพันธ์อยู่กับการกีฬาจนถึงวาระสุดท้าย

คุณพ่อเป็นผู้มีใจบุญ และเคร่งครัดในศาสนา และได้ใช้ชีวิตบั้นปลายไปในการฟังพระธรรมเทศนาเป็นประจำ ในการจากไปของ

คุณพ่อนี้ลูกจึงมั่นใจว่าคุณพ่อจะต้องไปสู่สุคติในสัมปรายภพอย่าง-แน่นอน ลูกจึงขอกราบอาราธนาอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย ขอได้โปรดปกป้องและคุ้มครองดวงวิญญาณอันประเสริฐของคุณพ่อที่รักของลูก และนำไปสู่สรวงสวรรค์อันสมบูรณ์ด้วยทิพยสุขทุกประการด้วยเทอญ

จากลูก

พันเอก **กระวี สุทัศน์ ณ อยุธยา**

ผู้ช่วยทูตฝ่ายทหารบกไทย ประจำ

สถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงแคนเบอร์รา

คำไว้อาลัย

กราบเท้าคุณพ่อที่เคารพยิ่ง

คุณพ่อค่ะ จี๋ขอบอกว่าเวลานี้จี๋คิดถึงคุณพ่อเหลือเกิน ตลอดเวลาที่คุณพ่อได้อยู่กับจี๋นั้น ถึงแม้จะเป็นเวลาเพียง ๑๐ กว่าปี แต่คุณพ่อก็ได้ให้ความสุขแก่จี๋ตลอดมา

คุณพ่อค่ะ ในเวลาที่คุณพ่อได้อยู่กับจี๋นั้น คุณพ่อได้สอนให้จี๋เป็นเด็กดี เป็นลูกที่ดีของคุณพ่อคุณแม่ คุณพ่อเป็นพหูสูตรสำหรับจี๋ ในเวลาที่จี๋สงสัยสิ่งใดในบทเรียน คุณพ่อก็อธิบายให้จี๋เข้าใจชัดเจนแจ่มแจ้งเสมอมา คุณพ่อคอยปลอบใจจี๋อยู่เสมอ ไม่ให้จี๋เสียใจ เมื่อจี๋สอบไม่ได้ดีเท่าที่ควร และให้รางวัลแก่จี๋เมื่อจี๋สอบได้ดี

ในระยะเวลาเพียง ๑๐ กว่าปีที่คุณพ่อได้อยู่กับจี๋ จี๋ไม่เคยเห็นคุณพ่อทำความชั่วเลย คุณพ่อชอบพาจี๋ไปวัดในแห่งต่าง ๆ และสอนให้จี๋หัดเข้าวัดและประพฤติดี นอกจากในวัดที่กรุงเทพฯแล้ว คุณพ่อยังพาจี๋ไปวัดที่อยู่ต่างจังหวัด ในวันหยุดอีกด้วย

จี๋รู้สึกเสียใจค่ะคุณพ่อที่จี๋ยังเด็กเกินไป ที่จะตอบแทนพระคุณของคุณพ่อได้อย่างเต็มที่ แต่จี๋ก็พยายามทำให้ดีที่สุดแล้ว และจี๋ขอให้คุณพ่อสบายใจได้เลยว่า จี๋จะไม่ทำให้คุณพ่อผิดหวังในตัวจี๋เป็นอันขาด

ด้วยอำนาจแห่งกุศลกรรม ที่คุณพ่อได้ทำไว้เมื่อยังมีชีวิตอยู่ จี๋คิดว่าในเวลานี้ คุณพ่อคงจะมีความสุขอยู่ในสวรรค์ชั้นหนึ่งชั้นใดเป็นแน่ และถ้าเป็นไปได้ จี๋อยากให้คุณพ่อไปถึงนิพพานเร็ว ๆ ด้วยค่ะ

นงคราญ สุทัศน์ ณ อยุธยา

จงสางชัฏภายใน

พระพรหมมุนี (ธมฺมสาร) วัดราชผาติการาม

แสดงในวันฟังธรรมที่ วัดราชผาติการาม

วันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๘

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

น จ เม วนสฺมึ กรณียมตฺถิ
อุจฺฉินฺนมูลํ เม วนํ วิสูกํ
สฺวาหํ วเน นิพฺพนโถ วิสลฺโล
เอโก รเม อรตึ วิปฺปหายาติ.

สํ.ส. ๑๕/๒๖๔

บัดนี้จักได้แสดงศาสนธรรม คำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ว่าด้วยวิธีกำจัดกิเลสเพียงดังป่า เป็นเครื่องปลูกศรัทธา ความเชื่อ และปสาทะ ความเลื่อมใส ของท่านพุทธศาสนิกชนตามสมควรแก่เวลา

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงธรรมะคำสั่งสอนของพระองค์ โปรดเวไนยสัตว์ โดยมากทรงแสดงตามอัธยาศัย อุปนิสัยของผู้สดับ คือของผู้เป็นเวไนยชน เช่นบางคนเป็นชาวนา พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องทำนา บางคนเป็นพ่อค้า พระองค์ก็ทรงแสดงธรรมเปรียบด้วยคุณสมบัติของพ่อค้า บางคนเป็นคนเลี้ยงช้างเลี้ยงม้า ก็มักจะทรงแสดงคุณสมบัติเทียบกับองคสมบัติของช้างของม้าที่เป็นพระราชพาหนะ

ของพระราชา ทั้งนี้ก็เพื่อจะให้พระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงนั้น ถูกกับอัธยาศัยของผู้ฟังอย่างหนึ่ง กับเพื่อจะให้เห็นว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น มีในที่ทั่วไป พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงหยิบยกของวิเศษที่ไหนมาทรงสอน พระองค์ทรงสอนสิ่งที่มีอยู่แล้ว เป็นอยู่แล้ว ของที่อยู่ใกล้ตัวของบุคคลนั้นเองมาเป็นธรรมเครื่องสอนใจ แต่โดยมากคนมองเป็นภายนอก พระพุทธเจ้าทรงมองเป็นภายใน พระพุทธภาษิตซึ่งจะได้แสดงต่อไปนี้ ก็ทรงแสดงโดยนัยเช่นเดียวกัน

พระพุทธภาษิตที่ตรัสนี้มีเรื่องเล่าว่า พราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อว่า นวกัมมิกะภารทวาชพราหมณ์ กำลังตัดไม้ถางป่าอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง บังเอิญเดินไปพบพระบรมศาสดาประทับนั่งคู้บัลลังก์ ขัดสมาธิ อย่างที่เรานั่งกัมมัฏฐานนี้ อยู่ที่ใต้ต้นสาละ พราหมณ์ก็เกิดความคิดขึ้นว่า เราทำมาหากินด้วยหาของป่าขาย มีการงานในป่า สมณะนี้นั่งอยู่ที่โคนต้นสาละอยู่เฉย ๆ ท่านจะมีอะไรทำในป่าหนอ เมื่อนึกดังนี้แล้ว ก็เข้าเฝ้าพระบรมศาสดา ทูลถามโดยใจความว่า ข้าแต่ภิกษุ ท่านกระทำการงานชนิดไหนอยู่ในป่า ท่านพระโคดม ท่านเป็นผู้ ๆ เดียว ยินดีการชนิดไหนอยู่ในป่าดังนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตอบโดยพระพุทธภาษิตซึ่งได้นิกขิตไว้ ณ เบื้องต้นนั้นว่า

น จ เม วนสฺมึ กรณียมตฺถิ กรณียะคือกิจการงานที่จำต้องทำในป่าของเราไม่มีเลย อุจฺฉินฺนมูลํ เม วนํ วิสูกํ ป่าต่าง ๆ ของเรามีรากอันตัดขาดแล้ว สฺวาหํ วเน นิพฺพนโถ วิสลฺโล เอโก รเม อรตึ วิปฺปหาย เรานั้นละความไม่ยินดีได้แล้ว เป็นผู้ไม่มีหมู่ไม้ในป่า ไม่มีลูกศรเครื่องเสียบแทงใจ จึงเป็นผู้ ๆ เดียว

ยินดีอยู่ในป่าได้ ดังนี้ เมื่อตรัสจบลง นวกัมมิกภารทวาชพราหมณ์ ทูลสรรเสริญพระพุทธภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ พระดำรัสไพเราะยิ่งนัก ดังนี้เป็นต้น แล้วแสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่เคารพนับถือของตน เป็นอันเห็นได้แล้วว่าแม้ตรัสกับคนต่างศาสนา แต่เพราะตรัสตรงกับฉันทะอัธยาศัยของเขา เพียงสี่บรรทัดสั้น ๆ คือคาถาเดียวสี่บาทเท่านั้น ทำให้ผู้ฟังเกิดความเลื่อมใสแสดงตนเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา ได้สมาชิกเข้ามาอยู่ในพระพุทธศาสนาโดยไม่ยาก

ตามเนื้อความในพระพุทธภาษิตนี้ พราหมณ์ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธเจ้าทำอะไรในป่า พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า การที่จะต้องทำในป่าของพระองค์นั้นไม่มี ป่าของพระองค์ท่านว่าง ๆ มีมูลรากอันตัดขาดแล้ว พระองค์ท่านละความไม่ยินดี ปราศจากหมู่ไม้ในป่า ไม่มีลูกศรเครื่องเสียบแทงใจ จึงอยู่คนเดียวยินดีได้ในป่า เป็นอันทรงน้อมเรื่องของโลก เรื่องป่า ๆ นี่ เองเข้ามาเป็นธรรมะที่ตรัสว่าป่าซึ่งตามศัพท์ว่า วนะ ซึ่งแปลว่าป่านั้น พระพุทธเจ้าตรัสหมายถึงกิเลสภายใน กิเลสภายในมี ๒ ประเภทเรียกว่า วนะ กิเลสเพียงดังป่าอย่างหนึ่ง วนถะ กิเลสเป็นประดุจหมู่ไม้ในป่าอย่างหนึ่ง ในพระพุทธภาษิตนี้ทรงแสดงว่า พระองค์ท่านไม่มีป่า พระองค์ท่านไม่มีหมู่ไม้ในป่า พระองค์ท่านไม่มีลูกศรเครื่องเสียบแทงใจ พระองค์ท่านไม่ทรงมีความไม่ยินดีคือทรงละความไม่ยินดีได้ เช่นไม่ยินดีในความสงบ ไม่ยินดีในความสงัด ไม่ยินดีในป่าช้า ไม่ยินดีในเสนาสนะป่า ไม่ยินดีในการที่จะบรรทมกลางดิน ทรงละความไม่ยินดีได้

หมด เพราะฉะนั้นจึงบรรทมหรือยืนหรือประทับนั่งองค์เดียวในป่าได้ ไม่ต้องมีเพื่อนไม่ต้องมีคนไปช่วยเหลือ ประทับอยู่ผู้เดียวเท่านั้น

เป็นอันได้ความว่า ตามหลักพระพุทธภาษิตนี้ตรัสให้สังเกต คือน้อมป่าข้างนอกเข้ามาดูภายใน ป่าภายนอกก็มีชื่อสองอย่างเหมือนกัน วนะ อย่างหนึ่ง วนถะ อย่างหนึ่ง ต้นไม้ใหญ่ที่เกิดเป็นแถวเป็นแนว ณ ตำบลใดตำบลหนึ่งเรียกว่าป่า แต่ที่เรียกว่าป่าได้นั้นต้องมีไม้เล็กเป็นเครื่องแวดล้อม ถ้ามีแต่เฉพาะต้นไม้ใหญ่ ๆ เช่นมีต้นยางต้นสน ไม่มีต้นไม้อื่นงอกแซมรอบ ๆ เป็นบริวาร ก็ไม่จัดว่าเป็นป่าใหญ่ เพราะฉะนั้น ป่าจริง ๆ นั้นมีทั้งไม้ใหญ่ไม้เล็ก ไม้เล็กที่เกิดขึ้นล้อมรอบหมู่ไม้ใหญ่ ๆ นั้น เรียกว่าวนถะ แปลว่าหมู่ไม้ในป่า ไม้ใหญ่เรียกว่าวนะคือป่า หรือแปลว่าไม้ในป่า รวมทั้งสองอย่างนี้จึงเป็นป่าขึ้นฉันใด กิเลสก็ฉันนั้น กิเลสที่เป็นหัวหน้า ที่เป็นเชื้อเป็นรากเป็นมูล เป็นโคนของกิเลสทั้งหลายเรียกว่า วนะ แปลว่ากิเลสประดุจป่า กิเลสที่เกิดเพราะกิเลสที่เป็นหัวหน้านั้นแต่เกิดต่อขึ้นไปโดยลำดับ เช่นสมมติว่าเรามีความโลภที่เป็นกิเลสเป็นหัวหน้าอยู่ตัวหนึ่งแล้ว ต่อจากนั้นเกิดความเสียดาย เกิดความหวงเกิดความตระหนี่ เกิดอิจฉาริษยา เกิดไม่อยากจะให้ใครตระหนี่ถี่เหนียว กิเลสเหล่านี้เรียกว่า วนถะ แปลว่ากิเลสเพียงดังหมู่ไม้ในป่า หรือเช่นเรามีโกรธเป็นวนะ คือเป็นป่า แล้วมีผูกโกรธมีอาฆาตมีพยาบาท มีไม่ชอบ มีรักคนโน้นเกลียดคนนี้ ไม่พอใจคนนั้น บางคราวชังบางคราวหงุดหงิด บางคราวไม่สบายใจ อันเป็นเรื่องของความโกรธทั้งนั้น เหล่านี้เรียกว่า วนถะ กิเลสเป็นประดุจหมู่ไม้ในป่า รวมสองอย่างนี้

พระพุทธเจ้าตรัสสอนพราหมณ์ เป็นประดุจตรัสสอนให้เขาน้อมเข้ามาในใจว่า ป่าข้างนอกไม่สำคัญ สำคัญแต่ป่าข้างใน อย่างนี้พระพุทธเจ้าโปรดที่จะทรงแสดง

ครั้งหนึ่งมีพระภิกษุหมู่หนึ่งเดินทางไกล เดินก็ลำบากต้องบุกน้ำข้ามห้วย ถนนก็ไม่ดีเป็นโคลนเป็นตมไปลำบากแสนสาหัส ท่านกลับมาแล้วก็มานั่งสนทนากันว่า ทางเดินจากที่นั้นไปที่โน้นไม่ดีเป็นหลุมเป็นบ่อ นั่งสนทนากันไปสนทนากันมา พระพุทธเจ้าเสด็จไปใกล้รับสั่งถามว่า พูดเรื่องอะไรกัน เมื่อกราบทูลให้ทรงทราบ ท่านตรัสว่าแผ่นดินภายนอกไม่สำคัญ สำคัญอยู่แต่แผ่นดินภายในเท่านั้น แผ่นดินภายใน ก็คือสกลกายนี้ บางครั้งพระนั่งพูดเรื่องหนทาง ทางโน้นขรุขระ ทางบ้านนี้ดี ทางบ้านโน้นไม่ดี ท่านรับสั่งว่าทางภายนอกไม่สำคัญ สำคัญทางภายในคือบัดนี้ใจเข้าทางอริยมรรคแล้วหรือยังหรือยังเที่ยวหลงใหลอยู่ในทางอื่น ๆ หน้าที่ของผู้ปฏิบัตินั้นคือตรวจดูทางภายใน ในพระพุทธภาษิตนี้ก็เช่นเดียวกัน ตรัสสอนให้ผู้ปฏิบัติตรวจให้รู้ว่าใจของเรานี้รกชัฏด้วยกิเลสเพียงดังป่า ด้วยกิเลสเพียงดังหมู่ไม้ในป่าอย่างไรบ้าง ก่อนอื่นควรจะศึกษาให้รู้ให้เข้าใจว่ากิเลสชนิดไหนบ้าง ที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่าป่า

ท่านอธิบายข้อนี้ไว้ในอรรถกถาว่า กิเลสที่เกิดก่อนเป็นดังป่า กิเลสที่เกิดที่หลังเป็นดังหมู่ไม้ในป่า กิเลสเกิดก่อนคืออะไร ถ้าจะถือตามพระพุทธภาษิตว่า **กมฺมํ เขตฺตํ วิญฺญาณํ พีชํ ตณฺหา สิเนโห** กรรมประดุจเนื้อนา วิญญาณประดุจพืช ตัณหาประดุจยางเหนียวในพืช ตัณหาก็เป็นกิเลสเกิดก่อนเป็นวนะ แต่ถ้าพูดตามหลักอกุศลมูล

แล้ว โลภะ โทสะ โมหะ ๓ ตัวนี้เป็นวนะ คือป่า จึงเป็นอันตกลงว่าจะว่าตัณหาเป็นป่าก็ได้ เพราะตัณหาก็อยู่ในวงแห่ง โลภะ โทสะ โมหะ นั่นเอง เราจะว่า โลภะ โทสะ โมหะ หรือราคะ โทสะ โมหะ เป็นป่าก็ได้ เพราะ ๓ นี้สลายตัวหรือยุบตัวเองไปอยู่กับตัณหาตัวเดียวเท่านั้นก็ได้ นี้เรียกว่าป่า ให้จำไว้ง่าย ๆ ว่าตัณหาก็ป่า โลภะ โทสะ โมหะ ก็ป่า ๓ ตัวเท่านี้ หรือถ้ารวมให้สั้นจำง่าย ๆ ก็ตัวเดียวคือตัณหา แต่ตัณหาพูดแล้วฟังยาก พูดโลภะ โทสะ โมหะง่ายกว่า เพราะฉะนั้นให้จำไว้ว่า ๓ คำนี้เป็นป่า คราวนี้เมื่อเรามี โลภะ โทสะ โมหะ อยู่แล้ว กิเลสก็เกิดเรื่อยไป บางคราวเกิดอยากได้ บางคราวเกิดพอใจ บางคราวเกิดติด บางคราวเกิดชอบ บางคราวมันเกิดหงุดหงิด นี่มันเกิดเพราะโลภะ นี่เป็นวนถะ กิเลสเป็นประดุจหมู่ไม้ในป่า เพราะมีโทสะเป็นมูลอยู่แล้ว บางคราวหงุดหงิดบางคราวไม่ชอบ บางคราวเกลียด บางคราวฉุน บางคราวร้อนอกร้อนใจรู้สึกว่ากรุ่น ๆ คล้าย ๆ กับว่าจะโกรธ บางคราวผูกโกรธ บางคราวเก็บกิริยาวาจาของคนอื่นมาโกรธเหล่านี้เป็นต้น นี่เป็นเป็นวนถะ เป็นประดุจหมู่ไม้ในป่า เรามีโมหะเป็นทุนอยู่แล้ว เป็นมูลอยู่แล้ว เป็นป่าอยู่แล้ว กิเลสที่เกิดต่อออกไป ความหลงใหล ความเชื่อถือศักดิ์สิทธิ์ของขลัง เชื่อเครื่องราง เชื่อตะกรุด พิสมร เชื่อความขลังของหลวงพ่อ ว่าหลวงพ่อวัดนั้นให้หวยเบอร์เก่ง เชื่อว่าบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์แก้โรคได้สารพัด เหล่านี้เป็นเรื่องของโมหะเรียกว่า วนถะ กิเลสเป็นประดุจหมู่ไม้ในป่า แต่ที่พูดอย่างนี้ไม่ได้หมายความว่าจะต้องละทีเดียวให้ขาดเด็ด เราต้องอาศัยไปก่อน เพราะเรามีกิเลสเราก็

ต้องพากิเลสมันไป กิเลสโดยมากมันชวน บางทีมันชวนมาวัดก็ได้ มันชวนให้ไปที่อื่นก็ได้ทั้งผิดทั้งถูก เรามาวัดก็มาด้วยกิเลส แต่ว่ากิเลสนี้เป็นกิเลสสัมมาทิฏฐิ ถ้าชวนไปเล่นการพนันชวนไปเที่ยวที่ไหน ๆ ไปดูหนังไปดูละคร เป็นกิเลสมิจฉาทิฏฐิ กิเลสก็มี ๒ อย่างเหมือนกัน บางคราวมันเป็นมิจฉาทิฏฐิ บางคราวมันเป็นสัมมาทิฏฐิ เพราะฉะนั้นเราต้องจำไว้

คราวนี้จะทำได้อย่างไร ถ้าพูดอย่างพุ่งหอกเข้ารก ท่านก็สอนตั้งแต่ไหนแต่ไรมา ท่านให้ดูหน้าตาของกิเลส ดูให้เห็นหน้าตาของกิเลส คราวนี้มาถึงว่าดูหน้าตากิเลสอย่างไร ข้อนี้จะต้องเล่าเรื่องประกอบ เรื่องพระเถระเทศน์ปุจฉาวิสัชนา ๒ ธรรมาสน์ที่เรียกว่าเทศน์คู่ พูดเรื่องกิเลสเรื่องขันธ์ห้า เรื่องกิเลสพันห้าตัณหาร้อยแปดอะไรเหล่านี้ ท่านผู้ถาม (สกวาที) พูดว่าจะละกิเลสได้ต้องรู้จักหน้าตาของกิเลส ท่านผู้วิสัชนา (ปรวาที) จึงย้อนถามว่า ที่ว่าให้รู้จักหน้าตาของกิเลส หน้าตาของกิเลสนั้นมันเป็นอย่างไรนะ ผู้ถามจึงบอกว่าน่าเสียใจมาก เจ้าคุณบวชมาจนเป็นพระราชาคณะแล้ว ศีรษะล้านแทบจะไม่มีผมแล้ว ยังไม่รู้จักหน้าตาของกิเลส บวชทำไมเสียผ้าเหลือง ท่านเจ้าคุณผู้วิสัชนาก็โกรธ วางคัมภีร์และพูดว่าเทศน์ว่ากันอย่างนี้ได้หรือ โกรธหน้าแดงหูแดงตาแดง ท่านเจ้าคุณผู้ถามท่านยิ้ม ท่านบอกว่าโยม ๆ มองดูหน้ากิเลส ไว้นั่นแหละหน้ากิเลส โยมทั้งหลายจำไว้ จึงได้ใจความว่า จะสังเกตหน้ากิเลสต้องสังเกตที่เรา ถ้าจะดูเวลาที่โกรธก็ต้องดูหน้าเรา กระจกมีอยู่ในกระเป๋าใครล้วงเอามาส่องดู หน้าโลภก็ดูที่หน้าเรา หน้าหลงก็ดูที่หน้าเรา ดูที่คนอื่นไม่ชัดเหมือนกับดู

ที่เรา นี่แหละเรียกว่าให้รู้จักหน้าตาของกิเลส ก็คือให้รู้จักหน้าตาของเรา เป็นอันตัดปัญหาตอนนี้ว่า เรื่องหน้าตาของกิเลส ญาติโยมทราบแล้ว เข้าใจแล้ว

คราวนี้เราจะทำอย่างไร จึงจะถางป่าและหมู่ไม้ในป่าให้มัน ออกไปได้ ข้อนี้ ก็ต้องอธิบายอาศัยพระพุทธภาษิต มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่ง เทพบุตรทูลถามพระพุทธเจ้าว่า

อนฺโตชฏา พหิชฏา ชฏาย ชฏิตา ปชา
ตํ ตํ โคตม ปุจฺฉามิ โก อิมํ วิชฏเย ชฏํ

แปลว่า ประชาชนหมู่นี้รกชัฏทั้งภายใน รกชัฏทั้งภายนอก อันความรกชัฏเกี่ยวกันไว้ให้ยุ่งแล้ว ข้าแต่พระโคดม ข้าพเจ้าทูลถาม ถึงข้อนั้น ๆ กับพระองค์ ใครหนอจะพึงสางชัฏนี้ได้ ดังนี้ พระพุทธเจ้า ตรัสตอบว่า

สีเล ปติฏฺฐาย นโร สปญฺโญ จิตฺตํ ปญฺญญฺจ ภาวยํ
อาตาปี นิปโก ภิกฺขุ โส อิมํ วิชฏเย ชฏํ

แปลว่า นรชนตั้งอยู่ในศีลแล้ว เจริญสมาธิและปัญญา มี ความเพียร มีปัญญารักษาตน มีปกติเห็นภัย ผู้นั้นจะพึงสางชัฏนี้ได้ ดังนี้

ตามพระพุทธภาษิตนี้ ประทานเครื่องมือถางป่านั่นเอง เครื่องมือถางป่าเราก็ได้ยินอยู่เสมอ เรียกว่าคำที่ได้ยินบ่อย ๆ แต่ทำ ยาก คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และมีเครื่องประกอบ คือความเพียร ปัญญารักษาตน และมีปกติเห็นภัย ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นธรรมะหลัก

อาตาปี นิปโก ภิกฺขุ เป็นเครื่องประกอบ ต้องปฏิบัติธรรมเครื่องประกอบเสียก่อนจึงจะได้ธรรมะหลัก อาตาปี มีความเพียรเป็นเครื่องแผดเผากิเลส ไม่ใช่ความเพียรธรรมดา สมมติว่าพระเณรวัดนี้ หรืออาตมานี้เอง พอถึงวันพระแล้วไม่ละไม่ลดลงมาฟังเทศน์พร้อมกัน ผู้มีหน้าที่เทศน์ก็เทศน์โดยตั้งใจไม่ได้ขาดเลยสักวันพระ ก็ยังไม่จัดว่าอาตาปี ญาติโยมมาฟังเทศน์ได้ทุกวันพระไม่ได้ขาด มาตั้งแต่เช้ากลับเย็น ทำวัตรเย็นแล้วก็กลับ ฟังเทศน์ทุกกัณฑ์และไม่ได้ขาดเลยตลอดปีก็ยังไม่จัดว่าอาตาปี คือกิเลสมันยังไม่ร้อน สมมติว่าเจ็ดวันเราย่างกิเลสวันหนึ่ง เมื่อไรมันจะร้อนจะไหม้ สมมติว่าในเจ็ดวันนี้เราย่างกิเลสมันวันหนึ่ง กิเลสมันใหญ่เราจะย่างอย่างไร เราต้องย่างทุกวันทุกเวลาทุกนาฬิกาทุกนาที ย่างจนกิเลสร้อนจนกิเลสมันเหี่ยว เพียงเจ็ดวันทำครั้งหนึ่ง เจ็ดวันย่างกิเลสเสียวันหนึ่ง บางทีย่างสองชั่วโมงเท่านั้นเอง บางทีก็ไม่ได้ตั้งใจย่าง เผลอ ๆ ไปกำลังฟังเทศน์อยู่นั่นเอง สนทนากันเสียแล้ว เพราะเผลอไม่ได้ย่างกิเลส ตกลงว่าจะย่างกิเลสมันสักครึ่งชั่วโมงมันเผลอไปเสียอีกแล้ว เรียกว่า มุฏฺฐสฺสติ มีสติอันหลงลืมนี้มันมีได้ พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งว่า ให้มีอาตาปีเพียรเผาให้กิเลสมันร้อน กิเลสมันร้อนก็ต้องสังเกตที่เรา ถ้ารู้สึกว่ายังนึกจะอยากได้ ยังนึกว่าจะโกรธ ยังนึกว่าจะโลภ ยังนึกว่าจะรัก เป็นเครื่องหมายว่า นั้นมันยังไม่ร้อน มันพออุ่น ๆ กิเลสนั้นพออุ่น ๆ แล้วมันชอบ คล้าย ๆ ฤดูหนาวเรามีผ้าห่มนอนดี ๆ นอนมันอุ่นแล้วนอนสบายฉันใด กิเลสก็เหมือนกัน ถ้าเราย่างมันพออุ่น ๆ มันก็ได้ใจ มันอยู่สบายมันก็อยู่ที่

เราเรื่อยไป เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนว่า อาตาปี ต้องย่างให้กรอบ ให้เกรียม ให้แห้ง นี้ประการหนึ่ง

ประการที่ ๒ นิปโก มีปัญญารักษาตน ปัญญารักษาตนก็คือ ปัญญาอันเกิดจาก สุตา จินฺตา ภาวนา หรือ สุ จิ ปุ ลิ

สุ จิ ปุ ลิ วินิมุตฺโต กถํ โส ปณฺฑิโต ภเว

ผู้เว้น สุ จิ ปุ ลิ เสียแล้ว จะเป็นบัณฑิตได้อย่างไร สุ ก็คือ ฟังอย่างฟังเทศน์ สุสฺสูสํ ลภเต ปญฺญํ ฟังด้วยดีได้ปัญญา จิ ก็คือคิด ฟังแล้วคิด ต้องนำไปคิดไม่ใช่ฟังแล้วไม่คิด เชื่อไปเสียหมดก็ไม่ถูกอีก ต้องคิดให้มันถูก ต้องรู้สึกว่ามันแม่นมันถูกหลักที่จะละกิเลสได้ ปุ ถาม ถ้าไม่เข้าใจซักถามท่านผู้รู้ ลิ พอได้ฟังแล้วจดไว้ ไม่ใช่จดใส่สมุดเฉย ๆ ต้องเปิดอ่านเสมอให้จำได้เข้าใจ สุ จิ ปุ ลิ นี่แหละ เป็น นิปโก ปัญญารักษาตน ท่านว่ามี ๔ ตัว อย่างนี้แล้วกิเลสพอจะผ่านเข้ามาเข้าไม่ติด เพราะเรามีปัญญาสำหรับรักษาตน เหมือนบ้านมีรั้วปิดประตูไว้แล้วขโมยเข้าไม่ได้ฉะนั้น

ประการที่ ๓ มีปกติเห็นภัย เห็นว่ากิเลสนี้เป็นภัย เป็นภัยในวัฏฏสงสาร เป็นสังสารภัย เป็นภัยที่น่ากลัว ถ้ามีกิเลสอยู่แล้วก็เป็นเหตุให้เวียนว่ายตายเกิดท่องเที่ยวอยู่ในวัฏฏสงสาร นี้เป็นเครื่องประกอบ เมื่อเราทำเครื่องประกอบ ๓ ประการนี้บริบูรณ์แล้ว ท่านสอนให้รักษาศีล ศีล ๕ ศีล ๘ หรือศีลตามฐานะของตน แล้วให้ทำสมาธิให้จิตใจสงบระงับจนได้ฌาน เมื่อจิตใจสงบได้ฌานแล้ว จิตใจผ่องใสอย่างมีคำว่า เจตโส เอโกทิภาวํ มีภาวะแห่งใจอย่างหนึ่งเป็นเอก

อุทัยขึ้น คือตัวปัญญานั้นเอง เมื่อสิ่งอย่างหนึ่งอุทัยขึ้นด้วยอำนาจสมาธิ ด้วยอำนาจที่จิตใจสงบระงับแล้ว ก็มองเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เมื่อเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ยถาภูตญาณ รู้เห็นตามความเป็นจริงก็เกิด เมื่อ ยถาภูตญาณเกิด นิพพิทา ความเบื่อหน่าย วิราคะ คลายจากความกำหนัดก็เกิด เมื่อ นิพพิทา วิราคะแก่กล้าถึงที่ วิมุตติ ความหลุดพ้นก็เกิด เป็นอันได้ประสพผลสูงสุดในพระพุทธศาสนา

สาธุชนได้ทราบพระพุทธภาษิต สอนให้ถางป่าภายในคือ กิเลส แล้วมาตั้งใจอบรมคุณสมบัติ ๓ อย่าง คือ อาตาปี มีเพียรแผดเผากิเลสให้ร้อนทั่ว นิปปโก มีปัญญารักษาตน และเป็นผู้เห็นภัยในวัฏฏสงสาร เห็นว่ากิเลสนั้นเป็นภัยอันใหญ่หลวง แล้วตั้งอยู่ในความไม่ประมาท รักษาศีลให้บริบูรณ์ เจริญสมาธิจนจิตใจตั้งแน่วแน่ จนมีเอโกทิภาพ คือภาวะอย่างหนึ่งสว่างไสวขึ้นดวงเดียวที่ใจ จนเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นเหตุให้เกิด นิพพิทา วิราคะ และประสพวิมุตติในอวสาน สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงปรารภพราหมณ์ผู้หนึ่ง ซึ่งทำกิจการงานอยู่ในป่า ทรงถือมาเป็นธรรมะและทรงแสดงเพื่อเป็นประโยชน์แก่พุทธบริษัทดังพรรณนามาแล้วนั้น ขอท่านสาธุชนผู้ได้ฟังแล้ว จงมนสิการและนำไปประพฤติปฏิบัติ ก็จะเป็นไปเพื่อสุขสิริสวัสดิ์พิพัฒน-มงคล ตามสมควรแก่การปฏิบัติ มีอรรถาธิบายดังบรรยายมาด้วยประการฉะนี้.

พ้นจากมาร

พระพรหมมุนี (ธมฺมสาร) วัดราชผาติการาม

แสดงในวันฟังธรรม ที่วัดราชผาติการาม

วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๘

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

เตสํ สมฺปนฺนสีลานํ อปฺปมาทวิหารินํ

สมฺมทญฺญา วิมุตฺตานํ มาโร มคฺคํ น วินฺทตีติ.

บัดนี้จักได้แสดงศาสนธรรม คำสั่งสอนของพระบรมศาสดา ว่าด้วยวิธีปฏิบัติเพื่อให้มารค้นไม่พบตามไม่ทัน เป็นพระพุทธภาษิต ประพันธ์อนุโมทนา ศรัทธา ความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนโดยสมควรแก่เวลา ดำเนินความตามพระพุทธภาษิต ซึ่งได้นิกขิตไว้ ณ เบื้องต้นนั้นว่า

เตสํ สมฺปนฺนสีลานํ อปฺปมาทวิหารินํ

สมฺมทญฺญา วิมุตฺตานํ มาโร มคฺคํ น วินฺทติ

แปลว่า บุคคลผู้มีศีลสมบูรณ์ มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท ผู้หลุดพ้นเพราะรู้ชอบ มารแม้ค้นหาหนทางอยู่ก็ไม่พบหนทางของท่านเหล่านั้นดังนี้ โดยหลักพระพุทธภาษิตนี้ ทรงแสดงธรรมปฏิบัติ เป็นเหตุกำจัดมาร ๓ ประการ คือ

สีลสมฺปนฺนตา ความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล หรือ สมฺปนฺนสีลตา ความเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์ ๑

อปฺปมาทวิหาริตา ความเป็นผู้มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท ๑

สมฺมทญฺญาวิมุตฺตตา ความเป็นผู้หลุดพ้นเพราะรู้ชอบ ๑

รวมเป็นคุณธรรม หรือคุณสมบัติ ๓ ประการ เมื่อผู้ปฏิบัติมีคุณธรรมหรือคุณสมบัติ ๓ ประการนี้แล้ว แม้มารพยายามค้นหาหนทางอยู่ ก็ไม่พบหนทางของบุคคลผู้มีคุณสมบัติ ๓ ประการนั้น จักได้บรรยายถึงคำว่ามารก่อน

มาร เป็นศัพท์บาลี แปลว่าผู้ฆ่าคุณความดี และทำคนให้เสียคน คือทำคนดีให้เป็นคนชั่ว แต่ไม่ทำคนชั่วให้เป็นคนดี หรือแปลว่าผู้ฆ่า คือฆ่าความดี เพราะฉะนั้นด้วยทัสสนะนี้ ในเมืองไทยเราจึงเข้าใจคำว่ามารนี้อย่างลึกซึ้ง และเราเรียกเป็นภาษาไทยว่ายักษ์ และมีประวัติว่ายักษ์นี้กินเนื้อมนุษย์เป็นอาหาร คือกินคนเป็นอาหารเช่นเดียวกับเสือ ถ้าใครหลงอยู่ใต้อำนาจของมารแล้ว มารตามพบก็จักกินเป็นอาหาร เพราะฉะนั้นแต่โบราณกาลมาจึงสอนว่า ยักษ์หรือมารนั้นเป็นอมนุษย์ที่มีใจอำมหิตกินคนเป็นอาหาร จนถึงกับหลงมาติดอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ที่แสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงทรมานมารก็มี เช่นทรงทรมานอาฬวกยักษ์ เป็นต้น จะอย่างไรก็ตามที่มารตัวจริงในพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. ขันธมาร มารคือเบญจขันธ์ เบญจขันธ์คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี้เป็นตัวมาร เป็นมารทั้งขันธ์ที่มีอุปาทานและที่ไม่มีอุปาทาน แต่ขันธ์ที่ไม่มีอุปาทานคือเบญจขันธ์เปล่า ๆ อย่างขันธ์ของพระอรหันตขีณาสพ มันก็เป็นมารอยู่อย่างนั้นกินพระขีณาสพไม่ได้ เพราะพระขีณาสพท่านแยกขันธ์กับองค์ท่านคือกับพระอรหันต์นั้นออกจากกัน แต่อย่างเรา ๆ มันเป็นมาร มันคอยกินเราเป็น

อาหาร ของพระอรหันต์เป็นมารก็เป็นอยู่แต่ไม่มีอาหารกิน เพราะฉะนั้นมารคือขันธมารของพระอรหันต์กับของปุถุชน อย่างเรา ๆ จึงต่างกัน ที่ว่าเป็นมารคอยล้างผลาญคุณความดีและทำให้เสียคน คือมันคอยหลอกอยู่เสมอ หลอกเรานั่นเอง เช่น คอยหลอกไม่ให้ทำความดีให้ทำน้อย ๆ ทำความไม่ดีที่เป็นบาปให้ทำมาก ๆ ถ้าเราทำดีมาก ๆ แล้วมารไม่ชอบ ขอให้สังเกตเถอะถ้าต่างว่าญาติโยมคนไหนจะฟังเทศน์สักสี่ชั่วโมง นั่งโดยไม่ลุกเช่นเทศน์วันมาฆบูชาวิสาขบูชา กลางคืน ขันธมารเขาเจ็บเขาเมื่อยเขามึน ไม่ให้นั่งกลัวจะเป็นลม ให้ลุกขึ้นเดินเสียบ้าง ด้วยอำนาจมารอย่างนี้ ในเวลาที่เราไปไหน เช่นไปวัดถ้าจะอยู่ทั้งวันตั้งแต่เช้าจนเย็น มารดลใจให้สั่งสมหมอนเล็ก ๆ ไว้ เวลาง่วงจะนอนพักผ่อน เวลาก็มีไปข้างหน้าจะได้ยันข้อศอกไม่ให้เจ็บนี่มารเขาให้ทำทั้งนั้น เพราะฉะนั้นไม่ว่าวัดไหนตามวัดต่าง ๆ ต้องมีตู้อยู่ใบหนึ่งสำหรับใส่หมอนเล็ก ๆ ที่มารดลใจให้ทำมาไว้พักผ่อนในวันพระ แต่ครั้นไปในที่อื่นในที่ที่ชอบ สมมติว่าไปดูหนังดูละครดังนี้มารเขาไม่ว่าเขาทำเฉย ๆ เสียสตางค์เขาก็ไม่ว่ากระไรแล้วมารเขาดลใจไปแล้วต้องนั่งชั้นดี ๆ นั่งชั้นต่ำ ๆ จะถูกเหยียดหยามเขาจะว่ายากจนให้ไปนั่งที่สูง แต่ถ้าทำบุญแล้วมารเขาจะสะกิดบอกว่าอย่ามาก ๆ นะประเดี๋ยวชักหน้าไม่ถึงหลังเดือนหน้าจะเดือดร้อน เรายังไม่รู้ว่าเดือนหน้าจะมีมาทางไหนบ้าง นี่เป็นเรื่องขันธมารทั้งนั้น นี้ประการที่ ๑

ประการที่ ๒ กิเลสมาร มารคือกิเลสนี้เห็นได้ง่าย ราคะก็เป็นมาร โทสะก็เป็นมารโมหะก็เป็นมาร โลภะก็เป็นมาร มานะก็เป็น

มาร ทิฏฐิความเห็นผิดก็เป็นมาร กิเลสทุกตัวเป็นมารทั้งนั้น แต่ว่ามารที่ใหญ่ที่เป็นเจ้าการ ที่เป็นมารใหญ่ ๆ ที่เป็นพญามารชั้นหัวหน้าก็มีอยู่ ๓ ตัว คือ โลภ โกรธ หลง นอกนั้นเป็นพลมาร เป็นลูกศิษย์ของมาร นี้เป็นกิเลสมารประการที่ ๒

ประการที่ ๓ อภิสังขารมาร อภิสังขารก็เป็นมารอีก อภิสังขารแปลว่าปรุงยิ่ง อภิสังขารนั้นมี ๓ คือ ปุญญาภิสังขาร ปรุงเป็นบุญ นี้ท่านว่าไม่เป็นมาร อปุญญาภิสังขาร ปรุงเป็นบาป นี้เป็นมาร อเนญชาภิสังขาร ปรุงไม่ให้หวั่นไหว ท่านก็ไม่จัดว่าเป็นมาร (อันที่จริง ปุญญาภิสังขาร อเนญชาภิสังขาร ก็น่าจะจัดว่าเป็นมาร เพราะปรุงดีเป็นบุญก็ยังตกอยู่ในเวียนว่ายตายเกิด ปรุงไม่ให้หวั่นไหวก็ยังมีภพมีชาติ จึงยังขวางกั้นไม่ให้ถึงโลกุตตรคุณ จึงน่าจะว่าเป็นมารทั้ง ๓ ประการ)

เพราะฉะนั้นอภิสังขารมารในที่นี้ จึงหมายเอาอปุญญาภิสังขารปรุงให้เป็นบาป คำว่าสังขารปรุงนั้น ก็ได้แก่อาการที่นึกที่คิด ที่ทำจิตใจให้เศร้าหมองเอง เรียกว่าอภิสังขารมาร บางคราวเรานึกจะทำบุญนี้เป็นปุญญาภิสังขาร บางคราวเรานึกจะทำบาป นี้เป็นอปุญญาภิสังขารและเป็นอภิสังขารมาร เป็นประการที่ ๓

ประการที่ ๔ มัจจุมาร มารคือมัจจุ ความตาย นี้ง่ายไม่จำจะต้องอธิบายมาก ความตายเป็นมารก็รู้อยู่แล้ว แต่น่าจะคิดว่าตายเพราะถึงคราวไม่ควรจะเรียกว่ามาร เพราะเกิดมาแล้วก็ต้องตาย ตายในเวลาที่กำลังทำประโยชน์จึงควรจะเรียกว่ามาร เพราะฉะนั้นคำว่ามาร ๆ

ดังกล่าวมานี้ จึงแปลว่าผู้ฆ่า หรือผู้ล้างผลาญคุณความดี และทำคนดีให้เสียคน ทำคนดีให้เป็นคนชั่ว แต่ไม่ทำคนชั่วให้เป็นคนดี

ประการที่ ๕ เทวปุตตมาร มารคือเทพบุตร ท่านอธิบายว่าได้แก่เทวดาผู้จิตเป็นอกุศลผู้มุ่งร้ายคอยล้างผลาญเรียกว่าเป็นมาร แต่อันที่จริงถ้านึกตามศัพท์แล้ว เทวะ แปลว่าทิพย์ ปุตตะ แปลว่าลูก เทวปุตตะ ลูกทิพย์ ลูกทิพย์ก็คือได้มาเองโดยที่เราไม่ได้คลอด อะไรเล่า คือหลานเหลน ใครอยู่อายุมาก ๆ แล้วเขาเอาหลานเอาเหลนมาให้เลี้ยง นี่แหละเทวปุตตมาร คือว่าลูกทิพย์ ได้มาเฉย ๆ ไม่ต้องคลอด ไม่ต้องลำบาก แต่ว่าลูกหลานเขาเอามาให้ และก่อนแต่จะนำมาไว้ให้เขามายอก่อน ยอว่าคุณแม่เลี้ยงลูกดีท่านเลี้ยงเรามาจนโตมาบ้านนี้แล้วไม่เคยเจ็บไข้ท่านเลี้ยงดีจริง ๆ คนสมัยนี้เลี้ยงลูกไม่เป็น ยอไปยอมาคุณแม่ก็นั่งยิ้ม พอเห็นว่าคุณแม่ใจดีแล้ว วันหลังเอามาฝากไว้ให้เลี้ยง พอได้ไว้เราก็ติดไปไหนก็เป็นห่วงหลาน หลานตัวร้อนก็ไปไหนไม่ได้ หนัก ๆ เข้าเคยมาวัดพอเลี้ยงหลานแล้วขาดฟังเทศน์เพราะเป็นห่วงหลาน นี้เทวปุตตมาร แต่ว่าอธิบายอย่างนี้ก็อธิบายเอาเอง อรรถกถาบาลีไม่ได้อธิบายอย่างนี้ แต่ที่อธิบายอย่างนี้ก็ว่าเหมาะสมในทางปฏิบัติเพราะเรื่องเหล่านี้เป็นการปฏิบัติ

ท่านว่ามารเหล่านี้ความสำคัญก็อยู่ที่ตัวเดียวคือกิเลสมาร มารตัวอื่นไม่สำคัญเท่า เพราะถ้ากิเลสไม่มีแล้วขันธมารก็คงเป็นมารอย่างเดียว ไม่ทำอะไรใครได้ คือไม่ทำท่านผู้รู้ให้หลงให้ติด ไม่สามารถที่จะทำใครฆ่าใครให้เสียคนได้ ก็คงเป็นมารอยู่เฉย ๆ ตามสภาพ ถ้าไม่มี

กิเลสอย่างเดียวแล้ว เบญจขันธ์ก็ว่าง ๆ เปล่า ๆ ไม่เป็นมารแก่ท่านผู้ไม่มีกิเลส อภิสังขารมารผู้ปรุงก็ปรุงอะไรไม่ได้ ปรุงใครไม่ได้ เพราะท่านว่า การโก น กิริยาว วิชฺชติ ความทำมีอยู่ แต่บุคคลผู้ทำไม่มี คือท่านไม่ต้องทำแล้ว เพราะกิเลสมันหมดไม่ต้องทำอะไร ไม่ต้องทำดี ไม่ต้องทำชั่ว ไม่ต้องทำเพื่อความเจริญต่อ ๆ ไป เพราะท่านเจริญถึงที่สุดแล้ว เทวปุตตมาร มัจจุมารก็เหมือนกัน เมื่อคนไม่มีกิเลสเสียอย่างเดียวแล้วก็เป็นอันหมดเรื่อง มัจจุก็ไม่เป็นมาร เทพบุตรก็ไม่เป็นมาร เพราะฉะนั้นความสำคัญจึงอยู่ที่กิเลส กิเลสทุกตัวเป็นมารทั้งนั้น เพราะกิเลสที่เป็นมารนี้บางแห่งท่านเรียกว่า ชัปปะ แปลว่ากระซิบ ชปฺปาภิเลปนํ พฺรูมิ เรากล่าวกิเลสผู้กระซิบว่าเป็นเครื่องลูบไล้ฉาบทาจิตใจของผู้ปฏิบัติ นี้เป็นคำตรัสของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะฉะนั้นมันจึงกระซิบ จะไปไหนจะทำความดีแล้วกระซิบห้ามไม่ค่อยให้ทำ แต่ถ้าทำสิ่งแม้ถึงจะไม่ชั่ว แต่ว่าไม่ค่อยเป็นประโยชน์แก่ตนนักมันก็ไม่ห้าม สมมติว่าเราตื่นเช้า เราคิดสองอย่าง คือเราคิดจะมาวัด กับคิดจะไปตลาดนัด นี่ไม่บาปทั้งสองอย่าง พอคิดดังนี้กิเลสมารเขากระซิบบอกทันทีให้ไปตลาดนัด เพราะว่าเมื่อไปตลาดนัดนั้นกิเลสมารตามไปได้ตามปรารถนา ต้องการนั่งก็นั่งต้องการยืนก็ยืน ต้องการเดินก็เดินไม่ทนทรมาน แล้วก็ได้ซื้อกับข้าวได้ด้วย ครั้นมาวัดต้องนั่งพับเพียบอยู่อย่างนี้มันเมื่อย นี่เขาตัดสินทันทีทีเดียว เขาใช้ให้ไปในที่ดีแต่ว่าดีน้อยกว่า ที่ดีมากเขาไม่ให้ไป ทำไมเขาสั่งอย่างนี้ก็เพราะเหตุว่าคนที่เคร่งครัดมัธยัสถ์ในการบุญการกุศลนั้น มัก

จะลืมมาร และมารนี้ไม่ใช่จะอยู่แต่ที่บ้าน ที่วัดก็อยู่กับพระกับเณร ก็มาปลุกพระปลุกเณรเสมอ ถ้าจะทำดี ๆ แล้วไม่ได้ เช่นพอทำวัตรเช้าเย็น พอตีระฆังเบ๊ง ๆ มารมาบอกพระเณรทันทีว่าวันนี้อย่าลงโบสถ์เลยคุยกันเสียก่อน เพราะพรุ่งนี้ก็มีมะรืนนี้ก็มี วันไหน ๆ ก็มีไม่เป็นไร คราวนี้ถ้าต่างว่ากิเลสนึกสนุกขึ้นมาเอาโทรภาพมาตั้งเข้ากลางวัดแล้วอนุญาตว่าให้พระเณรท่านมาดูได้ กิเลสมารไปปลุกพระปลุกเณรที่ท่านหลับอยู่ว่ามาดูเถอะเขาตั้งโทรภาพเจ้าคุณท่านอนุญาตให้ดูวันนี้ไปดูได้ ท่านมาหมดไม่มีเหลือ แต่ถ้าพอตีระฆังเบ๊ง ๆ นานทีปีหนถึงจะครบถึงจะพร้อมเพรียงกัน ที่ว่าอย่างนั้นนั้นยกความปฏิบัติธรรมะขึ้นมาพูดว่ามันเป็นอย่างนี้ กิเลสมารนั้นถ้าจะทำดีแล้วคอยขัดขวาง ถ้าจะทำชั่วแล้วเขาไม่ห้าม และกิเลสมารตัวนี้อยู่ทั้งในบ้านอยู่ทั้งในวัดอยู่ทั้งที่ไหน ๆ พูดอย่างนี้ในทางปฏิบัติเข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจน มันคอยกั้นทางอยู่เสมอ

เพราะฉะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ใครต้องการปิดทางไม่ต้องการให้พญามารค้นพบ ต้องมีคุณสมบัติ ๓ อย่าง คือ

๑. สมฺปนฺนสีลตา ความเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์

๒. อปฺปมาทวิหาริตา ความเป็นผู้มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท

๓. สมฺมาญฺญาวิมุตฺตตา ความเป็นหลุดพ้นเพราะรู้ชอบ

รวมเป็นคุณสมบัติ ๓ ประการ

ศีลสมบูรณ์ หรือสมบูรณ์ด้วยศีลก็ได้อธิบายมาแล้วเมื่อวันพระก่อน แต่เพื่อจะจำง่ายจึงพูดซ้ำอีก คำว่าศีลในที่นี้ท่านแปลได้ ๓ อย่าง

อย่างหนึ่งแปลว่าปกติ เพราะคนมีศีล กาย วาจา ใจ เป็นปกติ ไม่ฆ่าไม่ลักไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดปด ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อไม่โลภอยากได้ของ ๆ ใคร ไม่พยาบาทปองร้ายใคร เห็นชอบตามคลองธรรม กายวาจาใจ ของผู้มีศีลเป็นปกติ เมื่อกายเป็นปกติอยู่อย่างนี้แล้วมารค้นไม่พบ ประการที่ ๒ ท่านแปลว่าเย็น ออกจากศัพท์ว่า สีติภูตะ แปลว่าเย็น อย่างพระพุทธเจ้าตรัสว่า สีติภูโตสฺมิ นิพฺพุโต เราเป็นผู้ดับร้อนเย็นสนิทแล้ว คนมีศีลกายก็เย็นวาจาก็เย็นใจก็เย็น ใครเข้าใกล้ผู้มีศีลก็ได้รับความเย็นกลับมา ท่านผู้มีศีลพูดก็ไพเราะเพราะพริ้งเป็นอรรถเป็นธรรม เป็นสีลวาที มีปกติพูดเป็นศีล เป็นธรรมวาที มีปรกติพูดเป็นธรรม ใจของท่านเวลาคิดก็คิดเป็นศีล คิดไม่อยากได้ของ ๆ ใคร คิดไม่พยาบาท คิดถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เพราะฉะนั้นคนมีศีลจึงเย็นกายเย็นใจ และใครอยู่กับท่านผู้มีศีลก็พลอยได้เย็นกายเย็นใจด้วย ศีลจึงแปลว่าเย็น อีกประการหนึ่งแปลว่า ตัด คือบำบัดโทษอย่างหยาบที่จะเกิดทางกายทางวาจา ไม่ให้มีปรากฏขึ้น คือโทษหยาบ ๆ ที่คนอื่นมองเห็นพิจารณาเห็นน่าเกลียด เช่นดุร้ายจนออกหน้า โกรธอย่างออกหน้าเหล่านี้เป็นต้นไม่มีในท่านผู้มีศีล เพราะฉะนั้นศีลจึงแปลว่าบำบัดหรือตัดโทษอย่างหยาบ ไม่ให้มีทางกายทางวาจา ศีลก็คือศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ปาติโมกขสังวรศีลนั่นแหละ สำคัญอยู่ที่ ศีล ๕ ศีล ๘ นี่แหละที่เรียกว่าศีล เมื่อท่านผู้ใดมีศีลก็ได้รับสรรเสริญว่า

สีลํ พลํ อปฺปฏิมํ ศีลเป็นกำลังหาที่เปรียบมิได้ คือเป็นกำลังใจ

สีลํ อาวุธมุตฺตมํ ศีลเป็นอาวุธอย่างสูงสุด คือสำหรับปราบความชั่วทางกาย ทางวาจา

สีลํ อาภรณํ เสฏฺฐํ ศีลเป็นเครื่องประดับอย่างประเสริฐ ใครมีศีลแล้วมีสง่าราศรีสวยงาม

สีลํ กวจมพฺภุตํ ศีลเป็นเกราะป้องกันภยันตรายอย่างน่าอัศจรรย์ คือคนที่มีศีลแล้ว ภัย พิบัติ อันตรายไม่เกิดมีแก่ผู้นั้น นี้เป็นเรื่องศีลประการที่ ๑

ประการที่ ๒ อปฺปมาทวิหาริตา ความเป็นผู้มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท ความไม่ประมาทนั้นท่านว่าเป็นทางแห่งความสงบเป็นทางแห่งความไม่ตาย ดังคำว่า อปฺปมาโท อมตํ ปทํ ความไม่ประมาทเป็นทางอันเป็นอมตะคือไม่ตาย คำว่าไม่ประมาทก็ คือมีสติมีสติอยู่เสมอมีสติประจำตัวประจำใจอยู่เสมอ นี่แหละเรียกว่าไม่ประมาท ไม่ใช่เป็นเรื่องลำบากยากเย็นอะไร แต่ว่าที่ทำยากเพราะบางคราวประมาทไป เผลอไป ก็เพราะกิเลสมารเข้ามาขัดขวางนั่นเอง ถ้าเรารู้จักกิเลสมารแล้วความไม่ประมาทก็มีอยู่ ทำอย่างไรจึงจะเกิดความไม่ประมาท ท่านสอนให้พิจารณา ที่เรียกว่าพิจารณาเนือง ๆ ว่า ชราธมฺโมมฺหิ ชรํ อนตีโต เรามีความแก่เป็นธรรมดาจะล่วงพ้นความแก่ไปไม่ได้ พฺยาธิธมฺโมมฺหิ พฺยาธึ อนตีโต เราจะต้องเจ็บไข้เป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปไม่ได้ มรณธมฺโมมฺหิ มรณํ อนตีโต เราต้องมีความตายเป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความตายไปไม่ได้เลย สพฺเพหิ เม ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว เราจะต้องพลัดพราก

จากของรักของชอบใจทั้งสิ้น ไม่ใช่ของเราทั้งนั้น กมฺมสฺสโกมฺหิ เรา เป็นผู้มีกรรมเป็นของ ๆ ตนเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นพวกพ้องเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำดีจัก ได้ดีทำชั่วจักได้ชั่ว เมื่อพิจารณาเสมออย่างนี้แล้ว สติก็จะเกิดขึ้น เมื่อสติเกิดขึ้นก็ชื่อว่าตั้งอยู่ในความไม่ประมาท มีความไม่ประมาท ประจำใจ คือมีสติประจำใจนั่นเอง ต่อจากนั้นท่านสอนให้ระวัง คือระวังจิตไม่ให้กำหนัดยินดีในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดยินดี ไม่ให้ขัดเคืองในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง ไม่ให้หลงใหล ในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความหลงใหล ไม่ให้มัวเมาในอารมณ์เป็นที่ตั้ง แห่งความมัวเมา เมื่อระลึกได้อยู่อย่างนี้เสมอ ระวังอยู่อย่างนี้เสมอแล้ว ความไม่ประมาทก็มีปรากฏขึ้น เมื่อความไม่ประมาทมีประจำที่ใจเป็น นิตย์แล้ว มารก็ค้นไม่พบ อยู่บ้านก็ค้นไม่พบอยู่วัดก็ค้นไม่พบ จะมาวัด มารก็ไม่ห้าม จะค้างวัดมารก็ไม่ห้าม จะอยู่วัดตลอดพรรษาตลอดปี มารก็ไม่ห้าม จะสร้างกุฎีมาอยู่วัดเสียเลยมารก็ไม่ห้าม เพราะเหตุว่า เรามีสติเต็มที่ มารไม่สามารถจะรบกวนได้

ประการที่ ๓ สมฺมทญฺญาวิมุตฺตา ความเป็นผู้หลุดพ้นเพราะ รู้ชอบ อาศัยนัยพระพุทธภาษิตข้อนี้ก็เป็นอันได้ความว่า ความเป็น ผู้หลุดพ้นเพราะรู้ผิดก็มี ความเป็นผู้หลุดพ้นเพราะรู้ผิดนั้นมีเรื่องอธิ- มานิกภิกษุ ภิกษุสำคัญว่าตนได้บรรลุ คือพอเข้าป่าบำเพ็ญฌานได้สมาธิ ได้ฌานที่สู่จิตมันสงบนิ่ง กิเลสไม่มีนิวรณ์ไม่ปรากฏ มันสบาย เยือก เย็น พอออกจากสมาธิแล้วก็นึกว่าอย่างนี้แหละที่เขาเรียกอรหัตตคุณ

เราได้บรรลุแล้ว ไปกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบเถิด ต่างก็นัดกันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ก่อนเข้าเฝ้าให้ไปพักอยู่ในป่าช้าผีดิบ คือป่าช้าที่เขาทิ้งซากศพไว้ก่อน ภิกษุเหล่านั้นพอเข้าป่าช้าความกลัวผีก็ปรากฏ เห็นซากศพที่เน่าพองมีกลิ่นเหม็นก็เกิดสะอิดสะเอียน ทุก ๆ รูปไม่สงบระงับ กลัวผีบ้างสะอิดสะเอียนบ้าง จึงได้สติว่าเราไม่ได้เป็นพระอรหันต์ พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งให้เข้าเฝ้า และประทานพระธรรมเทศนาโปรดให้กลับไปบำเพ็ญเพียรใหม่ จนได้สำเร็จมรรคผลนิพพาน นี้เรียกว่าหลุดพ้นเพราะรู้ผิด คือรู้ยังไม่จริง แต่ในขณะที่ไม่ประสพอารมณ์ก็สบายเพราะได้สมาธิ ครั้นออกจากสมาธิแล้วก็เป็นคนธรรมดานี่เอง ยังมีกลัวยังมีหวาดยังมีสะอิดสะเอียนอยู่ นี้เป็นเรื่องหลุดพ้นเพราะรู้ผิด ในพระพุทธภาษิตนี้หมายเอาหลุดพ้นเพราะรู้ชอบ คือหลุดพ้นจากกิเลส กิเลสตัวไหนหลุดพ้นไปแล้วไม่เกิดอีกต่อไป เช่นหลุดพ้นจากราคะ ผู้หลุดพ้นก็มีความรู้ว่าหลุดพ้นแล้วอย่างเด็ดขาด อย่างนี้เรียกว่าหลุดพ้นเพราะรู้ชอบเป็นประการที่ ๓

คุณสมบัติ ๓ อย่างคือความเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์ ๑ ความเป็นผู้มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท คือมีสติเสมอทุกเมื่อ ๑ ความเป็นผู้หลุดพ้นจากกิเลสเพราะรู้ชอบ ๑ มีอยู่ในท่านผู้ใด มาโร มคฺคํ น วินฺทติ มารแม้จะค้นคว้าหาหนทางอยู่ก็ไม่พบ ไม่ประสพทางของผู้นั้น ผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าได้เดินทางพระละทางมาร มารตามไม่พบ เป็นอันได้ประสพสุขสมควรแก่การปฏิบัติ มีอรรถาธิบายดังบรรยายมาด้วยประการฉะนี้.

พระพุทธคุณ

พระพรหมมุนี (วิน) วัดราชผาติการาม

แสดงในวันฟังธรรม ที่วัดราชผาติการาม

วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๐

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

อติขิปฺปํ ภควา ปรินิพฺพุโต

อติขิปฺปํ สุคโต ปรินิพฺพุโต

อติขิปฺปํ จกฺขุมา โลเก อนฺตรหิโตติ.

ที. มหา. ๑๑/๑๘๘

วันนี้เป็นวันอัฏฐมีบูชา คือบูชาในดิถีที่แปดแห่งปักษ์ เป็นวันที่กำหนดว่าคล้ายกับวันถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจึงได้ประกอบการบูชาพิเศษในวันนี้อีกวันหนึ่ง เรียกว่าวิสาขอัฏฐมีบูชาบ้าง เรียกว่าฌาปนบูชา คือบูชาในวันถวายพระเพลิงบ้าง เรียกว่าวันถวายพระเพลิงบ้าง ซึ่งในศกนี้ตามปฏิทินของทางราชการตกเมื่อวานนี้ ตามปักขคณนาตกในวันนี้ จะตกในวันนี้หรือเมื่อวานนี้ก็ตาม กาลล่วงมาจนถึง ๒๕๑๐ ปีเข้าปีนี้แล้ว เป็นอันได้ชื่อว่าเราสมมติว่าวันเช่นนี้ คล้ายกับวันถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ

จักได้แสดงพระธรรมเทศนา กล่าวด้วยเรื่องพระพุทธคุณ คือพระคุณของสมเด็จพระบรมศาสดาตามสมควรแก่เวลา ในเบื้องต้นควรจะทราบว่า ในวันถวายพระเพลิงนั้น ได้มีผู้ใดได้สนทนาปราศรัยปรารภเรื่องนี้อย่างไรบ้าง ในวันถวายพระเพลิงนั้น พระมหาเถระที่อยู่ประจำในสถานที่นั้น ก็คือพระอนุรุธเถระ ๑ และพระอานนทเถระ ๑ กับพระเถระอื่น ๆ อีก มีเรื่องเล่าในมหาปรินิพพานสูตรว่า เมื่อได้เวลาที่จะจุดเพลิงถวายพระศพ เจ้าหน้าที่ ที่เรียกว่ามัลลปาโมกข์ ๘ คน ตระเตรียมนุ่งขาวห่มขาว ชำระตัวสะอาดแล้ว ขึ้นไปถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ บังเอิญจุดไม่ติด ทำอย่างไร ๆ ก็ไม่ติด พระอานนทเถระจึงได้กราบเรียนถามพระอนุรุธเถระว่าเพราะเหตุใด พระอนุรุธได้ใคร่ตรองพิจารณาแล้ว ท่านก็ตอบว่าเป็นด้วยอานุภาพของพระมหาเถรานุเถระ มีพระมหากัสสปะเป็นต้น กำลังเดินทางมาเพื่อจะเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เพลิงจึงยังไม่ติด เป็นอันว่าในขณะนั้นยังไม่พยายามที่จะจุดเพลิงถวายพระศพ คงรอพระมหากัสสปเถระ

มีเรื่องเล่าว่าพระมหากัสสปเถระ พร้อมด้วยภิกษุที่เป็นศิษยานุศิษย์ ยังไม่ทราบเลยว่าพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันปรินิพพาน กำลังเดินทางมาเพื่อจะเฝ้าพระบรมศาสดา เพราะนานแล้วไม่ได้เฝ้า แต่คงสังหรณ์ใจอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเดินทางมาพบอาชีวกผู้หนึ่งเดินทางสวนมา ในมือถือดอกมณฑารพ พระมหากัสสปะจึงได้ถามว่าท่านได้ทราบข่าวอยู่บ้างหรือ ว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย

เป็นอย่างไร อาชีวกผู้นั้นก็กราบเรียนว่า ข้าพเจ้าทราบอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ๗ วันเข้าวันนี้แล้ว ดอกมณฑารพที่ถือนี้ เราได้มาจากสถานที่นั้น ภิกษุที่มาในหมู่ของพระมหากัสสปะที่เป็นพระอรหันต์ก็ปลงธรรมสังเวช ว่า อนิจฺจา สงฺขารา ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง จะพึงได้ความเที่ยงในสังขารเหล่านั้นแต่ที่ไหน ดังนี้ พระภิกษุที่ยังเป็นปุถุชนก็เศร้าโศกโสกาดูร เดือดร้อนคร่ำครวญ และกล่าวถึงดังพระบาลีที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นนิกเขปบท ณ เบื้องต้นนั้นว่า อติขิปฺปํ ภควา ปรินิพฺพุโต พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานเสียเร็วนัก อติขิปฺปํ สุคโต ปรินิพฺพุโต พระสุคตเสด็จดับขันธปรินิพพานเสียเร็วนัก อติขิปฺปํ จกฺขุมา โลเก อนฺตรหิโต พระผู้เป็นดวงจักษุในโลกอันตรธานเสียเร็วนัก ดังนี้

นี้เป็นคำที่ท่านสนทนากันในวันนั้น และคำที่เป็นเหตุให้เกิดเรื่องราวใหญ่ก็มี คือคำกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัย โดยวจนประพันธ์บาลีซึ่งพระภิกษุซึ่งเป็นปุถุชน ทราบข่าวการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า และกล่าวขึ้นว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานเสียเร็วนัก พระสุคตเสด็จดับขันธปรินิพพานเสียเร็วนัก พระผู้เป็นดวงจักษุของโลกอันตรธานเสียเร็วนัก ดังนี้ คงได้พระคุณในพระพุทธเจ้าเป็น ๓ ประการ คือ ภควา บทหนึ่ง สุคโต บทหนึ่ง จกฺขุมา บทหนึ่ง ทั้ง ๓ ประการนี้ ภควา กับ สุคโต มีในนวหรคุณ คือพระคุณของพระพุทธเจ้า ๙ ประการ ที่สาธุชนได้กล่าวนมัสการอยู่เป็นนิตย์ ที่ขึ้นต้น อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ เป็นต้น

นั้น อีกพระคุณหนึ่ง พระจักขุมามีในที่อื่น มีผู้สรรเสริญปรากฏในที่แห่งอื่น ในวันนี้จึงควรทราบเรื่องพระพุทธคุณ เพื่อเป็นพุทธานุสสติ คือตามระลึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์

พระพุทธเจ้าทรงพระคุณเป็นอันมาก คนที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนากล่าวสรรเสริญพระคุณกันต่าง ๆ มากมายหลายประการ และเมื่อกล่าวถึงภิกษุบริษัทของพระมหากัสสปเถระ ภิกษุเหล่านี้ก็เป็นปุถุชนเช่นกับเรา ๆ ในบัดนี้ พระอรหันต์นั้นท่านไม่เศร้าโศก ท่านปลงธรรมสังเวชว่า อนิจฺจา สงฺขารา เป็นต้น แต่พระที่เป็นปุถุชนเศร้าโศกโสกาดูรถึงพระบรมทศพล และคำแสดงความเสียดายสลดใจ การกล่าวคำเสียดายสลดใจของท่านเหล่านั้น ก็กล่าวถึงพระ-พุทธคุณนั่นเอง กล่าวถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธเจ้าดีอย่างนั้น ๆ ไม่น่าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานเสียในกาลอันเร็วนัก พระคุณของพระพุทธเจ้า ๓ ประการนั้น ที่ออกชื่อในบาลีในมหา-ปรินิพพานสูตรที่ยกขึ้นกล่าวเมื่อตะกี้นี้ คือ ภควา และ สุคโต เราได้ยินอยู่เสมอในเวลาสวด อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ และจบด้วยคำว่า พุทฺโธ ภควาติ ภควา ท่านแปลหมายความว่า ภควา ผู้มีภาคย์ ภควา ผู้มีพระคุณควรคบ ภควา ผู้จำแนกแจกธรรมสมบัติแก่พุทธศาสนิกชน ในนัยที่หนึ่งที่ว่า ภควา ผู้มีภาคย์นั้น คือท่านว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้มีบุญ ภาคยะ แปลว่ามีบุญ คือมีบุญที่จะจำหน่ายจ่ายแจกอย่างไร ๆ ไม่หมด ไม่เหมือนกับพระสามัญธรรมดาอย่างเรา ๆ แจกไป ๆ หมด แล้วต้องขอบุญจากโยมอีก ไม่เท่าไร

เข้าพรรษา พอออกพรรษาฎีกาปลิวว่อน นี่บุญพระท่านหมด ท่านแจก ๆ จนหมดไม่มีภาคย์ ครั้นไม่มีภาคย์ ท่านก็ขอให้ญาติโยมช่วยทำภาคย์ให้อีก จะทอดกฐินที่นั้น จะทอดผ้าป่าที่นี้ก็ว่าไป แต่พระ-พุทธเจ้าไม่หมดไม่ต้องขอใคร

ที่ว่าพระพุทธเจ้ามีบุญนั้น เราว่าเอาเอง คือเราว่าด้วยความเลื่อมใส อันที่จริงพระพุทธเจ้านั้นทั้งบุญทั้งบาปไม่มี อย่าว่าแต่พระพุทธเจ้าเลยพระอรหันต์ที่ตัดกิเลสหมดแล้ว ไม่มีบุญไม่มีบาป ไม่ต้องทำบุญ ไม่ต้องทำบาป อย่างคำว่า ปุญฺญปาปปหีนสฺส ผู้มีบุญและบาปอันละได้แล้ว คือพอเป็นพระอรหันต์กิเลสก็หมด กิเลสหมดเมื่อใดเมื่อนั้นบาปหมด บุญไม่ต้องทำเพราะเต็มแล้ว แต่ญาติโยมอย่าเข้าใจว่าท่านไม่มีอะไร พระองค์ท่านมีภาคยะ คือมีส่วนที่พุทธศาสนิกชนเห็นแล้วได้บุญ และบุญของพระองค์ท่านก็ไม่หมด พระพุทธเจ้าเสด็จไปที่ไหนแผ่ความสุขกายสบายใจในที่นั้น คนที่ได้เห็นก็เอิบอิ่มปลื้มใจ นี้เขาได้บุญ เมื่ออย่างนี้เราจึงว่าพระพุทธเจ้ามีภาคยะ คือมีบุญ เมื่อมีบุญใครเข้าใกล้ก็ได้บุญ และบุญของพระองค์ไม่รู้จักหมด คนโศกเมื่อเข้าใกล้พระพุทธเจ้าก็หายโศก คนเดือดร้อนเข้าใกล้พระพุทธเจ้าก็หายเดือดร้อน พระเจ้าอชาตศัตรูปลงพระชนมชีพของพระราชบิดา คือพระเจ้าพิมพิสาร เดือดร้อนจนบรรทมไม่หลับ ไม่มีที่จะบรรทม แม้พระแท่นบรรทมทำด้วยทองก็บรรทมไม่ลง เพราะนึกว่าพระองค์ได้ทำกรรมหนัก หมอชีวกโกมารภัจกราบทูลให้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า หมอชีวกโกมารภัจนำเข้าเฝ้า เมื่อได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว ได้สนทนา

ปราศรัยได้ถามข้ออรรถะธรรมะ พระพุทธเจ้าทรงแสดงข้ออรรถะ-ธรรมะให้ได้ทรงสดับ โสกปริเทวะ ความเหือดแห้งพระหฤทัยก็ดับหายไป พระพุทธเจ้าจึงทรงพระนามว่า โสกนาสโน ผู้ยังโศกของสัตว์ทั้งหลายให้เหือดหาย เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูเสด็จกลับแล้ว พระพุทธเจ้ารับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า น่าเสียดายถ้าพระเจ้าอชาตศัตรูไม่ปลงพระ-ชนมชีพพระราชบิดาแล้ว จักบรรลุมรรคผลอย่างต่ำ ๆ ก็โสดาปัตติผลในขณะที่นั่งสนทนากันอยู่นั้นเอง แต่นี้เป็นไปไม่ได้เพราะปิตุฆาตกรรมขึ้นปิดดวงพระราชหฤทัย ไม่ให้สามารถให้มีปัญญาเจาะแทงเหตุผลรู้เห็นตามความเป็นจริง นี้เป็นเรื่องที่แปล ภควา ว่าผู้มีภาคยะ คือมีบุญ อย่างคำปักษ์ใต้มีคำพูดอยู่คำหนึ่งว่า ถ้าใครมีบุญวาสนามากแล้วเขาว่ามีบุญทาญาติ ทาญาติ ในที่นี้ไม่ใช่ ทายาทะ ตามศัพท์บาลีแต่เป็นผู้มีบุญทาญาติ หมายความว่าใครเป็นญาติแล้วทาติดไปด้วยเปื้อนด้วยเกียรติยศ คือทำให้ญาติพวกพ้องมิตรสหายนั้นพลอยมีบุญไปด้วย ฉันใดก็ดี พระพุทธเจ้าเป็นผู้มีภาคยะ ให้พุทธบริษัทซึ่งเป็นศิษยานุศิษย์ของพระองค์ท่านพลอยมีบุญไปด้วย ฉันใดก็ฉันนั้น

ในนัยที่ ๒ มีพระคุณควรคบ พระพุทธเจ้ามีพระคุณควรคบผู้ใดมาคบหาสมาคมกับพระพุทธเจ้า มีเกิดแก่เจ็บตายเป็นธรรมดา ผู้นั้นพ้นจากเกิดแก่เจ็บตาย อย่างน้อย ๆ ใครคบกับพระพุทธเจ้า แทนที่จะมีความเสื่อมเสีย กลับตัวให้เป็นสาธุชนคนดีพ้นจากอบาย ทุคติ-วินิบาตนรก พระพุทธเจ้า จึงตรัสกับพระอานนท์ซึ่งกราบทูลว่ากัลยาณมิตร เป็นกึ่งหนึ่งของพรหมจรรย์ พระองค์ตรัสว่า อานนท์

อย่าพูดอย่างนั้น กัลยาณมิตร เป็นทั้งสิ้นของพรหมจรรย์ ผู้ใดมาคบเราเป็นกัลยาณมิตร ผู้นั้นมีเกิดแก่เจ็บตายเป็นธรรมดา ผู้นั้นย่อมพ้นจากเกิดแก่เจ็บตาย ดังนี้ นี้แปลว่ามีพระคุณควรคบ

นัยที่ ๓ ที่แปลว่าผู้จำแนกแจกธรรมนั้น เห็นได้ง่าย ธรรมที่เราศึกษาปฏิบัติอยู่บัดนี้ พระพุทธเจ้าทรงจำแนกแจกไว้ทั้งสิ้น ทรงจำแนกทรงกระทำทรงเปิดเผย ทรงทำข้อที่ลึกลับให้ตื้น พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า ธรรมไม่ใช่ของพระองค์ท่าน ธรรมก็คือธรรมชาติธรรมดานั้นเอง ไม่ใช่ของพระองค์ท่าน ดังที่ตรัสว่าตถาคตจะบังเกิดขึ้นก็ตามไม่บังเกิดขึ้นก็ตาม ธรรมฐิติ ธรรมนิยาม ความตั้งอยู่ของธรรมความกำหนดว่าเป็นธรรม คือความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตานั้นมีอยู่แล้วมีประจำโลกอยู่แล้ว แต่พระองค์ได้ตรัสรู้แล้วพระองค์ตรัสบอก ทรงแสดงทรงบัญญัติแต่งตั้ง ทรงเปิดเผยจำแนกทำข้อลึกลับให้แจ่มแจ้ง ทรงบอกทรงแสดงให้ปรากฏแก่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาเหมือนต้นไม้ในป่าที่เป็นสมุนไพรเข้ายาได้ เมื่อไม่มีหมอบอกก็ไม่มีใครรู้ แต่ครั้นมีหมอบอกว่า ต้นไม้ชนิดนั้นมีคุณภาพเป็นยาแก้โรคอย่างนั้น ๆ ต้นไม้ต้นหญ้าเหล่านั้นจึงเป็นเครื่องยาขึ้นได้ฉันใด ธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าก็ฉันนั้น คือธรรมชาติธรรมดานั่นเอง แต่ไม่มีใครรู้ พระพุทธเจ้าทรงรู้ และทรงบอกทรงชี้แจงทรงแสดงทรงเปิดเผยทรงกระทำข้อลี้ลับให้แจ่มแจ้งขึ้น เราจึงได้ประพฤติปฏิบัติตามมาจนถึงกาลบัดนี้ นี้เป็นพระพุทธคุณบทว่า ภควา

บทที่ ๒ ว่า สุคโต สุคโต แปลว่าผู้เสด็จไปดีแล้ว อธิบายว่า เสด็จไปดีด้วยการทรงละกิเลสได้หมด ตามคาถานวหรคุณว่า

สพฺพกิเลสปฺปหาเนน คโต โส สุคโต มุนิ พระมุนีนั้นเสด็จไปดีแล้วด้วยการละกิเลสทั้งปวง ซึ่งหมายความว่าเสด็จไปที่ไหนก็เสด็จไปด้วยความบริสุทธิ์ พระองค์เป็น วิสุทฺธธมฺมสนฺตาโน มีพระสันดานสมบูรณ์ด้วยพระธรรมอันบริบุทธิ์ ไปไหนไปด้วยความบริสุทธิ์ เมื่อไปด้วยความบริสุทธิ์ไปด้วยไม่มีกิเลส ก็ไม่มีโทษไม่มีภัย ไม่ให้ความเดือดร้อนแก่ใคร ๆ ไม่เหมือนกับไปด้วยกิเลส ไปด้วยกิเลสนั้นไม่แน่ บางทีตั้งใจว่าจะไปดี แต่พอไปกลางทางกิเลสเขาบอกให้หันหลังกลับเสีย อย่างสมมติว่าตั้งใจเต็มที่ว่า วันนี้จะไปวัดพอผ่านหน้าโรงภาพยนตร์ กิเลสเขาสะกิดหลังว่า ค่อยไปวันพระหน้าก็ได้ วันนี้หน้าโรงภาพยนตร์เขียนบอกว่าหนังดี แวะเสียก่อนเถิด ก็เข้าโรงภาพยนตร์ นี้ไปด้วยกิเลส บางทีนึกว่าจะมาวัด วันเสาร์วันอาทิตย์เป็นวันหยุด วันพระตรงกับวันอาทิตย์คิดจะไปวัด พอรุ่งขึ้นวันอาทิตย์กิเลสเขามาสะกิดว่าไปเที่ยวเสียก่อนเถอะ วัดยังอยู่ไปเมื่อไรก็ได้ไม่ล่มไม่จมไปไหน เราอย่ารีบตาย หมั่นหายใจเข้าหายใจออกไว้ อย่าตายเสียไปวัดอย่างไรก็ได้ ลงที่สุดต้องไปตามกิเลส อย่างนี้เป็นต้น แต่พระพุทธเจ้าเสด็จไปไหนไปด้วยอำนาจที่มีความบริสุทธิ์ประจำพระหฤทัย ไม่มีกิเลสในพระพุทธสันดาน ไม่มีกิเลสที่จะทำให้พระหฤทัยเศร้าหมอง เพราะฉะนั้นจึงเป็นพระสุคโต เสด็จไปดีแล้ว อีกอย่างหนึ่งท่านว่า เสด็จไปดีด้วยพระกายด้วยพระวาจาพระมนัส ที่ว่าเสด็จไปด้วยพระกาย ด้วยพระวาจา ด้วยพระมนัสนั้น โดยอธิบายว่าพระกายของพระพุทธเจ้านั้นเสด็จไปที่ไหนคนเห็นเข้าก็เกิดความเลื่อมใส แม้แต่คนที่ไม่เคยเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก่อน ก็อัศจรรย์

เลื่อมใส ในพระองค์พระพุทธเจ้าไม่มีอะไรที่น่าตำหนิ แม้มีพระภิกษุห้อมล้อมเป็นบริวาร ภิกษุที่เป็นบริวารก็เดินด้วยสงบเสงี่ยมกาย ด้วยสงบเสงี่ยมวาจา ด้วยสงบเสงี่ยมใจ แม้แต่จะพูดกันหยอกล้อกันก็ไม่มี ทอดตาแต่พอควรสำรวมระวัง เพราะฉะนั้นจึงมีคำสรรเสริญพระ-พุทธเจ้าว่า สมฺมา กาเยน วาจาย มนสา สุคโต คโต พระสุคตเสด็จไปดีแล้วโดยชอบด้วยพระกาย ด้วยพระวาจา ด้วยพระหฤทัย ดังนี้ นี้เป็นบทที่ ๒

บทที่ ๓ พระจักขุมา พระจักขุมา แปลว่ามีพระจักษุคือมีพระจักษุ ใคร ๆ ก็มีตา คนเราก็มีตา พระพุทธเจ้าก็มีพระจักษุ แต่ว่าพระพุทธเจ้ามีพระจักษุ ๕ ดวง คือ มังสจักษุ จักษุคือตาเนื้อ พระพุทธเจ้าทรงมีตาเนื้อ ทอดพระเนตรอะไรด้วยตาเนื้อนั้น ทอดพระเนตรด้วยพระเมตตา พระกรุณา หวังที่จะรื้อสัตว์ขนสัตว์ ? ไม่มีอิจฉาริษยาแอบแฝงอยู่ในพระหฤทัยเลย ทอดพระเนตรด้วยบริสุทธิ์ สายพระเนตรที่ทอดไปนั้นมีพระเมตตา กรุณา ติดตามสายพระเนตรไปด้วย มังสจักษุของพระองค์ท่านจึงบริสุทธิ์ ไม่เหมือนกับของปุถุชน ของปุถุชนนั้นทอดตาไปด้วยธรรมก็มี ด้วยกิเลสก็มี แต่พระจักษุของพระพุทธเจ้าใช้ในทางบริสุทธิ์อย่างเดียวเท่านั้น พระองค์จึงทอด-พระเนตรเห็นแจ่มใส เห็นได้ไกล เห็นได้ไว ทอดพระเนตรด้วยความบริสุทธิ์ด้วยพระเมตตา พระกรุณา นี้มังสจักษุ

ทีนี้พระพุทธเจ้ามีตาทิพย์ เรียกว่าทิพพจักษุ ทรงรู้ว่าสัตว์ทั้งหลายนั้นไม่ใช่พระเจ้าสร้าง ที่จริงพระเจ้ากรรมสร้าง เป็นตาม

กรรม ทำกรรมดีไว้ก็ได้ดี ทำกรรมชั่วไว้ก็ได้ชั่ว เกิดดีก็เพราะกรรมดี เกิดชั่วก็เพราะกรรมชั่ว อายุสั้นก็เพราะกรรมชั่ว อายุยืนก็เพราะกรรมดี รูปสวยรวยทรัพย์ก็เพราะกรรมดี รูปขี้เหร่ยากจนก็เพราะกรรมชั่ว เหล่านี้เป็นต้น เป็นไปตามกรรม อย่างนี้เรียกว่าทิพพจักษุ นี้เป็นดวงที่ ๒

พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้เญยยธรรม คือธรรมที่ควรตรัสรู้ โดยเฉพาะก็คือ ตรัสรู้อริยสัจ ๔ ศาสดาในสมัยนั้นยังไม่เคยรู้จักอริยสัจ ศาสดาในสมัยนั้นพอประชุมกันแล้ว ก็มักจะพูดกันว่าโลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง โลกมีที่สุดหรือไม่มีที่สุด สัตว์ตายแล้วเกิดหรือไม่เกิด สัตว์ตายแล้วเกิดบ้างไม่เกิดบ้าง หรือสัตว์ตายแล้วเกิดก็ไม่ใช่ไม่เกิดก็ไม่ใช่ เหล่านี้เป็นต้น ล้วนแต่เป็นปัญหาที่ชวนทะเลาะทั้งนั้น ไม่เป็นไปเพื่อเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับทุกข์ แต่พระพุทธเจ้าสอนอริสัจ อริสัจนี้ยังไม่มีใครเคยพูดเลย เพราะฉะนั้นเราจึงเรียกพระองค์ว่าพระบรมครู คือครูอย่างยิ่ง เป็นครูอริยสัจ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธรรม คืออริยสัจด้วยพระปัญญาจักษุ จักษุคือปัญญา พระพุทธเจ้าตรวจดูสัตวโลกด้วยพุทธจักษุ ตรวจดูสัตวโลกที่มีอุปนิสัยควรจะโปรดด้วยพุทธจักษุ เช่นคำว่า ปจฺจูเสว คเต กาเล ภพฺพาภพฺเพ วิโลกนํ เวลาใกล้รุ่งทรงตรวจดูสัตวโลกที่ควรตรัสรู้หรือไม่ควรตรัสรู้ นี้ทรงตรวจดูด้วยพุทธจักษุ จักษุสำหรับพระพุทธเจ้าอนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงทราบธรรมทั้งปวงด้วยสมันตจักษุ จักษุรอบคอบแม้อะไร ๆ ทรงรู้หมด อย่างที่ครั้งหนึ่งพระเจ้าแผ่นดินพระองค์หนึ่ง

ถามว่าที่เขามาถามปัญหาแล้วพระพุทธเจ้าตรัสตอบได้ทันทีนั้น เตรียมไว้ก่อนหรืออย่างไร พระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบทันทีรับสั่งว่า เหมือนมหาบพิตรชำนาญในเรื่องรถ ถ้าเขามาถามว่าชิ้นส่วนอันนี้เขาเรียกว่าอะไร มหาบพิตรจะต้องคิดไว้ก่อนหรือทรงตอบได้ทันที กราบทูลว่าทรงตอบได้ทันที เพราะชำนาญหมดแล้วไม่ต้องนึกในเรื่องของเครื่องรถ ท่านรับสั่งว่าฉันใดก็ดี เวลาเขาถามปัญหาธรรมก็ตอบได้ทันทีฉันนั้น พระองค์จึงเป็น สพฺพธมฺเมสุ จกฺขุมา ผู้มีจักษุในธรรมทั้งปวง จักษุนี้เรียกว่าสมันตจักษุ แปลว่า จักษุรอบคอบ รวมเป็นจักษุของพระพุทธเจ้า ๕ ดวง คือ

๑. มังจักษุ ตาเนื้ออย่างธรรมดา

๒. ทพพจักษุ ตาทิพย์ รู้จักความเป็นไปของสัตว์ว่าเป็นไปตามกรรม

๓. ปัญญาจักษุ จักษุคือปัญญา เป็นเหตุให้ตรัสรู้อริยสัจเป็นต้น คือว่าได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

๔. พุทธจักษุ จักษุสำหรับพระพุทธเจ้าตรวจดูสัตวโลกว่าใครควรจะเทศนาสั่งสอนก่อน ใครยังไม่ควรที่จะเทศนาสั่งสอน

๕. สมันตจักษุ จักษุรอบคอบ รู้ธรรมทั้งปวง

จึงได้รับสรรเสริญว่าพระจักขุมา พระผู้มีจักษุ พระภิกษุที่ได้ทราบข่าวปรินิพาน จึงกล่าวปริเทวนาการว่า อติขิปฺปํ จกฺขุมา โลเก อนฺตรหิโต พระผู้มีพระจักษุในโลกอันตรธานเสียเร็วนัก ดังนี้

สาธุชนได้ทราบพระพุทธคุณของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังกล่าวมา น้อมเข้ามาให้เกิดความรู้ในใจของตน แล้วเจริญเป็นพุทธานุสสติ ตามระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ ปลูกพระพุทโธให้มีปรากฏขึ้นในใจ ก็ชื่อว่าได้พร้อมกันสร้างพระพุทธไว้ที่ใจ เป็นอันน้อมนำให้เกิดศรัทธา ความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใส และน้อมใจที่จะประพฤติปฏิบัติตามธรรมะคำสั่งสอนของพระองค์ การปฏิบัตินั้นก็เป็นไปเพื่อผลคือสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล โดยสมควรแก่การปฏิบัติ มีอรรถาธิบายดังบรรยายมาด้วยประการฉะนี้

หมดเครื่องผูกพัน

พระพรหมมุนี (ธมฺมสาร) วัดราชผาติการาม

แสดง ในวันฟังธรรม ที่วัดราชผาติการาม

วันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๐

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

โย จ กาเม อจฺจตริ　　สงฺคํ โลเก ทุรจฺจยํ

น โส โสจติ นาชฺเฌติ　　ฉินฺนโสโต อพนฺธโนติ.

ขุ. มหา. ๒๙/๕๒๗

บัดนี้จักได้แสดงศาสนธรรมคือคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา อันเป็นพระพุทธโอวาทของสมเด็จพระบรมศาสดา ตรัสประทานแก่พุทธบริษัท เพื่อให้เป็นผู้ตั้งใจศึกษาและปฏิบัติกำจัดกามความใคร่และเครื่องข้องทั้งหลายให้ปราศจากใจ เป็นธรรมมีกถาอบรมศรัทธาความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใส ของท่านสาธุชนผู้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นลำดับไป ดำเนินความตามพระพุทธภาษิตเทศนานัย ซึ่งได้ยกเป็นนิกเขปบท ณ เบื้องต้นนั้นว่า

โย จ กาเม อจฺจตริ　　สงฺคํ โลเก ทุรจฺจยํ

น โส โสจติ นาชฺเฌติ　　ฉินฺนโสโต อพนฺธโน

แปลเนื้อความว่า ผู้ใดก้าวล่วงเสียได้ซึ่งกามทั้งหลาย ซึ่งเครื่องข้องอันข้ามได้โดยยากในโลก ผู้นั้นย่อมไม่เศร้าโศก ไม่เหือดแห้งใจ มีกระแสอันขาดแล้วไม่มีเครื่องผูกดังนี้ ตามหลักพระพุทธภาษิตนี้ทรงแสดงกิเลส อันเป็นส่วนที่ผู้ปฏิบัติจะพึงกำจัดให้สิ้นไป

๒ อย่าง และวิธีปฏิบัติอีกอย่างหนึ่ง กับทั้งผลอันเกิดจากการปฏิบัติอีกอย่างหนึ่ง ข้อที่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะพึงกำหนดจดจำแล้วเลิกละ ๒ อย่างคือ กาม ๑ สังคะ คือเครื่องข้อง ๑ วิธีปฏิบัติเพื่อกำจัดกามและเพื่อจะกำจัดเครื่องข้องนั้นให้ปราศจากไปนี้เป็นส่วนเหตุ แล้วทรงแสดงผลว่าผู้ที่ปฏิบัติได้อย่างนั้นไม่เศร้าโศก ไม่เหี่ยมเกรียม มีกระแสอันขาดไม่มีเครื่องผูก นี้เป็นส่วนผล ข้อที่ควรทราบก่อน ๒ ประการคือ

ประการต้น กาม โดยมากก็ได้ยินชื่ออยู่แล้วมี ๒ อย่าง คือกิเลสกามอย่างหนึ่ง วัตถุกามอย่างหนึ่ง กาม แปลว่าใคร่ ถ้าเป็นชื่อของกิเลสก็แปลว่า กิเลสเป็นเหตุให้รักให้ใคร่ ถ้าเป็นชื่อของวัตถุก็ว่าวัตถุอันน่าใคร่อันน่าปรารถนา อันน่าพอใจ ตัวกิเลสที่เกิดขึ้นที่ใจก็เป็นกาม ตัววัตถุที่มาล่อใจให้เกิดความใคร่ความปรารถนาก็เป็นกาม ถ้าจะเปรียบเหมือนมือของเรายื่นออกไปจับวัตถุภายนอก มือของเราเปรียบด้วยกิเลส กิเลสนั้นเมื่อไม่มีอะไรภายนอกก็ไม่ยื่นออกไปรับเหมือนมือของเราเมื่อไม่มีสิ่งที่ควรจับควรฉวยควรหยิบ ควรถือก็ไม่ยื่นออกไป เพราะฉะนั้น ทั้ง ๒ ประการนี้ประกอบกัน ทำให้ไม่มีเสียอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอันใช้ได้ ไม่มีกิเลสกาม วัตถุกามมีก็ไม่เป็นไรไม่มีวัตถุกามกิเลสกามก็มีไม่ได้ หรือถึงมีก็เหมือนไม่มี กิเลสเป็นเหตุใคร่ได้แก่ ราคะ ความกำหนัด โลภะ ความอยากได้ ตัณหา ความทะเยอทะยาน อรติ ความไม่ยินดีด้วย อสนฺตุฏฺฐิ ความไม่สันโดษเป็นต้น นี้เป็นพวกกิเลสกามเป็นพวกที่มาครอบงำใจ ทำใจให้ใคร่ให้รักให้ติดอกติดใจเรียกว่ากิเลสกาม คือกิเลสเป็นเหตุให้ใจใคร่ วัตถุอันน่าปรารถนา

อันน่าพอใจอันน่าใคร่ คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็น อิฏฺฐํ อันน่าปรารถนา กนฺตํ น่าใคร่ มนาปํ น่าชอบใจ ปิยํ เป็นที่รัก มโนรมํ เป็นที่รื่นรมย์แห่งใจ ปิยรูปํ สาตรูปํ เป็นปิยรูป สาตรูป คือเป็นรูปเป็นวัตถุที่น่ารักน่าพอใจ นี้จัดเป็นวัตถุกาม แปลว่าวัตถุอันน่ารักใคร่ วัตถุเป็นเครื่องจูงใจให้เกิดกิเลสกาม ทั้ง ๒ ประการนี้เป็นกาม พิจารณามาถึงเพียงนี้เราจะเกิดความรู้ขึ้นในทางปฏิบัติว่ากิเลสกามนั้น ไม่ได้มีขึ้นเอง ไม่ได้มีเป็นสันดาน ไม่ได้มีประจำใจ เป็นสิ่งที่เราสร้างขึ้นเราทำขึ้น เราจัดการให้มันมีขึ้นโดยที่อาศัยรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าใคร่น่าปรารถนาน่าพอใจ เป็นปิยรูปสาตรูปนั้นแหละเป็นเหตุให้เกิด ให้กามมีขึ้นปรากฏขึ้น เพราะฉะนั้นท่านจึงว่า ทั้ง ๒ ประการนี้ก้าวล่วงมันได้ ประพฤติปฏิบัติเพื่อให้ออกไปจากใจได้ ไม่ใช่ทำไม่ได้ นี้ว่าด้วยเรื่องกาม เป็นประการที่ ๑

ประการที่ ๒ สังคะ แปลว่าความข้อง หรือกิเลสเป็นเครื่องข้อง สังคะ ความข้องหรือกิเลสเป็นเครื่องข้องนี้ หมายเอากิเลสที่เกิดขึ้นที่ใจ ไหลไปเกาะไปเกี่ยวไปติดไปยึดในสิ่งภายนอก เมื่อไหลไปเกาะไปเกี่ยวไปติดไปยึดในสิ่งภายนอก ความเกาะความเกี่ยวความข้องก็มีขึ้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า ยตฺถ พาลา วิสีทนฺติ เป็นที่จมอยู่แห่งคนเขลา คือคนที่ไม่รู้จริง นตฺถิ สงฺโค วิชานตํ ผู้รู้ไม่เกาะไม่เกี่ยวไม่ข้อง ตามพระพุทธภาษิตนี้จึงเป็นอันได้ความว่า ความเกี่ยวข้องหรือเครื่องข้องนั้น เกิดขึ้นเพราะไม่รู้ ถ้ารู้แล้วไม่เกาะไม่เกี่ยวไม่ข้อง กามก็เช่นเดียวกันเกิดขึ้นเพราะไม่รู้ ถ้ารู้แล้วไม่ติดไม่ใคร่ไม่รัก จะ

อธิบายเรื่องนี้ให้แจ่มแจ้งต้องอาศัยอุปมา ท่านกล่าวอุปมาไว้ว่าเหมือนกับคนแก่คนหนึ่งซึ่งอายุมากแล้ว มีหลานอยู่ ๔ คน แต่หลานเหินห่างไม่ตั้งใจปฏิบัติ เพราะเห็นว่าคนแก่ไม่มีสมบัติอะไร ข้างยายของหลานเมื่อเห็นว่าหลานเหินห่างก็คิดหลอก หาภาชนะหรือกระป๋องมาแล้วเอาของโสโครกใส่ในนั้นเต็ม ปิดดีแล้วเอาทองคำเปลวปิดไว้ข้างนอกเป็นทองอร่ามไปหมด แล้วก็บอกหลานว่ายายไม่มีอะไรทั้งตัวทั้งร่างมีก้อนนี้ก้อนเดียวเท่านั้น เมื่อใครมาปฏิบัติข้า เมื่อข้าตายแล้วก็มีสิทธิเอาไป ข้างหลานมาเห็นยกดูเห็นว่าน้ำหนักมากอยู่ ถ้าเป็นทองคำทั้งแท่งก็มาก ทั้ง ๔ คนก็มาแย่งกันปฏิบัติยาย เมื่อปฏิบัติยายอยู่ในที่สุดยายก็สิ้นชีวิต ข้างหลานก็จะแบ่งทองนั้นแต่แบ่งไม่ได้เพราะยังไม่รู้ว่าข้างในนั้นจะโพรงจะมีดินอยู่หรือจะเป็นทองทั้งแท่ง หรือจะผ่าเองก็เกรงว่าน้ำหนักจะไม่เท่ากัน เถียงกันไปเถียงกันมา ต้องพาก้อนนั้นไปหาผู้พิพากษา ผู้พิพากษาเมื่อเห็นแล้วก็ไม่สามารถจะตัดสินได้ เพราะไม่ทราบว่าข้างในเป็นทองทั้งหมดหรือว่าข้างในเป็นดิน จึงขออนุญาตผ่า ข้างหลานก็อนุญาตให้ผ่าได้ ผู้พิพากษาก็ยกขวานขึ้นผ่าลงไปบนก้อนนั้น พอผ่าลงไปแตกแล้วสิ่งโสโครกก็กระจายออกไป ส่งกลิ่นเหม็นทั่วศาล ข้างหลานทั้ง ๔ คนเห็นชัดเจนว่าไม่ใช่ทอง ถูกหลอกต่างหาก ก็ลงจากศาลกลับบ้าน ไม่ได้สนใจไม่ได้ติดใจที่จะต้องการอีก ข้างผู้พิพากษาก็ไม่ต้องตัดสิน เพราะเห็นจริงอยู่แล้วว่าไม่ใช่ทอง ของหลอกเท่านั้นเอง วางขวานลงจากศาลไป อุปมานี้ท่านว่าก้อนนั้นคือมหาภูตรูปทั้ง ๔ หลาน ๔ คนคืออุปาทาน ๔ ผู้พิพากษาคือพระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียรจนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริง ขวาน คือ

อริยมรรคปัญญา โดยอธิบายว่าเมื่อปัญญาชำแรกมหาภูตรูป ๔ รูปหรือเบญจขันธ์ หรือรวมเรียกว่าสังขาร เห็นตามความเป็นจริงแล้วก็เบื่อหน่ายไม่ติด สังคะ กิเลสเครื่องข้องก็หลุดออกไปจากใจ อุปมานี้จึงเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าที่เราเกี่ยวข้องเพราะไม่รู้ ถ้ารู้แล้วไม่เกี่ยวข้อง ที่เราติดก็เพราะไม่รู้ถ้ารู้ก็ไม่ติด นี้เป็นเรื่องของกามและเรื่องเครื่องข้อง เครื่องข้องนั้นก็มี ๒ อย่าง คือ เป็นวัตถุภายนอก ๑ กิเลสที่เกิดภายใน ๑ เครื่องข้องภายนอกนั้นได้ในคำว่า

ปุตฺโต คเว มีบุตรบ่วงหนึ่งเกี้ยว พันคอ
ธนํ ปาเท ทรัพย์ผูกบาทาคลอ หน่วงไว้
ภริยา หตฺเถ ภริยาเยี่ยงบ่วงปอ รึงรัด มือนา
สามบ่วงใครพ้นได้ จึงพ้นสงสาร

ส่วนเครื่องข้องภายในนั้นได้แก่กิเลส เช่น ราคะ ความกำหนัด โลภะ ความโลภ ตัณหา ความทะยานอยากเป็นต้น เครื่องข้องภายนอกเป็นเหตุให้เรายื่นใจออกไปเกี่ยวข้อง ไปจมไปติดอยู่ ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ยตฺถ พาลา วิสีทนฺติ นตฺถิ สงฺโค วิชานตํ ที่ชนพาลคนโง่เขลายังไม่รู้จมอยู่ แต่ท่านผู้รู้หาข้องอยู่ไม่ดังนี้ นี่ว่าเรื่องกามกับเรื่องเครื่องข้อง กามก็ดี เครื่องข้องก็ดีเรารู้จักแล้ว จะต้องตั้งใจปฏิบัติคือกระทำให้มันหมดไป อยู่นิ่ง ๆ เราจะไปก้าวล่วงกามไม่ได้ จะก้าวล่วงเครื่องข้องไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องปฏิบัติ การปฏิบัติก็ต้องปฏิบัติตามหลักพระพุทธภาษิตที่ตรัสว่า นตฺถิ สงฺโค วิชานตํ ผู้รู้ไม่ข้อง ก็คือปฏิบัติเพื่อให้รู้เพื่อให้รู้จริงเห็นจริง เหมือนกับผู้พิพากษาผ่าลงไปแล้วเห็นจริง

ปรากฏแจ้งชัดแก่ใจฉะนั้น จะทำอย่างไร ถ้าพูดอย่างไม่เกรงใจใคร ก็คือว่าพูดแล้วพูดทิ้งก็ต้องพูดว่า ต้องปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญา พูดอย่างนี้กว้างขวางมาก ผู้ปฏิบัติก็ไม่รู้ว่าจะปฏิบัติอย่างไร เพราะฉะนั้น จึงต้องจำกัดลงไปว่าปฏิบัติด้วยการกำหนดรู้ กำหนดรู้กาม กำหนดรู้เครื่องข้อง กำหนดรู้แต่เพียงตามแบบ เช่น กำหนดรู้ว่า ราคะ โลภะ ตัณหา ความสันโดษ เป็นต้น เป็นกิเลสกาม รูปเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะอันน่าใคร่ น่าปรารถนาน่าพอใจเป็นวัตถุกาม ราคะ โลภะ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ เป็นกิเลสเครื่องข้อง วัตถุภายนอกเป็นเครื่องล่อให้ราคะ โลภะ เป็นต้นออกไปยึด เป็นวัตถุเครื่องข้อง รู้อย่างนี้เรียกว่า ญาตปริญญา กำหนดรู้ตามแบบกำหนดรู้ขั้นต้น ความรู้ขั้นนี้ไม่มีไม่ได้ต้องมีก่อน บางคนพูดว่าแบบแผนไม่เห็นจะต้องท่องเราศึกษาปฏิบัติเอาเอง เพราะสกลกายนี้ทั้งหมดเป็นพระไตรปิฎกอย่างนี้เข้าใจผิด เพราะการศึกษานั้นเป็นปริยัติเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้น เราจะต้องรู้ พูดกันง่าย ๆ ว่านักปฏิบัตินั้นแม้ศีล ๕ ก็ต้องรู้ต้องว่าให้ถูก ถ้ารู้หนังสือต้องเขียนให้ถูกด้วย เช่นข้อว่า สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ เขียนว่าอย่างไรว่าอย่างไรจึงจะถูก แต่เพียงจำว่า ปาณา ไม่ฆ่าสัตว์ อทินฺนา ไม่ลักทรัพย์ กาเม ไม่ประพฤติผิดในกาม มุสา ไม่พูดปดเท่านี้ไม่พอไม่ถูกตามปริยัติ ปริยัติต้องทำถูกต้องว่าออกเสียงให้ถูกต้อง ถ้าเวลาเขียนต้องเขียนให้ถูก เวลาว่าต้องว่าให้ถูกเวลาปฏิบัติต้องปฏิบัติให้ถูก ต้องทำให้ได้ นี้เรียกว่าปริยัติ หรือญาตปริญญา รู้ตามแบบ

คราวนี้เมื่อรู้ตามแบบแล้วพิจารณาไปอีกชั้นหนึ่ง พิจารณาว่า ทำไมราคะมันเกิด ทำไมโลภะมันเกิด ทำไมตัณหามันมามีที่เรา ทำไมอรติความไม่ยินดีด้วยมันมาเกิดที่เรา มันเกิดเพราะอะไร มีอะไรเป็นสมุฏฐาน ทำไมจิตใจเราจึงไปเกี่ยวข้อง ที่เราเกี่ยวข้องนั้นเพราะอะไร เราไปเกี่ยวข้องในสิ่งนั้นในสิ่งนี้สิ่งโน้น ไม่ใช่อะไรของเราแท้ ๆ ทำไมเราไปเกี่ยวข้อง กำหนดพิจารณาลงไปชั้นที่สองเรียกว่าตีรณปริญญา กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา รู้ปริยัติชั้นหนึ่ง แล้วพิจารณาปริยัติเป็นชั้นที่สองเป็นตีรณปริญญา รู้ด้วยการพิจารณาเป็นชั้นที่สอง แต่ยังไม่สำเร็จประโยชน์ต้องพิจารณาจนฉันทะความพอใจสิเนหะ ความเยื่อใยความติดปราศจากใจ ไม่มีฉันทะความพอใจในวัตถุเครื่องข้อง ไม่มีสิเนหะความติดคือไม่ติดในอะไรทั้งหมด เหมือนหลานที่ได้เห็นผู้พิพากษาผ่ากระป๋องแล้วเห็นว่าไร้สาระลงจากศาลไปไม่เหลียวหลังฉะนั้น นี่เป็นปหานปริญญา กำหนดรู้จนละได้

เมื่อว่าเพียงเท่านี้ผู้ปฏิบัติที่ยังไม่หวังมรรคผลนิพพานก็จะนึกว่า ธรรมสูงอย่างนี้จะปฏิบัติอย่างไรไหว เรายังไปนิพพานไม่ได้ เรายังอยู่บ้านยังนั่งรถยนต์ยังนั่งรถเมล์ ยังนั่งรถแท็กซี่อยู่จะไปนิพพานอย่างไรได้ ปฏิบัติก็ไม่ไหว อย่าเพิ่งท้อใจปฏิบัติได้ คือลดปฏิบัติลงมาให้พอเหมาะกับจิตใจอัธยาศัยความสามารถของตน เราจับเป็นอย่าง ๆ เราติดในอะไร เช่นว่าเราเป็นคนมักโกรธ ยกกิเลสขึ้นตัวหนึ่งว่าเป็นคนมักโกรธชอบโกรธ เมื่อโกรธขึ้นเราพิจารณาว่า โกรธนี้มันเกิดทำไม เราไม่ต้องการให้มันเกิดแต่มันมาเกิดในเรา มันมาเกิดที่เรามันเกิดที่ใจของเราอย่างนี้เป็นญาตปริญญา เพราะเรารู้จักโกรธ เรา

พิจารณาลงไปอีกว่าโกรธนี้มันไม่ดี ไม่มีอะไรเป็นส่วนดีเลย จะจับความโกรธขึ้นมาพิจารณาดูว่ามันดีอะไรบ้าง ดีตรงไหนบ้าง ไม่มีอะไรดีเลย ใครเลี้ยงความโกรธแล้วชื่อว่าหันหลังให้พระพุทธศาสนา ได้ชื่อว่าได้ถอยหลังห่างพระนิพพานออกไปทุกที อย่างนี้เป็นตีรณปริญญา กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา พิจารณาทบทวนไปมา ความโกรธทนต่อความเพ่งพินิจไม่ได้ดับไป เป็นปหานปริญญา เราได้ปริญญา ๓ ของเราเอง โดยไม่ต้องบอกใคร ชั่วครู่เดียวเท่านั้นคือความโกรธดับไป ความรักเกิดขึ้น ราคะเกิดขึ้น ความกำหนัดติดอกติดใจเกิดขึ้นก็มาพิจารณาให้รู้ว่า นั่นแน่เจ้าราคะมันมาเกิดที่เราแล้ว ราคะเกิดขึ้นแล้วย้อมใจทำใจของเราให้เปลี่ยนสี ใจที่เคยผ่องใสก็กลายเป็นเศร้าหมองเป็นสีต่าง ๆ เหมือนน้ำที่ผสมสี น้ำที่ไม่ผสมสีนั้นใสสะอาดมองดูเงาหน้าเห็น ครั้นถูกผสมสีมัวหมองมองอะไรไม่เห็นฉันใดจิตใจก็ฉันนั้น เมื่อราคะเกิดแล้วมืดไปหมดมองอะไรไม่เห็นนี้เป็นขั้นญาตปริญญา แล้วพิจารณาลงไปว่า ราคะนี้ไม่ดี เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้บุคคลไม่เห็นอรรถไม่เห็นธรรม ราคะเกิดอยู่ที่ใจขณะใด ความมืดแปดด้านก็ย่อมมีแก่บุคคลในขณะนั้น นี้เป็นตีรณปริญญาชั้นที่สอง เมื่อเราพิจารณาไปอย่างนี้ราคะมันตัวไม่จริงมันตัวขโมยมันก็ดับไป เพราะเรารู้จักมันก็ดับไป ละไปเลิกไปก็เป็นปหานปริญญา ประพฤติปฏิบัติได้ทุกท่านทุกคนทุกผู้ปฏิบัติ ต่างว่าไม่ได้บรรลุมรรคผลนิพพาน เราก็ได้นิพพานชั่วคราวคือได้ตทังคนิพพาน หรือจะเรียกว่าได้นิพพานดิบ นิพพานดิบ ๆ คือว่ามันเป็นเดี๋ยวเดียวแล้วมันไม่นิพพาน ประเดี๋ยวนิพพานประเดี๋ยวไม่นิพพาน ชั่วโมงนี้นิพพาน ชั่วโมงหน้าไม่นิพพาน แต่เวลา

ที่เรานิพพานนั้นเราสบายใจ นี่ว่าถึงวิธีปฏิบัติปฏิบัติได้ทั่วไป วิธีปฏิบัตินี่มันต้องตั้งพิธี ท่านจึงวางข้อปฏิบัติไว้โดยทั่ว ๆ ไปว่าให้ระวังใจโดยอาการ ๕ อย่าง คือ

น อุสุเสเนติ ไม่อุ้มไว้ อุ้มก็เหมือนอุ้มเด็กอุ้มลูก ไม่กระเดียดไว้ไม่อุ้มไว้ อุ้มไว้อย่างไรอธิบายยาก อาตมาผู้เทศก์เคยพูดกับท่านผู้หนึ่งซึ่งเป็นอุบาสก ซึ่งบัดนี้ท่านก็ได้ล่วงไปเสียแล้ว ท่านผู้นี้ชอบอุ้ม คือว่าพอมาวัดยกมือไหว้ใครเขาไม่ไหว้ตอบ ท่านก็เก็บไปเสียใจว่า เรายากจนไหว้ใครก็ไม่รับ บางทีทักท่านปราศรัยกับท่านหูท่านไม่ได้ยิน ก็นึกเสียใจว่าวันก่อนดี วันนี้ทักท่านก็ไม่ตอบ ยิ้มท่านก็ไม่ยิ้มแล้วก็นำมาเสียใจตีโพยตีพายว่าท่านไม่ชอบอย่างโน้นอย่างนี้ แล้วก็มาเล่าให้ฟัง ก็ตอบไปว่านั่นแหละอุ้มไว้ ถ้าอุ้มมาก ๆ แล้วมันเหนื่อยมันหนัก วางเสียวางภาระเสียได้เป็นสุข อย่างนี้เขาเรียกว่าอุ้ม เรียกง่าย ๆ ว่าเก็บตก เห็นอะไรก็เก็บเอามาคิดให้มันเกิดโกรธ คิดจะให้เกิดรัก มาคิดจะเกิดโลภ เก็บโน่นเก็บนี่เก็บจิปาถะ อย่างนี้ เรียกว่าอุ้มไว้

น ปฏิสุเสเนติ ไม่โต้ตอบ ข้อหนึ่งนั้นเป็นเรื่องของใจข้อสองนี้เป็นเรื่องสอนให้ระวังวาจาคือปาก ไม่โต้ตอบ ยิ่งอยู่กันมาก ๆ ยิ่งสำคัญ อย่างภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกาหรือโยมซึ่อยู่กันมาก ๆ ต้องปฏิบัติข้อนี้ให้มาก กาม และ สังคะจึงจะไม่เกิด คือต้องระวังไม่โต้ตอบ ไม่กระแนะกระแหน ไม่ว่าใครช่างมันช่างเถิด ไม่ค่อนไม่แคะ จะสั่งใครสอนใคร ถ้าเห็นว่าสอนไม่ได้ก็เฉยเสีย ไม่ใช่พูดชนิดเลียบเคียงพูดชนิดแชวะถวัด พูดด้วยอำนาจกิเลส ทำอะไรไม่ได้ก็เฉยเป็นอุเบกขา อย่างนี้ท่านว่าสบายใจดี

น ธูปายติ อย่าบังหวนควัน บังหวนควันนั้นหมายความว่า คิดกลุ้มอกกลุ้มใจ เหมือนกับควันไฟขึ้นเป็นกลุ่มที่ปากปล่อง คือคิดกลุ้ม ๆ วาจาไม่ว่าอะไรใครหมด กายก็เป็นปกติ แต่ใจมันกลุ้มไป นึกกลุ้มเหมือนควันไฟ นึกว่าอย่างโน้นนึกว่าอย่างนี้ อย่าไปนอนนึกให้กลุ้ม อย่าบังหวนควัน ปล่อยไว้ ได้ยินที่วัดทิ้งไว้ที่วัด ได้ยินที่บ้านทิ้งไว้ที่บ้าน มีอะไรที่บ้านพอมาวัดอย่าพาให้ติดมา มีอะไรที่วัดพอกลับบ้าน สลัด ๆ ทิ้งไว้ให้หมดข้างกำแพง สบายใจดี อย่างนี้เรียกว่าไม่บังหวนควัน

น ปชฺชลติ ไม่ลุกเป็นเปลว คือว่าอย่าให้จิตใจร้อนระอุเหมือนไฟที่ติดขึ้น ระวังอย่าให้เป็นอย่างนั้น คำว่าร้อนระอุในที่นี้หมายความว่าร้อนด้วยอำนาจกิเลส ราคะมันร้อน โทสะมันร้อน โลภะมันร้อน ร้อนเหมือนกันทั้งนั้นทั้งฝ่ายรักทั้งฝ่ายชังร้อนเหมือนกันทั้งนั้น ลงที่สุดมันก็ลุกเป็นเปลวไฟเผาจิตใจให้ไหม้ ท่านจึงสอนว่าอย่าลุกเป็นเปลว

น ปชฺฌายติ ไม่ไหม้ คือไม่เหี่ยมเกรียม เป็นอะไรเป็นไปเราไม่เหี่ยมไม่เกรียม ไม่กรอบไปตาม เป็นลักษณะการปฏิบัติ ๕ ประการที่พระพุทธเจ้าประทานไว้ ประพฤติปฏิบัติได้ทั้งนั้น เวลาไหน ๆ ปฏิบัติได้ทุกเวลาจนถึงขณะเดินอยู่ในถนนก็ปฏิบัติได้

๑. ไม่อุ้มไว้

๒. ไม่โต้ตอบ

๓. ไม่บังหวนควัน

๔. ไม่ลุกเป็นเปลว

๕. ไม่ไหม้

เมื่อประพฤติปฏิบัติได้อย่างนี้ ในพระพุทธภาษิตทรงแสดงผลว่า น โส โสจติ ผู้นั้นไม่เศร้าโศก นาชฺเฌติ ไม่กรอบเกรียม ฉินฺนโสโต กระแสตัณหาขาด อพนฺธโน ไม่มีเครื่องผูกไม่มีเครื่องข้อง นี้เป็นผลอันเกิดจากปฏิบัติตามคำสอนในพระพุทธศาสนา

ท่านสาธุชนได้ทราบพระพุทธภาษิตดังกล่าวมา แล้วน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติสำหรับตน ก็จะเป็นไปเพื่อสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคลเจริญในธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกทิพาราตรีกาล โดยเทศนาบรรหารดังบรรยายมาด้วยประการฉะนี้.

เจริญในธรรม

พระพรหมมุนี (ธมฺมสาร) วัดราชผาติการาม

แสดงในวันฟังธรรม ที่วัดราชผาติการาม

วันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๒

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

เย จ สทฺธมฺมครุโน วิหํสุ วิหรนฺติ จ

เต เว ธมฺเม วิรูหนฺติ สมฺมาสมฺพุทฺธเทสิเตติ.

องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๖๐

บัดนี้จักได้แสดงศาสนธรรม คือ คำสั่ง สอน ของ พระ บรมศาสดา อันเรียกว่าพระพุทธศาสนา เพื่ออบรมสติปัญญาส่งเสริมการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ของท่านสาธุชนผู้นับถือพระพุทธศาสนาโดยสมควรแก่เวลา จักได้แสดงเรื่องเหตุที่จะทำผู้ปฏิบัติให้งอกงามในธรรม คือคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตามเค้าความในพระพุทธภาษิต ซึ่งได้นิกขิตไว้ในเบื้องต้นนั้นว่า

เย จ สทฺธมฺมครุโน วิหํสุ วิหรนฺติ จ

เต เว ธมฺเม วิรูหนฺติ สมฺมาสมฺพุทฺธเทสิเต.

แปลว่า ก็ชนเหล่าใดเป็นผู้มีความเคารพในพระสัทธรรมอยู่ ชนเหล่านั้นแลย่อมงอกงามในธรรมอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงแล้วดังนี้ ตามหลักในพระพุทธภาษิตนี้แสดงว่า ผู้มีความเคารพใน

ธรรมจะมีความเจริญงอกงามในพระธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา มีอธิบายเป็นลำดับไป

ในเบื้องต้นจะแสดงถึงพระสัทธรรมก่อน คำว่าสัทธรรมออกจากคำสองคำ คือ สันตะ ธัมมะ แปลว่าธรรมของผู้สงบระงับหรือว่าธรรมของสัตบุรุษ หมายเอาคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าคือพระพุทธศาสนา ท่านแจกเป็น ๓ ประการคือ ปริยัตติสัทธรรม ปฏิปัตติสัทธรรม ปฏิเวธสัทธรรม

ปริยัตติสัทธรรม สัทธรรมคือปริยัติ คือแบบแผนที่เราจะต้องศึกษาเล่าเรียนให้รู้ ให้จำ ให้เข้าใจ ในเบื้องต้น ผู้นับถือ พระพุทธศาสนาแล้ว ในตอนแรกจะต้องเรียนพระปริยัติก่อน เช่นอุบาสกอุบาสิกาจะต้องเรียนจำทำวัตรสวดมนต์ ท่ององค์ศีลให้ได้ ให้จดจำ แล้วให้เข้าใจในองค์ศีลนั้น ว่าได้แคล่วคล่องว่าได้คล่องปากชนิดที่เรียกว่า วจสา ปริจิตา สั่งสมไว้ด้วยวาจา คือเก็บไว้ด้วยคำพูด โดยความหมายท่านหมายเอาพระไตรปิฎก เรียกว่าปริยัติ เราเรียนพระไตรปิฎกก็เรียกว่าเรียนปริยัติ ทำวัตรสวดมนต์รับศีลทำวัตรค่ำ คำสวดมนต์ องค์ศีลก็มีอยู่ในพระไตรปิฎก

ปฏิปัตติสัทธรรม คือการปฏิบัติตามปริยัติที่ศึกษาเล่าเรียนแล้ว เช่นเราเรียนปริยัติและรับศีลว่าไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดปด ไม่ดื่มสุราเมรัย เรียกว่าเบญจศีล ดังนี้แล้วคอยปฏิบัติตามไปให้ถูกตามศีลทั้ง ๕ ประการนั้น นี้เรียกว่าปฏิปัตติสัทธรรม สัทธรรมคือการปฏิบัติตาม

เมื่อปฏิบัติตามไปได้ประสพผลอันใด เช่นคนมีศีลแล้วกายวาจาใจก็สะอาด ได้สมาธิจิตใจก็สงบระงับ เจริญปัญญาก็เกิดความรู้สว่างไสวขึ้นที่ใจ ตลอดจนถึงได้บรรลุมรรคผลนิพพานอันใด อันนั้นเรียกว่าปฏิเวธสัทธรรม โดยตรงท่านหมายเอามรรคผลนิพพาน ที่ผู้ประพฤติปฏิบัติแล้วบรรลุ ทั้ง ๓ ประการนี้ ตามหลักพระพุทธศาสนาท่านกล่าวว่า ปริยัติเป็นรากแก้วของพระพุทธศาสนา เมื่อพระพุทธ-ศาสนาจะเสื่อมปฏิบัติเสื่อมก่อน แล้วปฏิเวธเสื่อม ปฏิบัติกับปฏิเวธเสื่อมยังไม่ชื่อว่าพระพุทธศาสนาเสื่อม เมื่อใดปริยัติสัทธรรมเสื่อมหมด ที่ท่านกล่าวเป็นปรัมปราว่า ภิกษุสามเณรเหลือแต่ผ้าเหลืองห้อยหูหรืออาจจะห้อยคอก็ได้พอเป็นเครื่องหมาย นี้แสดงว่า พระพุทธศาสนาเสื่อม เพราะว่าท่านเหล่านั้นไม่เรียนปริยัติ ปริยัติจึงเป็นรากแก้วของพระพุทธศาสนา

ในพระพุทธศาสนา จึงแสดงลักษณะของบุคคลที่เรียนปริยัติไว้ ๓ ประการ คือ

๑. อลคัททูปริยัติ เรียนปริยัติดังงูพิษ เรียนไม่เท่าไรจำได้แต่ปฏิบัติไม่ได้ หรือไม่ปฏิบัติ ยิ่งเพียรมากยิ่งจำมาก กระทบกระทั่งไม่ได้โกรธเป็นฟืนเป็นไฟ เรียนอภิธรรมจนจำชำนาญและพูดได้คล่อง แต่กระทบนิดเดียวไม่ได้โกรธเป็นฟืนเป็นไฟดังนี้ แทนที่การศึกษาปริยัตินั้นจะได้ประโยชน์แก่ตนกลับเป็นพิษ ท่านจึงว่าเรียนปริยัติดังงูพิษ ข้อนี้ให้งดเว้นอย่าเรียนอย่างนั้น

๒. ภัณฑาคาริกปริยัติ เรียนปริยัติเหมือนบุคคลผู้รักษาเรือนคลัง จำได้มากจำได้แม่นอย่างชนิดที่เรียกว่าพหูสูตรแต่ว่าไม่มีศีล กิริยา

มรรยาทก็ไม่เรียบร้อย ปากคอก็เราะรายโกรธง่ายใจเร็ว ลบหลู่บุญคุณของท่านผู้มีพระคุณเป็นต้น แม้จะจำปริยัติไว้ได้มากพูดได้คล่อง ถ้าพูดธรรมสากัจฉาแล้วทั้งวันทั้งคืนไม่ยอมแพ้ใคร แต่จิตใจไม่ได้ผลจากการศึกษาเล่าเรียนปริยัตินั้น เหมือนคนที่รักษาเรือนคลัง ของในคลังไม่ใช่ของตนเป็นของกลาง ไม่ได้รับประโยชน์จากของในคลังนั้น จะได้รับก็เพียงค่าจ้างคือที่เป็นเงินเดือนเท่านั้น ชนิดนี้ท่านเรียกว่าเหมือนกับคนที่เลี้ยงโคแต่ไม่ได้ดื่มปัญจโครส คนเลี้ยงโคนั้นตื่นเช้าไปรับโคจากเจ้าของโคแล้วก็นำไปเลี้ยง ตอนเย็นก็นำมาส่งเจ้าของรับค่าจ้างไป เจ้าของก็รีดนมไว้ขายไว้รับประทาน แต่คนที่เลี้ยงโคนั้นได้รับแต่เพียงค่าจ้างฉันใดก็ฉันนั้น นี้เรียกว่าภัณฑาคาริกปริยัติ เรียนปริยัติดังขุนคลัง หรือเหมือนคนที่รักษาเรือนคลัง ผู้ปฏิบัติมักจะอยู่ในประการที่ ๒ นี้เสียโดยมาก คือว่ารักษาเรือนคลังเสียโดยมาก พอได้มาวัดได้ฟังเทศน์แล้วชื่นใจ นึกว่าได้รับประโยชน์นึกว่าสวรรค์เป็นของเราแน่ ๆ และก็เวลาฟังจะต้องทำอะไรที่มันทำให้เสียความสงบ เช่นสนทนากันเสียบ้าง ผู้ที่รับประทานหมากก็ตำหมากไปบ้าง เกิดศรัทธาขึ้นมาจะลงขันก็ลงขันเวลาจะเทศน์ ปล่อยให้ดังโกก ๆ ให้พระเทศน์ได้ยิน เราฟังเทศน์เพื่อจำนำไปปฏิบัติ ต้องตั้งใจจริงต้องสำรวมระวังจริง ๆ กำหนดจดจำให้ได้ ท่านจึงสอนไม่ให้เรียนปริยัติดังผู้รักษาเรือนคลัง

๓. นิสสรนัตถา เรียนปริยัติเพื่อออกจากทุกข์ นี่เป็นการถูกต้อง แต่ว่าเรามักจะเข้าใจผิด ไม่ค่อยจะเข้าถึงในประการที่ ๓ นั้น สมมติง่าย ๆ ว่าญาติโยมที่นุ่งขาวห่มขาวนั้นเข้ามาอยู่ในวัด ต้องการ

ที่จะสงบระงับ แทนที่จะอยู่ให้สงบระงับกลับรับลูกรับหลานเข้ามาเลี้ยง ล้วนแต่เอาบ่วงเข้ามาผูกคอทั้งนั้น อย่างนี้มันก็เป็นภัณฑาคาริกปริยัติ เทศน์อย่างนี้โยมเชื่ออย่าโกรธ ต้องการว่าตรง ๆ เพื่อจะให้ช่วยกันปฏิบัติอย่าให้เป็นภัณฑาคาริก ถ้าเป็นภัณฑาคาริกแล้วจะเหมือนกับที่คนเฒ่าคนแก่บ่นพระที่เกียจคร้านว่า บวชจนขี้เต็มฐานเจ็ดตำนานก็ไม่จบ อย่างนี้ไร้ประโยชน์ เพราะฉะนั้นจึงต้องศึกษาปฏิบัติเรียนปริยัติให้เป็นนิสสรนัตถาเรียนเพื่อให้ออกจากทุกข์จริง ออกจากทุกข์ไม่ได้หมดเหมือนพระพุทธเจ้าเหมือนพระอรหันต์ แต่พอปลดได้ก็ให้ปลด บางคราวปลดไม่ได้ก็จะทำอย่างไร สมมติว่าเรามาอยู่ที่วัดแล้วทางบ้านส่งข่าวมาว่าเกิดญาติมิตรพี่น้องมีอันเป็น เช่นว่าเจ็บหนักหรือตายลง อย่างนี้จำเป็นจะต้องไป ถ้าไม่ไปก็จะเป็นคนใจจืดใจดำ แต่ไปก็เสียเพียงชั่วครู่ชั่วคราวเท่านั้น เพราะฉะนั้นการเรียนปริยัติเพื่อจะออกจากทุกข์ก็ต้องตัดบ่วงห่วงใยให้มีภาระน้อย ๆ อย่าให้มีภาระมากนี้พูดถึงการเรียนปริยัติซึ่งมีอยู่ ๓ ประการ

คราวนี้ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ๓ ประการนี้เรียกว่าพระสัทธรรม พระพุทธศาสนาสอนว่า ผู้ที่มีความเคารพในพระสัทธรรมย่อมงอกงามในธรรม เรามาพิจารณาคำว่า เคารพในพระสัทธรรมนั้นคืออย่างไร เคารพบุคคลต่างกับการเคารพธรรม เคารพบุคคลมีการกราบไหว้ลุกรับ ให้อาสนะที่นั่ง นอบน้อมถ่อมตนแก่ท่าน ให้ของปีใหม่รดน้ำปีใหม่เหล่านี้เป็นการเคารพในบุคคล เช่นว่าเคารพในพระพุทธเจ้า เคารพมารดาบิดา อุปัชฌาย์อาจารย์ พระราชามหากษัตริย์

นี้เบ็นการเคารพบุคคล คราวนี้ว่าถึงการเคารพธรรม มีเรื่องเล่าว่า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่าเทวดามารพรหม ทั้งพรหมโลกมนุษย์โลก ไม่มีใครที่จะเสมอพระองค์ท่าน ไม่ควรที่พระองค์จะทรงเคารพใคร แต่คนที่ไม่มีที่เคารพนั้นเบ็นคนที่ไม่มีที่พึ่ง คนที่ไม่มีที่พึ่งนั้นอยู่เบ็นทุกข์อยู่ไม่เบ็นสุข เพราะฉะนั้นพระองค์จึงทรงเคารพในพระสัทธรรม ที่เบ็นคำสั่งสอนของพระองค์ แต่ทรงเคารพอย่างไร ด้วยอาการอย่างไรนั้น ตำราไม่ได้พูดโดยเฉพาะ แต่คงได้ความว่าทรงเคารพหรือยกไว้สูงกว่าพระองค์ จะทรงแสดงก็ทรงแสดงโดยเคารพ ถ้ามีใครมากล่าวธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ก็ทรงฟังโดยเคารพ บางคราวประชวรโปรดให้พระแสดงธรรมให้ทรงฟัง ก็ทรงตั้งพระหฤทัยฟังโดยเคารพเบ็นตัวอย่าง โดยมากไม่ค่อยจะรู้สึกว่าทำอย่างไร จะชื่อเคารพพระธรรมหรือว่าไม่เคารพพระธรรม ในสมัยหนึ่งรัฐบาลชักชวนให้ประชาชนเคร่งครัดในศีลธรรม จนถึงให้มีเทศน์ในวันอาทิตย์ขึ้น จัดให้วันอาทิตย์เบ็นวันธรรมสวนะอีกวันหนึ่ง ทางวิทยุกระจายเสียงจัดรายการธรรมะเนือง ๆ เคยได้ยินนาฏ-ดนตรีหรือละครย่อยพูดเรื่องศีล ๕ ว่า ฆ่าสัตว์บาปหนักหนาปาณาติปาตาเว ลักทรัพย์บาปชั่วช้าอทินนาทานาเว พอไปถึงประการที่ ๕ ว่า สุราอันว่าเหล้าดื่มแต่เช้าเมาโซเซ ดูเหมือนว่าทำ อยู่ไม่กี่วันก็เงียบไป ผู้ทำไม่ได้นึกว่าเสียความเคารพ นำพระธรรมมาตลกคะนองด้วยกายด้วยวาจา การที่ทำอย่างนี้แสดงว่าไม่มีความเคารพในพระธรรม เคารพนับถือสักการะบูชา คือเคารพด้วยกายไม่กล้ำกราย เช่นว่าหนังสือพระธรรมไม่เก็บไว้ใต้เตียง ไม่เก็บไว้ปลายตีนนอน ไม่เก็บไว้

ในตู้ที่ที่เวลานอนแล้ว ต้องยื่นเท้าออกไป ต้องเก็บไว้ในที่สูง ไม่เอาหนังสือจารึกพระธรรมห่อของหรือว่าทิ้งในถังขยะมูลฝอย หรือปูนั่งปูนอน เคารพด้วยวาจาก็คือว่าไม่นำพระธรรมมาพูดแบบตลกคะนอง ไม่พูดเล่นด้วยการอาศัยพระธรรมพูดเล่น ต่างว่าจะแต่งบทละครเพื่อชักจูงเยาวชนให้หนักแน่นในพระธรรม ก็ต้องระวังอย่าให้เป็นการเสียหายอย่างที่เล่ามาแล้วในตอนต้น ต้องว่าโดยเคารพพูดโดยเคารพอ่านโดยเคารพจิตใจก็หนักแน่น แต่ทั้งนี้ท่านว่าต้องประกอบด้วยลักษณะคือ

นิกกุหา ไม่หลอกตัวเองว่าเราศึกษาเล่าเรียนพระธรรมและจะนำไปปฏิบัติแล้วไม่ปฏิบัติ นิลปา ไม่เพียงแต่พูด คือไม่ใช่แต่พูดไปอย่างเดียวต้องทำด้วย ยถาวาที ยถาการี พูดอย่างใดก็ต้องทำอย่างนั้น ศึกษามาอย่างใดก็ต้องประพฤติปฏิบัติอย่างนั้น บางแห่งท่านสวดมนต์กันเก่งเหลือเกิน คนอายุมาก ๆ สวดเป็นชั่วโมง ๆ แต่เวลานั่งสวดมนต์นั้นร้อยแปดพันอย่าง เท้าแขนก็มี ประนมมือก็มี วางมือไว้บนตักก็มี เหลียวซ้ายแลขวาดูหน้าดูหลังก็มี อย่างนี้เป็นเคารพไม่ใช่ไม่เคารพ แต่ว่ามาเป็นลปา คือได้แต่เพียงพูดได้แต่เพียงว่าสวดเพราะ ถ้าหากว่าจะได้ขึ้นสวรรค์เพราะสวดเพราะในการสวดสรรเสริญก็คงขึ้นไม่สูงนัก ต่างว่าตายแล้วเข้าไปรายงานตัวที่โต๊ะของยมบาล ยมบาลถามว่าเมื่อท่านอยู่ในเมืองมนุษย์ ได้ทำอะไรบ้าง ตอบว่าเมื่ออยู่เมืองมนุษย์นั้นได้สวดมนต์สรรเสริญคุณของพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ และคงยากาวอย่างนั้น ๆ ยมบาลก็คงไม่เอาลงนรกแต่ว่าคงไม่ให้ขึ้นสวรรค์ชั้นสูง ๆ บรรจุไว้ที่ชั้นต่ำ ๆ เว้นไว้แต่ว่ายมบาล

หูหนัก ดังมีเรื่องเล่าว่าคน ๆ หนึ่ง มีอาชีพในการฆ่าควายขายเป็นอาจิณ เวลาตายไปรายงานตัวที่โต๊ะของยมบาล ยมบาลก็สอบสวนว่าเมื่อท่านอยู่ในเมืองมนุษย์ท่านได้ทำอะไรบ้างเป็นอาจิณ นายนี่ก็ตอบตรง ๆ ว่าได้ฆ่าควาย ยมบาลหูตึงได้ยินว่าได้ยกสังคายนาย ก็เลยตัดสินให้ขึ้นสวรรค์ แต่ก็ขึ้นอยู่ได้ไม่กี่วันความจริงก็ปรากฏ ก็ต้องกลับมาอยู่ที่เดิมอีก นี้เป็นนิทานเล่าเล่น ๆ แต่อิงหลักธรรม เพราะฉะนั้นต้องทำให้ทั้งกายวาจาและใจ ไม่ใช่เป็นแต่เพียง ลปา พูด ๆ ไปเท่านั้นธีรา ต้องทำด้วยปัญญา ต้องใช้ปัญญาพิจารณา ฟังเทศน์ก็ต้องใช้ปัญญาไตร่ตรองด้วย อถทฺธา ไม่กระด้าง นิ่มนวล เราอาศัยพระพุทธศาสนานั้นต้องนิ่มนวลรอบคอบ สุสมาหิตา มีจิตใจมั่นคงในพระสัทธรรม นี้เรียกว่าเคารพในพระธรรม เมื่อเคารพพระธรรมแล้วในพระบาลีท่านว่า เต เว ธมฺเม วิรูหนฺติ สมฺมาสมฺพุทฺธเทสิเต ชนเหล่านั้นแลย่อมงอกงามในธรรม อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว คำว่างอกงามในธรรมก็คือเจริญในธรรมอย่างคำให้พรว่า วุฑฺฒึ วิรุฬฺหึ เวปุลฺลํ ปปฺโปตุ พุทฺธสาสเน จงถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในพระพุทธศาสนา ก็หมายความว่างอกงามเจริญในธรรม หรือธรรมเจริญงอกงามในใจ ดังพระคุณของพระธรรมว่าโอปนยิโก ควรน้อมเข้ามาในใจ หรือน้อมใจเข้าไปหาพระธรรม มีธรรมอยู่ที่ใจ นี้เรียกว่าเจริญในธรรม แต่จะเป็นได้ดังนี้ต้องประกอบด้วยลักษณะ คือ

๑. ปตฺตธมฺโม บรรลุธรรม บรรลุธรรมที่อย่างสูงท่านหมายถึงมรรคผลนิพพาน แต่ว่าอย่างเรา ๆ หวังอย่างนั้นไม่ได้ ก็เพียงว่า

ให้บรรลุก็คือการเข้าถึงเป็นข้อ ๆ เช่นถือศีลได้เด็ดขาด ไม่ต้องมาก เพียงศีล ๕ ถือได้เป็นนิตย์ไม่ขาดไม่ทะลุ ไม่ด่างไม่พร้อย ก็เป็นปตฺตธมฺโม บรรลุธรรม ยุติไว้แค่นั้น เพราะถ้าสูงเกินไปจะเอื้อมไม่ถึง

๒. วิทิตธมฺโม รู้ธรรม รู้เท่าที่รู้ไม่ใช่รู้ให้มาก รู้มากก็ลำบาก เพราะเราไม่ได้เรียนพระไตรปิฎก คือให้รู้เท่าที่รู้ เช่นให้รู้ว่าหิริ ความละอายใจนั้นอย่างไร โอตตัปปะ ความกลัวต่อผลของความชั่วทุจริตนั้นอย่างไรเหล่านี้เป็นต้น หรือให้รู้ว่าทำไมพระพุทธเจ้าจึงทรงห้ามไม่ให้ฆ่าสัตว์ ห้ามไม่ให้ลักทรัพย์ ห้ามไม่ให้ดื่มสุราเมรัย เพียงอย่างนี้ก็เรียกว่า วิทิตธมฺโม รู้ธรรมได้

๓. ปริโยคาฬฺหธมฺโม หยั่งถึงธรรม คือว่าตัวเรากับธรรมะไม่ห่างกัน สมมติว่าไปที่ไหนถูกเขาด่า ขันติโสรัจจะ ก็เกิดขึ้นที่ใจทันทีอดทนและสงบเสงี่ยม หรือว่าไปที่ไหนถูกเขายอ ก็ให้ความข่มใจเกิดขึ้นทันทีอย่ายินดียินร้ายให้นึกถึงตัวเสมอ ๆ ถ้าไม่เช่นนั้นก็หยั่งไม่ถึงธรรม เมื่อหยั่งไม่ถึงธรรมใจกวัดแกว่งลิงโลดหรือห่อเหี่ยว ไม่ต้องอะไรอื่นเพียงเขาทักว่าแก่ไป ใจมันก็เสียเพราะว่าไม่อยากแก่ ถ้าเขาทักว่าหนุ่มอยู่อย่างไรก็อย่างนั้นใจมันก็สบาย ๆ นึกว่าเรานี้ยังไม่แก่ แต่อันที่จริงมันก็เสื่อมไปตามวันและเวลา เพราะฉะนั้นเราต้องหยั่งถึงธรรม เช่นนึกถึง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

๔. เวสารชฺชปฺปตฺโต ถึงความแกล้วกล้าในการปฏิบัติธรรมขึ้นชื่อว่าการปฏิบัติธรรมแล้วไม่กลัว แม้จะปวดศีรษะจะเจ็บไข้อย่างไร

ก็ไม่กลัว ไม่ย่อท้ออองอาจกล้าหาญ ไม่สะทกสะท้านหวั่นไหวไปตามอารมณ์ที่มาล่อใจให้ท้อถอย

๕. อปรปฺปจฺจโย สตฺถุสาสเน ไม่ต้องมีใครชวนในการเข้ามาปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ไม่ต้องมีใครชวนว่าไปฟังเทศน์เสียเถิด อายุอานามเท่านี้แล้วเข้าวัดเข้าวาเสียบ้าง ไปฟังเทศน์ฟังธรรมเสียจิตใจจะได้สงบระงับ ไม่ต้องมีใครมาชักชวนอย่างนี้ ใจน้อมเข้าไปหาพระพุทธศาสนาเองไม่ต้องมีใครเป็นปัจจัย นี้เป็นลักษณะเครื่องหมายว่าเจริญในธรรม คำว่าเจริญในธรรมก็คือบรรลุธรรม รู้ธรรม หยั่งถึงธรรม ถึงความแกล้วกล้าในธรรม ไม่ต้องมีใครชักจูงในการปฏิบัติตามพระพุทธศาสนา ปฏิบัติได้เอง นี้เรียกว่าเจริญงอกงามในธรรม อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว

ผู้เคารพในพระสัทธรรม ๓ ประการคือ ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ เรียนก็เคารพ ปฏิบัติก็เคารพ ได้ผลแล้วก็มีความเคารพ ย่อมเป็นทางให้ถึงความเจริญงอกงามในธรรม เมื่อเป็นผู้งอกงามในธรรม ธรรมะก็รักษาผู้ปฏิบัตินั้นไว้ดังพระพุทธภาษิตว่า ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ ธรรมะย่อมรักษาผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมะไว้ดังนี้

สาธุชนได้ทราบแล้วตั้งใจจดจำ และนำไปประพฤติปฏิบัติก็จะเป็นไปเพื่อวุฑฒิสิริสวัสดิ์ เจริญในธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทุกทิพาราตรี มีนัยดังได้บรรยายมาด้วยประการฉะนี้.

อิ่มใจในธรรม

พระพรหมมุนี (ธมฺมสาร) วัดราชผาติการาม

แสดงในวันฟังธรรม ที่วัดราชผาติการาม

วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๒

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปวิเวกรสํ ปิตฺวา รสํ อุปสมสฺส จ

นิทฺทโร โหติ นิปฺปาโป ธมฺมปีติรสํ ปิวนฺติ.

ขุ.ธ. ๒๕/๔๒

บัดนี้จักได้แสดง ศาสน ธรรม คำ สั่ง สอน ของ พระ บรม ศาสดา อันเรียกว่าพระพุทธศาสนาว่าด้วยธรรมปีติ คือความเอิบอิ่มใจในธรรม เป็นธรรมมีกถาอนุโมทนาศรัทธา ความเชื่อ ปสาทะความเลื่อมใส และส่งเสริมให้เกิดปัญญาความสามารถในการปฏิบัติ ของท่านสาธุชน ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นลำดับไป การปฏิบัติธรรมะในพระพุทธ-ศาสนา สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้โดยลักษณะต่าง ๆ กัน ตามอุปนิสัยของเวไนยสัตว์ผู้ฟังคำสอนในขณะนั้น ๆ โดยความมุ่งหมาย ก็เพื่อจะให้ผู้ปฏิบัตินั้น ดำเนินไปถึงซึ่งจุดที่ประสงค์แห่งพระพุทธ-ศาสนา คือมรรคผลและนิพพาน อันเป็นความดับทุกข์ภัย ในพระ-พุทธภาษิตข้อหนึ่งซึ่งได้ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้นนั้น ทรงแสดงว่าผู้ปฏิบัติ เมื่อได้ดื่มรสแห่งปวิเวก และรสแห่งความสงบ ได้ดื่มรสธรรมปีติ

ความเอิบอิ่มใจในธรรม ย่อมเป็นผู้ไม่กระวนกระวายใจ ไม่มีบาปคือไม่เศร้าหมองใจ ต้องด้วยเทศนานัยพุทธภาษิต ซึ่งได้นิกขิตไว้ ณ เบื้องต้นนั้นว่า

ปวิเวกรสํ ปิตฺวา รสํ อุปสมสฺส จ
นิทฺทโร โหติ นิปฺปาโป ธมฺมปีติรสํ ปิวํ

แปลว่า บุคคลดื่มรสแห่งปวิเวกและรสแห่งความสงบ เมื่อได้ดื่มรสแห่งความเอิบอิ่มใจในธรรม ย่อมเป็นผู้ไม่มีความกระวน-กระวายใจ ไม่มีบาปคือไม่เศร้าหมองดังนี้ ตามหลักพระพุทธภาษิตนี้ทรงแสดงการปฏิบัติตั้งแต่เบื้องต้น คือผู้ปฏิบัติธรรมะในพระพุทธ-ศาสนา ในเบื้องต้นต้องอาศัยปวิเวก คือความสงัด เมื่อได้ความสงัดแล้วก็ได้ความสงบ เมื่อได้ความสงบ ธรรมปีติความเอิบอิ่มใจในธรรมก็ปรากฏขึ้นแก่ใจ เมื่อใดธรรมปีติปรากฏขึ้นที่ใจ เมื่อนั้นความกระวนกระวายใจไม่มี และใจก็ไม่มีบาปคือไม่เศร้าหมอง โดยความก็คือว่าในที่สุดก็ได้บรรลุมรรคผลนิพพานตรงตามหลักการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา พึงเห็นพระปฏิปทาของพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อก่อนพระองค์ท่านอยู่ในรั้วในวังก็ทรงเห็นว่า อุปทฺทุตํ วต โภ อุปสฏฺจํ วต โภ ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่ขัดข้องหนอ คือว่าในพระราชวังวุ่นวายขัดข้อง เพราะไม่ได้รับความสงัดจึงเสด็จออกถือเพศเป็นนักบวช เป็นบรรพชิต ออกไปกับนายฉันนะและม้ากัณฐกะ เมื่อถึงที่ประสงค์แล้วให้นายฉันนะนำเครื่องทรงกับม้ากัณฐกะมาส่งกลับพระราชวัง พระองค์ท่านเองอยู่เฉพาะผู้เดียว นี้แสดงถึงว่าทรงต้องการความวิเวกคือความสงัด อยู่ในบ้านในเรือนเป็นความขัดข้องเป็นความวุ่นวายไม่สะดวก

ไม่สบายพระหฤทัย ในที่สุดเมื่อได้ทรงบำเพ็ญเพียรทางพระหฤทัยก็ได้รับความสงบ เมื่อได้รับความสงบพระหฤทัยแล้วก็ทรงได้ธรรมปีติ คือความอิ่มพระหฤทัย ในที่สุดก็ตรัสรู้พระโพธิญาณ เป็นพระศาสดาเอกในโลก เพราะฉะนั้นผู้ปฏิบัติในเบื้องต้นต้องอาศัยกายวิเวก คือความสงัด ถ้าไม่มีความสงัดความสงบก็เกิดขึ้นไม่ได้

พระนักปฏิบัติในครั้งโบราณท่านเข้าป่าธุดงค์ ถ้าเราอ่านประวัติพระพุทธศาสนากล่าวด้วยเรื่องพระสาวกแล้ว โดยมากท่านอาศัยวิเวกคือความสงัด มีคำว่า อรญฺญคโต วา ไปสู่ป่าก็ดี รุกฺขมูลคโต วา ไปสู่โคนไม้ก็ดี สุญฺญาคารคโต วา ไปสู่เรือนว่างก็ดี นี้แสดงถึงความสงัด และมีคำว่าผู้ปฏิบัตินั้นต้อง เอโก เป็นผู้ ๆ เดียว วูปกฏฺโฐ หลีกออกจากหมู่ อาตาปี มีความเพียร ปหิตตฺโต เตรียมตัวปฏิบัติมีตนส่งไปแล้ว ไม่นานนักก็ได้ทำที่สุดแห่งทุกข์ ที่สุดของพรหมจรรย์เหล่านี้เป็นต้น เพราะฉะนั้น บางท่านบางรูปบางหมู่เข้าไปป่าแล้ว ไปตกอกตกใจ เช่นถูกผีหลอกบ้างอะไรบ้างอยู่ไม่ได้ กลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเรียนพระคาถาก็มี เช่น พระภิกษุหมู่หนึ่งเรียนกัมมัฏฐานเฉพาะพระพุทธเจ้าแล้วทูลลาเข้าป่า เมื่อเข้าป่าไปอยู่ตามในป่า ก็เกิดความกลัวความสะดุ้งไม่สงบ พวกรุกขเทวดาเดือดร้อน เพราะเทวดาต้องอยู่บนต้นไม้สูงกว่าพระ พระท่านอยู่บนพื้นดิน จะอยู่บนต้นไม้ตามเดิมก็มีความเคารพพระเพราะพระสูงกว่าใคร ๆ ทั้งหมด สูงกว่าเทวดามารพรหมยมยักษ์ เพราะฉะนั้น เทวดาเหล่านั้นจึงต้องมาอยู่บนพื้นดิน เมื่ออยู่บนพื้นดินเช่นเดียวกับพระ ไม่เคยก็ไม่สบาย เมื่อไม่สบายนานเข้าก็อยู่ไม่ไหว ก็หาเรื่องที่จะให้พระเหล่านั้นท่าน

ออกไปจากป่าเสีย เช่นกลางคืนทำเสียงแหลม ๆ ดัง ๆ ให้ได้ยินแต่ไม่เห็นตัว เดินให้ดังได้ยินแต่เสียงไม่เห็นตัว เพราะเทวดากับมนุษย์นั้นไม่เห็นกัน เห็นกันวันเดียวก็เฉพาะแต่วันที่พระพุทธเจ้าเสด็จจากดาวดึงษ์พิภพเท่านั้น วันนั้นท่านว่าเป็นวันเปิดโลกเทวดากับมนุษย์เห็นกันหมด นอกจากนั้นเทวดาเห็นมนุษย์ฝ่ายเดียว มนุษย์ดูเทวดาไม่เห็น เพราะฉะนั้น เมื่อต้องการที่จะให้พระหนี ทำเสียงแปลก ๆ บ้าง เดินให้ดังให้สะดุ้งตกใจบ้าง แสดงตนให้ปรากฏให้พระเห็นแต่ตัวไม่มีศีรษะบ้าง มีแต่ท่อนบนไม่มีท่อนล่างบ้าง ไว้ผมยาวจนลากดินบ้าง พระเหล่านั้นก็กลัวผีหนีกลับมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้ารับสั่งถามว่าทำไมไม่บำเพ็ญให้สำเร็จ เธอตอบว่าอยู่ไม่ได้ รับสั่งให้กลับไปอีก โดยประทานคาถาสำหรับสังวัธยายให้สบายใจ ที่พระใช้สวดตามงานมงคลต่าง ๆ ที่ขึ้นต้นว่า กรณียมตฺถกุสเลน ยนฺตํ สนฺตํ ปทํ อภิสเมจฺจ เป็นต้น คาถานี้น่าจะเรียกว่าเป็นคาถากันผี ลองจำไว้แต่ต้องจำขึ้นใจต้องนึกอยู่เสมอ

เมื่อพระเรียนคาถากลับไป นั่งชุมนุมกันสวดกรณียเมตตสูตร เทวดาก็ได้ความเลื่อมใสไม่รังควาญพระภิกษุอีก พระภิกษุเหล่านั้นบำเพ็ญสมณธรรมจนได้สำเร็จมรรคผล เพราะฉะนั้น ทำไมในเมืองไทยเราตั้งแต่โบราณมา ญาติโยมมาวัดในวันพระ ๘ ค่ำ เพราะวัดเป็นสถานที่ห่างจากบ้านคน มีแต่พระอยู่ไม่มีคฤหัสถ์อยู่ ไม่มีครอบครัวสงบระงับเป็นสถานที่วิเวก ญาติโยมที่บ้านเมื่อถึงวันพระก็มาหาวิเวกที่วัด ครั้นนานมาบ้านเมืองเจริญขึ้น สถานที่อันเป็นวิเวกนั้นเปลี่ยนแปลงไป วัดที่คนไปกันมาก ๆ ขายผ้ากันก็มี บางวัดมีตลาดนัดรอบ

โบสถ์ก็มี มีอะไรซื้อขายจิปาถะ บ้านเมืองกลับกลายเพราะความเจริญ แต่ถึงดังนั้นวัดก็ยังชื่อว่าเป็นปวิเวกสถานคือสถานที่สงบระงับ แม้จะมีคนมาก แต่มีคนที่มีอัธยาศัยชนิดเดียวกัน คือมุ่งธรรมเป็นประมาณ พวกธัมมัปปมาณิกา การปฏิบัติตามพระพุทธศาสนาในเบื้องต้น จึงต้องอาศัยปวิเวกจนได้รสวิเวก

วิเวกมี ๓ ประการคือ กายวิเวก สงัดกายได้แก่การอยู่ในสถานที่ ๆ สงบเงียบไม่พลุกพล่านด้วยผู้คน จิตตวิเวก สงัดจิต ได้แก่การทำกัมมัฏฐานจนจิตสงัดจากนิวรณ์ ๕ ประการ มีกามฉันท์เป็นต้น อุปธิวิเวก สงัดจากกิเลส ได้แก่การเจริญวิปัสสนาจนเห็นแจ้งรู้จริง ทำลายกิเลสให้ปราศจากใจ ผู้ที่ได้อุปธิวิเวกนี้ ถ้าถึงที่สุดเรียกว่า ขีณาสโว ผู้สิ้นอาสวะ กายวิเวกเป็นเบื้องต้น จิตตวิเวกเป็นชั้นที่สอง อุปธิวิเวกเป็นชั้นที่สาม วิเวกอีกอย่างหนึ่งมี ๓ อย่างเหมือนกันคือ สีลวิเวก สงัดเพราะศีล คือการบำเพ็ญตนให้มีศีลละความทุศีลเสียได้ สงัดจากกิเลสเพราะมีศีล คือสงัดจากกิเลสหยาบ เพราะศีลกำจัดกิเลสหยาบที่เรียกว่าทุจริต ทิฏฐิวิเวก สงัดเพราะมีความเห็นชอบ เพราะปฏิบัติจนละมิจฉาทิฏฐิได้ จนเห็นว่าทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว อาสววิเวก สงัดจากอาสวะ เพราะทำอาสวะให้สิ้นไป เพราะฉะนั้น เราไม่ได้อาศัยเสนาสนะอันสงัด แต่ว่าได้ทำศีลให้เป็นกัลยาณศีลคือศีลดีศีลงาม ทำให้ทิฏฐิเป็นสัมมาทิฏฐิ ความเห็นถูกเห็นชอบ และทำการปฏิบัติจนหมดอาสวะก็ได้วิเวกตามขั้นแห่งการปฏิบัติ วิเวก ๓ ประการนี้ ก็รวมลงได้ในวิเวก ๓ ประการข้างต้น คือสีลวิเวกก็ได้แก่กายวิเวก ทิฏฐิวิเวกก็ได้แก่จิตตวิเวก อาสววิเวกก็ได้แก่อุปธิวิเวก เนื้อความก็ลงกัน

เมื่อใดจิตใจได้รสของวิเวก เมื่อนั้นก็รู้สึกว่าสงัดปลอดโปร่งโล่งใจ เมื่อได้ความสงัดปลอดโปร่งโล่งใจ ผู้ที่ปฏิบัตินั้นก็ได้ประสพความสงบ ความสงบนั้นอย่างสูงท่านหมายถึงพระนิพพาน อย่างต่ำ ๆ ท่านหมายถึงความสงบใจไม่มีกิเลสแม้จะเป็นการชั่วคราวไม่ใช่สงบเป็นการถาวรตลอดไป รสของความสงบคือทำให้เอิบอิ่มสบายใจในเวลาที่เราสงบ เมื่อผู้ที่ปฏิบัติได้ดื่มรสแห่งความสงัดเป็นที่หนึ่ง ได้ดื่มรสแห่งความสงบเป็นที่สอง ต่อจากนั้นก็ได้ดื่มธรรมปีติ คือความเอิบอิ่มใจในธรรม

ปีติ แปลว่าความอิ่มใจ มีทั้งฝ่ายโลกฝ่ายธรรมทั้งเป็นโลกิยะโลกุตตระ ฝ่ายโลก คือความอิ่มใจสบายใจในเวลาที่เราได้ประสพผลสำเร็จอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นว่าต้องการเงินแล้วก็ได้มาสำเร็จก็อิ่มใจ ต้องการได้อะไรก็อิ่มใจในเรื่องนั้น แต่ว่าปีติในฝ่ายโลกนี้มีทั้งคุณทั้งโทษ ถ้าชั่งใจไม่ถูกอาจจะเป็นโทษ เช่นไม่เคยประสพอะไรเลยแล้วมาประสพมาได้ขึ้นเกินวาสนาบารมีโดยไม่นึกว่ามันจะได้ ประคองใจไม่ถูกอาจจะเป็นอันตราย อย่างเรื่องที่เคยเล่ามาแล้วว่าคน ๆ หนึ่งถูกหวย คน ๆ นี้ก็เป็นคนใช้ที่บ้านเขา ข้างนายจ้างรู้ว่าลูกจ้างถูกหวยรวยมากก็ยังไม่กล้าบอกให้ทราบ เมื่อเลี้ยงดูจนอิ่มหนำสำราญเห็นว่าสบายใจแล้ว ก็เรียกไปปลอบค่อย ๆ บอกว่า ต่อไปเธอไม่ต้องมาทำงานที่บ้านของฉันอีกแล้ว เพราะเธอมีโชคถูกหวยรวยมาก นายคนนี้ได้ยินนายบอกเพียงเท่านี้ ปลื้มใจพูดอะไรไม่ออกสะอึก ๓ ที หัวใจหยุดตาย นี้เป็นปีติในทางโลก เพราะฉะนั้น มีทั้งคุณทั้งโทษ ปีติตั้งแต่ได้ปฐมฌาน วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา เป็นปีติในธรรม เพราะคนที่ได้ฌานแล้วจิตสงบไม่ฟุ้งสร้าน บังคับจิตตัวเองได้ ปีติ

เกิดขึ้นเพราะใจสงบเท่านั้นไม่ระคนด้วยกิเลส เพราะฉะนั้น จึงไม่มีโทษมีแต่คุณอย่างเดียว แต่ถึงดังนั้นท่านสอนให้บำเพ็ญให้ละเอียดจนปีติคลายคือหมดแล้ว ถ้ายังมีปีติยังไม่ได้ฌานชั้นสูงได้เพียงฌานที่ ๑ ที่ ๒ เท่านั้น ถ้าจะให้ได้ฌานที่ ๓ ที่ ๔ ต้องบำเพ็ญจนละเอียดจนปีติสงบระงับไป

ส่วนธรรมปีติความเอิบอิ่มใจในธรรมนั้น ท่านว่าได้แก่อาการที่ได้ปฏิบัติธรรมแล้วเห็นผลอันเกิดจากการปฏิบัติธรรม เมื่อก่อนยังไม่เคยได้รับผลเลย ครั้นมาปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาได้รับผลแปลกกว่าที่เคยประสพ แปลกกว่าที่เคยได้ปีติมาแล้วในทางโลกก็ดี ในการบำเพ็ญฌาณก็ดี เมื่อได้ปีติแล้วซึมซาบเอิบอิ่มใจ มีเรื่องเล่าว่าพระเถระรูปหนึ่ง เมื่อทราบว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปลงอายุสังขารทรงตกลงพระหฤทัยว่าอีก ๓ เดือน แต่นี้ไปพระองค์จักเสด็จนิพพาน ท่านที่เป็นพระอรหันต์ก็เกิดธรรมสังเวช ที่เป็นปุถุชนก็เศร้าโศกเสียใจอาลัยร้องไห้เสียดาย มีพระเถระรูปหนึ่งนามว่าพระติสสะ ท่านมานึกว่าอีก ๓ เดือนพระพุทธเจ้าจะนิพพานแล้ว พระพุทธเจ้านิพพานแล้วเราก็หมดที่พึ่ง เพราะฉะนั้น เราจะต้องประพฤติปฏิบัติให้เป็นพระอรหันต์เสียก่อนที่พระพุทธเจ้าจะนิพพาน ตั้งแต่นั้นมาท่านไม่ไปไหนไม่สมาคมกับใคร และไม่ไปเฝ้าพระบรมศาสดา พระทั้งหลายก็นำความไปกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า พระติสสเถระอกตัญญูไม่รู้พระคุณของพระพุทธเจ้า ลืมพระคุณเสียแล้วไม่นึกถึงเลย ไม่เข้าเฝ้าไม่ปราศรัยไม่ปรารภถึงพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้ารับสั่งให้เข้าเฝ้าแล้วตรัสถามท่านก็เล่าความดังนั้ พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุโมทนาสาธุการ และตรัส

พระพุทธภาษิตบรรหารว่า ปวิเวกรสํ ปิตวา ที่ยกขึ้นเป็นหัวข้อของพระธรรมเทศนานี้ พระมหากบินเมื่อก่อนท่านเป็นพระเจ้าแผ่นดินครองราชสมบัติ ต่อมาท่านสละราชสมบัติเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาไม่นานนักก็เป็นพระอรหันต์ ท่านก็ได้ความสบายใจปลื้มใจ นั่งที่ไหนก็มักจะเปล่งอุทานว่า อโห สุขํ อโห สุขํ สบายจริง หนอ ๆ พวกพระปุถุได้ยินชนก็นำความไปกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า พระมหากบินเห็นจะสึกในสองสามวันนี่แล้ว เพราะนั่งบ่นว่าเป็นสุข ๆ คงจะนึกถึงราช-สมบัติ พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งว่าพวกเธอเข้าใจผิด ไม่ใช่เช่นนั้น พระมหากบินเมื่อก่อนเป็นพระเจ้าแผ่น ดิน ครอง ราช สม บัติ สม บูรณ์ ด้วยความสุข แต่ว่าสุขอย่างที่ได้ในบัดนี้ไม่เคยได้รับ บัดนี้เธอได้โลกุตรสุข เกิดความปีติอิ่มใจปลื้มใจ จึงได้เปล่งอุทานอย่างนั้นดังนี้แล้วจึงตรัสพระพุทธภาษิตประพันธ์ว่า

ธมฺมปีติ สุขํ เสติ วิปฺปสนฺเนน เจตสา

ผู้มีความเอิบอิ่มใจในธรรมมีใจผ่องใสแล้ว อยู่เย็นเป็นสุขสบายดังนี้ ปีติในธรรมย่อมได้ตามชั้น เรารักษาศีลได้เราก็ปีติในศีลของเรา ปลื้มใจในศีลของเรานี้ก็เป็นธรรมปีติเหมือนกัน เราปฏิบัติธรรมข้อไหนก็ได้ความอิ่มใจ เมื่อก่อนเราไม่เคยรักษาศีล ๘ รักษาแต่ศีล ๕ ครั้นฟังเทศน์นานเข้าก็ลองรักษาศีล ๘ เว้นอาหารตอนเย็นก็ทำได้ ไม่เจ็บไม่ไข้ สบายกายสบายใจ เราก็เกิดปีติอิ่มใจขึ้นว่าการปฏิบัติของเรานี้ขยับชั้นขึ้นอีกชั้นหนึ่ง นี่ก็เป็นธรรมปีติ แก่กล้ายิ่งกว่านั้นสละบ้านเรือนเข้าอยู่ในวัด ผู้ชายก็บวชเป็นพระ สตรีก็นุ่งขาวห่มขาวที่เรียกว่าบวชชี งดเว้นได้มากขึ้นไปอีกกว่าศีล ๘ ยกเว้นแต่ผู้

ที่บวชเพียงแต่อาศัยผ้าเหลืองเลี้ยงชีพ แต่ถ้าบวชจริง ๆ แล้ว ได้ธรรมปีติปลื้มใจว่า ตัวเรานี้ประพฤติปฏิบัติได้สูงขึ้นอีกชั้นหนึ่ง ธรรม-ปีตินี้เป็นเหตุจูงใจให้ได้ปัสสัทธิ ความสงบระงับกายใจ ให้ได้สุขคือสบายกายสบายใจ และให้จิตได้สมาธิเร็ว เพราะฉะนั้น ธรรมปีติคือความเอิบอิ่มใจในธรรม เมื่อเกิดขึ้นแล้วชำระล้างจิตใจให้สะอาดปราศจากเรื่องเศร้าหมองคือกิเลส ไม่มีความเดือดร้อนใจ จิตใจผ่องแผ้วอยู่เย็นเป็นสุขสบาย สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ผู้มีความเอิบอิ่มใจในธรรม มีใจผ่องใสแล้ว ย่อมอยู่เย็นเป็นสุขสบายดังนี้ มีอรรถาธิบายดังได้บรรยายมา ด้วยประการฉะนี้.

จงกำจัดสิ่งที่น่ากลัว

พระพรหมมุนี (ธมฺมสาร) วัดราชผาติการาม

แสดงในวันพังธรรม ที่วัดราชผาติการาม

วันที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๒

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

อวิชฺชาย นิวุโต โลโก เววิจฺฉา นปฺปกาสติ

ชปฺปาภิเลปนํ พฺรูมิ ทุกฺขมสฺส มหพฺภยนฺติ.

ขุ.จู. ๓๐/๕

บัดนี้จักได้แสดงศาสนธรรม คือคำสั่งของพระบรมศาสดา เพื่อเป็นเครื่องอบรมศรัทธา ความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใส ของท่านสาธุชนผู้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นลำดับไป ในเบื้องต้นควรทราบความเป็นมาที่เป็นเหตุให้ตรัสพระพุทธภาษิตนี้ก่อน

มีเรื่องเล่าว่า มีพราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อว่า พาวรี เป็นหัวหน้าคณะ อยู่ ณ ฝั่งแม่น้ำโคธาวรีแคว้นอัสสกะ กับ มุลกะต่อกัน เป็นผู้บูชายัญบำเพ็ญพรตเพื่อความสุขสำราญแก่ตน ครั้นอยู่มาวันหนึ่งมีพราหมณ์ผู้หนึ่งไม่สมประกอบ มีเท้ากุด ปากคอไม่สะอาด รูปร่างไม่สมประกอบ เข้าไปหาพราหมณ์พาวรีขอทรัพย์ ๕๐๐ พาวรีพราหมณ์ ก็แสดงการต้อนรับด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดี และได้บอกว่าทรัพย์ที่ควรจะบริจาคนั้นเราได้สละไปแล้ว ทรัพย์ ๕๐๐ ของเราไม่มี

พราหมณ์ยาจกนั้นเมื่อไม่ได้ทรัพย์ ๕๐๐ นั้น ก็บอกว่าเมื่อท่านไม่ให้แก่ข้าพเจ้า ต่อจากนี้ไป ๗ วัน ศีรษะของท่านจักแตก ๗ เสี่ยง พาวรีพราหมณ์ก็เป็นทุกข์โทมนัสเสียใจ ไม่เป็นอันบริโภคอาหาร ไม่เป็นอันปฏิบัติศาสนกิจ ไม่บูชายัญ ซูบผอม รุกขเทวดาที่สิงสถิตอยู่ ณ ที่ใกล้กับที่อยู่ของพาวรีพราหมณ์นั้น ก็นึกสงสารจึงแปลงตนเป็นมนุษย์บอกแก่พาวรีพราหมณ์ว่า พราหมณ์นั้นโกหก เขาไม่สามารถที่จะทำศีรษะของท่านให้แตกได้ ธรรมเป็นเครื่องให้ศีรษะเกิดและทำให้ศีรษะตกไป พราหมณ์นั้นก็ไม่รู้ ไม่ต้องกลัวในโลกนี้มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น ที่จะรู้ธรรมเป็นเหตุให้ศีรษะเกิด และธรรมเป็นเหตุให้ศีรษะตกไป

พาวรีพราหมณ์เมื่อได้ยินคำว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น ก็เกิดปีติเลื่อมใสซาบซ่าน ตั้งใจว่าจะเข้าไปหาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงได้เรียกมาณพศิษย์ ๑๖ คนเข้ามาหา แล้วบอกความประสงค์ ให้มาณพเหล่านั้นไปเฝ้าพระบรมศาสดาและทูลถามปัญหา มาณพทั้ง ๑๖ คนนั้นก็บอกว่า ข้าพเจ้าจะรู้ได้อย่างไรว่าท่านผู้ใดเป็นพระบรมศาสดา พาวรีพราหมณ์ว่าให้สังเกตลักษณะมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ เพราะมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการนั้นมีในตำราของพราหมณ์แล้ว ท่านผู้ใดมีลักษณะต้องตาม ๓๒ ประการแล้ว ผู้นั้นมีคติเป็น ๒ ถ้าอยู่ครองฆราวาสจะเป็นพระเจ้าจักพรรดิ ถ้าออกบวชจะเป็นพระศาสดาเอกในโลก ศิษย์พาวรีพราหมณ์ทั้ง ๑๖ นั้นก็ตกลงที่จะไปเฝ้า

พระบรมศาสดา พาวรีพราหมณ์จึงสั่งว่าการไปเฝ้า พระบรมศาสดานั้น เพื่อจะให้แน่ใจ ขอให้ท่านถามปัญหาด้วยใจ คือ ให้คิดถามปัญหาภาย ในใจ ท่านผู้เป็นพระศาสดานั้น เมื่อเรานึกถามท่านจะตอบได้หมด

พรามหณ์เหล่านั้นก็เดินทางไปเฝ้าพระบรมศาสดา ผ่านหลาย เมืองหลายจังหวัดจนบรรลุถึงที่ประทับของพระบรมศาสดา ในขณะ นั้นพระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระภิกษุสงฆ์และคฤหัสถ์กำลังประชุมฟังธรรม อยู่พร้อมหน้า อชิตมาณพซึ่งเป็นหัวหน้า จึงถามพระบรมศาสดา ด้วยใจ คือถามให้พระบรมศาสดาอธิบายว่า เขาทั้ง ๑๖ คนนั้นเป็น ศิษย์ของใคร และเขามีลักษณะอย่างไร อาจารย์ของเขามีลักษณะ อย่างไร พระพุทธเจ้าก็ตรัสอธิบายด้วยพระดำรัสดัง ๆ แสดงลักษณะ ของพาวรีพราหมณ์ได้หมด และบอกถึงว่ามีศิษยานุศิษย์มากถึง ๕๐๐ และที่มาถึงที่นี้ถึง ๑๖ คน อชิตมาณพได้ฟังดังนั้น ก็เกิดความปีติ เลื่อมใสหมดสงสัย กับทั้งได้เห็นพระลักษณะของพระองค์ภายนอกก็ เชื่อแน่แก่ใจว่า นี่คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงเปิดโอกาส ให้พราหมณ์ทั้ง ๑๖ คนนั้น กราบทูลถามปัญหาได้ตามความประสงค์

อชิตมาณพผู้เป็นหัวหน้าจึงกราบทูลถามพระบรมศาสดาว่า

เกนสฺสุ นิวุโต โลโก โลกอันอะไรเล่าหุ้มห่อไว้ เกนสฺสุ นปฺปกาสติ โลกไม่สว่างไสวเพราะอะไรเล่า กิสฺสาภิเลปนํ พฺรูสิ ขอพระองค์จง ตรัสบอกว่าอะไรเป็นเครื่องฉาบทาโลก กึสุ ตสฺส มหพฺภยํ อะไร เล่าเป็นภัยอันใหญ่ของโลกนั้น ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสตอบ ตามพระพุทธภาษิตซึ่งได้แก้ไขด ๓ เบื้องต้นนั้นว่า

อวิชฺชาย นิวุโต โลโก เววิจฺฉา นปฺปกาสติ
ชปฺปาภิเลปนํ พฺรูมิ ทุกฺขมสฺส มหพฺภยํ

ซึ่งแปลว่า โลกอันอวิชชาหุ้มห่อไว้ โลกไม่สว่างไสวแจ่มแจ้ง เพราะเววิจฉา คือ ความตระหนี่ หรือว่าความประมาท เรากล่าวว่า ชัปปะ คือตัณหาเป็นเครื่องฉาบทาโลก ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น ดังนี้ รวมคำถามอชิตมาณพทูลถามว่า โลกอันอะไรหุ้มห่อไว้ โลกไม่สว่างไสวเพราะอะไร อะไรเป็นเครื่องฉาบทาโลกไว้ อะไรเป็นภัยใหญ่ของโลก พระดำรัสตอบว่า โลกอันอวิชชาหุ้มห่อไว้ โลกไม่สว่างไสวแจ่มแจ้งเพราะความตระหนี่หรือความประมาท ชัปปะ คือ ตัณหาเป็นเครื่องฉาบทาโลก ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น มีอธิบายเป็นลำดับไป

คำว่า โลก ท่านอธิบายไว้มาก แต่ตามหลักธรรมปฏิบัติแล้ว หมายเอาสัตว์โลกเพราะโอกาสโลกพื้นพิภพถ้าไม่มีสัตว์ก็ไม่มีประโยชน์อะไร ไม่มีมืดไม่มีสว่าง หรือว่ามีมืดแต่ไม่มีสว่างก็ไม่มีประโยชน์แก่ใคร โลกคือพิภพจะเสื่อมจะเจริญเพราะคน เรียกว่าสัตว์โลก ใน ทางธรรมปฏิบัติเราจึงหมายถึงสัตว์โลก และคำว่าสัตว์โลกมุ่งให้ใกล้เข้ามาอีก ก็คือคนหนึ่ง ๆ เป็นโลกหนึ่ง ๆ ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า เราบัญญัติโลกในสกลกายอันยาววาหนาคืบ กว้างศอกมาหนึ่งนี้ที่มีวิญญาณมีชีวิตว่าเป็นโลก เพราะฉะนั้น คำว่าโลก ก็คือคนหนึ่ง ๆ คนก็ดีสัตว์อื่น ๆ ก็ดี ศัพท์ภาษาบาลีใช้ว่า สตฺโต ทั้งนั้น แปลว่า ผู้ข้อง เทวดา มาร พรหม ยม ยักษ์ก็ข้องอยู่ทั้งนั้น มนุษย์เทวดา

ในสวรรค์ข้องอยู่ในกาม สัตว์นรกข้องอยู่ในกรรม ล้วนแต่ติดข้องอยู่ทั้งนั้น เพราะฉะนั้นท่านจึงเรียกว่า สตฺโต แปลว่าผู้ติดผู้ข้อง โลกนี้ถูกอวิชชาคือความไม่รู้หุ้มห่อไว้ ถูกอวิชชาปกปิดไว้ เพราะอวิชชาโลกจึงคงเป็นโลกอยู่ ลุชฺชติ โลโก สิ่งใดมีอันสลายไปด้วยความเย็นและร้อนเป็นต้น สิ่งนั้นได้ชื่อว่าโลก ที่มันเป็นโลกอยู่อย่างนี้ก็เพราะอวิชชา อวิชชาแปลว่าความไม่รู้ ที่จริงแปลว่าความไม่รู้ก็อยากจะดูถูก ผู้ที่ปฏิบัติมากไป ควรจะแปลว่าความรู้ไม่จริง รู้ไม่หมด รู้แหละแต่ว่ารู้ไม่จริงรู้ไม่หมด หรือจริงบ้างไม่จริงบ้าง บางขณะก็จริงได้ประเดี๋ยวหนึ่ง บางคราวก็ไม่จริง เช่นว่าสังขารไม่เที่ยง บางคราวก็รู้ว่ามันไม่เที่ยงแต่ชั่วครู่ ประเดี๋ยวเดียวก็กลายเป็นเห็นว่าเที่ยงเสียอีก สังขารเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา บางคราวก็รู้เหมือนกันว่าเป็นทุกข์ ว่ามันเป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวตน แต่ใจจริงนั้นเถียงอยู่เสมอว่าเป็นอัตตา เพราะเห็นเป็นก้อนเป็นตัวอยู่ และเป็นสุขไม่เห็นว่าเป็นทุกข์

เพราะฉะนั้นคนเราที่อยู่ได้อย่างนี้อยู่ด้วยอวิชชา อวิชชาหลอกให้อยู่ บางคราวคนที่เป็นทุกข์มาก ๆ อวิชชาหลอกว่าไปดื่มเหล้าเสียซีเมาแล้วมันสบาย เพราะคนที่เมาแล้วรวยเป็นเศรษฐีมหาศาล โรงสีในเมืองไทยก็โรง ๆ ของเราทั้งนั้น เพราะเมาแล้วสมบัติมันแยะไม่มีทุกข์มีแต่สุข ก็เพราะว่าอวิชชาหลอก บางทีคนที่กลุ้มอกกลุ้มใจนั่งกลุ้มอยู่อย่างนั้น อวิชชาก็มาหลอกว่า จะนั่งกลุ้มอยู่ทำไมไปดูหนังดูละครเสียซิจิตใจจะได้เบิกบาน แก้รำคาญ เราอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ อยู่ด้วย

ยวิชชาคือว่าอวิชชามันหลอก เวลาจะเห็นจริงอวิชชาก็มาหุ้มเสีย และก็อวิชชาหลอกว่า ให้ทำอย่างนั้นให้ทำอย่างนี้ อวิชชาจึงควรแปลว่ารู้ไม่จริง ไม่รู้ตามความเป็นจริง ในแบบท่านแจกอวิชชาไว้ ๘ คือ

๑. ไม่รู้จักทุกข์

๒. ไม่รู้จักเหตุเกิดแห่งทุกข์

๓. ไม่รู้จักความดับทุกข์

๔. ไม่รู้จักทางถึงความดับทุกข์

๕. ไม่รู้จักอดีต

๖. ไม่รู้จักอนาคต

๗. ไม่รู้จักทั้งอดีตทั้งอนาคต

๘. ไม่รู้จักธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น เรียกว่าปฏิจจสมุปบาท

เมื่อรวมแล้วก็คือว่าไม่รู้อริยสัจ ๔ นั่นเอง ไม่รู้จักอดีตก็คือไม่รู้จักสาวหาเหตุ เมื่อพบเห็นผลในปัจจุบัน ไม่รู้จักสาวหาต้นเค้าว่าอะไรเป็นเหตุให้เกิดมีขึ้น ไม่จักรู้อนาคตก็คือไม่รู้จักคาดคะเนว่าข้างหน้าจะมีผลเป็นอย่างไร ไม่รู้จักทั้งอดีตทั้งอนาคตก็ไม่รู้จักโยงเหตุในอดีตกับผลในอนาคตให้มาประสพกัน ไม่รู้จักปฏิจจสมุปบาท ก็คือไม่รู้จักกำหนดสภาวธรรมอันเป็นเหตุเป็นผลเกิดสืบเนื่องกัน ลูกสาวของนายช่างหูก เมื่อครั้งพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ เธอเดินผ่านที่ประทับ พระพุทธเจ้ารับสั่งถามว่า จะไปไหน เธอตอบว่าไม่ทราบพระเจ้าข้า รับสั่งถามว่าไม่ทราบหรือ เธอตอบว่าทราบพระเจ้าข้า รับสั่งถามว่ามาจากไหน ไม่ทราบพระเจ้าข้า รับสั่งว่าไม่ทราบหรือ ทราบพระ-

เจ้าข้า ผู้คนที่ฟังเทศน์อยู่ก็คิดว่าลูกสาวนายช่างหูกนี้พูดเล่นลิ้นกับพระพุทธเจ้า ออกจะโกรธ ๆ พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งถามให้เธออธิบาย เธออธิบายว่าที่ทูลตอบว่าไม่ทราบว่าจะไปไหนนั้น ก็หมายความว่าตายแล้วก็ไม่รู้ว่าจะไปไหนไม่รู้คติของตน แต่ที่ทูลตอบว่าทราบนั้นก็เพราะทราบว่าเราจะต้องตายแน่ แต่ไม่รู้ว่าไปไหนเท่านั้น และที่ทูลตอบคำรับสั่งถามว่า มาจากไหนนั้นแล้วตอบว่าไม่ทราบ ก็ไม่ทราบว่าที่มาเกิดนี้มาจากไหน มาจากสวรรค์หรือมาจากนรกหรือว่ามาจากมนุษย์ ที่ทูลตอบว่าทราบนั้น ก็หมายความว่าเรามาเกิดแน่ที่มานี่เราต้องมาเกิดแน่ ๆ แต่ไม่ทราบว่ามาจากไหนเท่านั้น นี่แสดงเรื่องอวิชชาว่าเรายังไม่รู้จริง รู้แต่ว่ารู้ไม่ตลอด รู้ว่ามาเกิดแต่ไม่ตลอดว่ามาจากไหน รู้ว่าจะไปเกิดแต่ไม่รู้ว่าจะเกิดที่ไหน เพราะเหตุว่า ยถากมฺมํ คมิสฺสนฺติ สัตว์ทั้งหลายย่อมไปตามกรรม ความไม่รู้ที่เรียกว่าอวิชชา จึงรวมอยู่ที่ว่าไม่รู้อริยสัจ คือไม่รู้จักทุกข์ ไม่รู้จักเหตุให้เกิดทุกข์ ไม่รู้จักความดับทุกข์ ไม่รู้จักข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า สัตวโลกอันอวิชชาหุ้มห่อไว้

ประการที่ ๒ คำถามว่าโลกไม่สว่างไสวแจ่มแจ้งเพราะเหตุอะไร ตรัสตอบว่า ไม่สว่างไสวแจ่มแจ้งเพราะว่าเววิจฉา คือความตระหนี่หรือว่าความประมาท ก็ต่อกับปัญหาข้อที่ ๑ ทำไมเราจึงปล่อยให้อวิชชามันหุ้ม ก็เพราะว่าเราประมาท ในที่นี้จะอธิบายเฉพาะคำว่าประมาท ตระหนี่จะงดไว้ไม่อธิบาย เพราะรู้สึกว่าไม่ยากนัก ที่เราถูกอวิชชามันหุ้มห่อไว้นั้นเพราะเราประมาท ไม่ทำไม่ปฏิบัติจริง ๆ วิชชา

จึงไม่เกิด ปัญญาจึงไม่ปรากฏแจ่มแจ้ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระอรหันต ขีณาสพท่านแจ่มแจ้ง เพราะท่านรู้หมด แต่เราไม่แจ่มแจ้งไม่สว่างไสว มืดก็ไม่มืดนัก พอไปไหนได้ แต่ก็ไม่สว่างไสว คนเดินในที่มืดย่อมเข้าใจผิด เช่นพอเดินไปเห็นพุ่มไม้ตะคุ่ม ๆ ก็นึกว่าผีหลอก เห็นเชือกขึงอยู่กลางทางก็นึกว่างู เหล่านี้เป็นต้น ฉันใด คนที่ถูกอวิชชาหุ้มห่อไว้ย่อมเข้าใจผิดฉันนั้น แต่อวิชชาคือความไม่รู้ที่หุ้มห่อเราไว้นี้ เพราะว่าเราประมาทมัวเมาในวัย เช่น คนหนุ่มคนสาวก็นึกว่า ยังไม่เป็นไร ยังหนุ่มยังสาวอยู่ ก็นึกว่าให้สนุกเสียก่อนค่อยเข้าวัดเมื่อแก่ ๆ ค่อยศึกษาธรรมะเมื่อตอนแก่ ๆ หนุ่ม ๆ สาว ๆ ไปเข้าวัดเข้าวาเขาจะหาว่าครึ ทำตัวให้เป็นสมัยใหม่เสียก่อน แก่แล้วจะทำอย่างไรก็ได้ แต่พอแก่เข้าจริง ๆ นั่งนานก็ปวดหลังหูก็ตึงตาก็ฟาง กำลังก็น้อยศึกษาเล่าเรียนไม่ค่อยจะได้ ได้ในคำว่าเข้าป่าเมื่อขวานบิ่น ขวานบิ่นเสียแล้วเข้าป่าตัดไม้ก็ไม่ได้ จะได้สักต้นก็แสนที่จะลำบาก ฉันใดก็ฉันนั้น มัวเมาในความไม่มีโรคว่าเราไม่มีโรคไม่เป็นอะไร ร่างกายยังแข็งแรงดี ยังไม่ตายดอกเพราะโรคภัยไข้เจ็บยังไม่มี บางคนถึงพูดอวดว่าขันธ์ของข้าพเจ้าไม่เป็นมาร ของคนอื่นเป็นขันธมาร แต่ของข้าพเจ้าไม่เป็นมาร เพราะมันไม่เคยเจ็บ บางคนถึงกับอวดว่าฉันไม่เห็นจะเป็นอะไร ยาละสักเม็ดก็ไม่ต้องติดตัว ยาแก้ไข้แก้ปวดหัวก็ไม่มี ในที่สุดก็ต้องไปนอนให้หมอผ่าตัด ประมาทไม่ได้ แต่นี่เราประมาทในความไม่มีโรค และประมาทในชีวิตว่าฉันยังเป็นได้อีกนาน เพราะเรามัวเมาประมาทเสียอย่างนี้ จึงไม่ได้ปฏิบัติ เมื่อไม่ได้ปฏิบัติแล้ว ผลอันเกิดจากการปฏิบัติก็ไม่มี อวิชชาก็ยังเป็นอวิชชาอยู่ วิชชาไม่ปรากฏขึ้น

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อได้ตรัสรู้ พระองค์ทรงทราบจึงทรงเปล่งพระวาจาว่า อวิชฺชา วิหตา อวิชชาเรากำจัดแล้ว วิชฺชา อุปฺปนฺนา วิชาเกิดขึ้นแล้ว ตโม วิหโต ความมืดเรากำจัดได้แล้ว อาโลโก อุปฺปนฺโน ความสว่างเกิดขึ้นแล้ว พุทฺโธหมสฺมิ เราเป็นผู้ตรัสรู้แล้ว นี้พระองค์รู้จริง พระองค์ทำจริง ไม่ประมาทในวัยในความไม่มีโรคในชีวิต เพราะฉะนั้น พระองค์จึงแจ่มแจ้ง เมื่อพระองค์แจ่มแจ้งสว่างไสวแล้ว ใครเข้าไปหาก็พลอยเข้าใจสว่างไสวด้วย คนที่มีทุกข์เข้าไปหาพระพุทธเจ้าก็หายทุกข์ ? คนที่เสียใจเมื่อเข้าไปหาพระพุทธ-เจ้าก็สบายใจ คนเดือดร้อนเมื่อเข้าหาพระพุทธเจ้าก็หายเดือดร้อน พระองค์จึงเป็น โสกนาสโน ผู้ยังความโศกของสัตวโลกให้พินาศ คือหมดสิ้นไป นี้เป็นประการที่ ๒

ประการที่ ๓ อชิตมาณพทูลถามว่า อะไรเป็นเครื่องฉาบทาโลก ตรัสตอบว่า ชัปปา เป็นเครื่องฉาบทาโลก ชัปปานี้ได้แก่ตัณหา ถ้าแปลตามศัพท์ว่า กระซิบ ชัปปะ แปลว่ากระซิบ ท่านหมายเอาตัณหา ๓ ประการ ตัณหาคือความทะเยอทะยานอยากได้ กามตัณหา อยากได้กาม ภวตัณหา อยากจะเป็น วิภวตัณหา อยากจะพ้นจากที่เป็น ตัณหานี้เป็นตัวกระซิบ มันมากระซิบเราอยู่เสมอ อยู่ในวัดก็กระซิบพระกระซิบเณรไม่ให้ตั้งใจศึกษาปฏิบัติ พระเณรพอถึงเวลาตีระฆังเป็ง ๆ เช้าเย็น หรืออย่างวันพระ องค์ที่ถูกตัณหากระซิบว่าวันนี้ไม่ต้องลงฟังเทศน์ก็ได้นอนพักเสียเถอะ ยอมมันก็นอนก็ขาดลงศาลาฟังเทศน์ เวลาตีระฆังก็เหมือนกัน ตัณหาเขากระซิบบอกว่า วัน นี้ ไม่ ต้อง ลงพักเสียบ้างจะเป็นไร พรุ่งนี้ยังมีมะรืนนี้ยังมี ญาติโยมอุบาสกอุบาสิกา

ก็เหมือนกันมันมากระซิบอยู่เสมอ จะทำดีแล้วกระซิบขัดคอ แต่ถ้าจะทำชั่วแล้วกระซิบสนับสนุน ท่านจึงเรียกว่าตัณหาพายุ่ง บางแห่งท่านจึงเรียกว่า ชฎา แปลว่าตัณหาพายุ่ง ที่เรายุ่งนี้ยุ่งเพราะตัณหาทั้งนั้น ท่านเจ้าคุณพระสาสนโสภณ (แจ่ม จตฺตสลฺลเถร) ท่านจึงแต่งกลอนไว้ว่า "ปล่อยให้ยุ่งแล้วมันแย่แก้มันยาก ถ้ายุ่งมากก็ยิ่งแย่แก้ไม่ไหว อย่าให้ยุ่งนุงนักจะหนักใจ รีบแก้ไขอย่าให้ยุ่งนุงนักนา" นี่ท่านหมายเอาตัณหา

จึงตรัสว่าในโลกนี้ชัปปะคือตัณหาที่มากระซิบใจฉาบทาไว้เคลือบไว้เหมือนเราเอาสีไปทาไม้หรือทาบ้าน บ้านเรือนที่สร้างแล้วทาสี บ้านก็กลายไปตามสีที่ทาไว้ฉันใด จิตใจที่ถูกตัณหากระซิบก็ฉันนั้น บางคราวกระซิบให้โลภ ให้โกรธ ให้อิจฉาริษยา กระซิบให้หลงกระซิบให้แก่งแย่งแข่งดี กระซิบให้อ่อนแอท้อแท้ จึงตรัสไว้ว่า ชัปปา คือตัณหา เป็นเครื่องฉาบทาโลก

ประการที่ ๔ ถามว่าอะไรเป็นภัยใหญ่ของโลก ตรัสว่าทุกข์เป็นภัยใหญ่ของสัตวโลก ทุกข์ก็ได้แก่ความไม่สบายกายไม่สบายใจ แต่นี่มันหนึ่งในร้อยเท่านั้น เป็นเพียงทุกขเวทนา ทุกข์ตัวจริงนั้น ทุกข์คือความเกิด ทุกข์คือความแก่ ทุกข์คือความเจ็บไข้ ทุกข์คือความตาย โศกพิไรรำพันทุกข์กายทุกข์ใจคับแค้นใจเป็นทุกข์ ประจวบกับสิ่งที่เราไม่รักไม่ปรารถนาไม่ชอบก็เป็นทุกข์ พลัดพรากจากคนที่เรารักเราชอบก็เป็นทุกข์ ต้องการอะไรที่ไม่ได้อย่างใจก็เป็นทุกข์ เบญจขันธ์นี้คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่มีอุปาทาน นี้เป็นทุกข์ นี้แหละเป็นภัยใหญ่ของสัตวโลก สัตว์เกิดมาแล้วต้องตั้งอยู่ในกองทุกข์ทั้งหลาย

ดังพระพุทธภาษิตว่า ทุกฺเข โลโก ปติฏฺฐิโต สัตวโลกดำรงอยู่ในกองทุกข์ ทุกข์จึงเป็นภัยใหญ่เป็นสิ่งที่น่ากลัว อย่างอื่นไม่น่ากลัวทั้งนั้น ภัย แปลว่าน่ากลัว มหาภัย แปลว่าภัยน่ากลัวอย่างมาก น่ากลัวอย่างใหญ่ เกิดแก่เจ็บตายเป็นต้นนี้น่ากลัว อย่างอื่นไม่น่ากลัว ยากจนก็ไม่น่ากลัว ถูกเฆี่ยนก็ไม่น่ากลัว แต่ที่น่ากลัวอย่างใหญ่ที่มันครอบงำอยู่เสมอหลีกไปไม่ได้นั้นคือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย โสกปริเทวะทุกข-โทมนัสอุปายาส เหล่านี้เป็นต้น เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่า ทุกฺขมสฺส มหพฺภยํ ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของสัตวโลกนั้น

ปัญหาของท่านอชิตมาณพตอนที่ ๑ ที่ทูลถามพระพุทธเจ้าว่าโลกอันอะไรหุ้มห่อไว้ ตรัสตอบว่า โลกอันอวิชชาหุ้มห่อไว้ ถามว่าโลกไม่สว่างไสวแจ่มแจ้งเพราะอะไร ตรัสว่า โลกไม่สว่างไสวเพราะความประมาท ถามว่าอะไรเป็นเครื่องฉาบทาโลก ตอบว่า ตัณหาที่มากระซิบใจเป็นเครื่องฉาบทาโลก ถามว่าอะไรเป็นภัยใหญ่ของโลก ตอบว่าทุกข์เป็นภัยใหญ่ของสัตวโลกดังนี้ ซึ่งมีอรรถาธิบายดังได้บรรยายมาด้วยประการฉะนี้. ฯ

ไม่มีเครื่องแวดล้อม

พระพรหมมุนี (ธมฺมสาร) วัดราชผาติการาม แสดง

ในวันฟังธรรม ที่วัดราชผาติการาม

วันเสาร์ที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๔

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

กถํทสฺสี กถํสีโล　　อุปสนฺโตติ วุจฺจติ

ตมฺเม โคตม ปพฺรูหิ　　ปุจฺฉิโต อุตฺตมํ นรนฺติ.

ขุ. มหา. ๒๙/๒๕๑

บัดนี้จักได้แสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาศาสนธรรมคือคำสั่งสอนของพระบรมศาสดาเพื่อเป็นอุปการะแก่สัมมาปฏิบัติ คือการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ของท่านสาธุชนผู้นับถือพระพุทธศาสนา ตามสมควรแก่เวลา

ดำเนินความตามพระพุทธภาษิตซึ่งได้นิกขิตไว้ ณ เบื้องต้นนั้นว่า

กถํทสฺสี กถํสีโล　　อุปสนฺโตติ วุจฺจติ

ตมฺเม โคตม ปพฺรูหิ　　ปุจฺฉิโต อุตฺตมํ นรํ

แปลเนื้อความว่า ผู้มีปกติเห็นเช่นไร ผู้มีศีลเช่นไร จึงเรียกว่าผู้สงบระงับ ข้าแต่พระโคดม ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอพระองค์จงตรัสบอกนรชนผู้สูงสุดนั้นแก่ข้าพระองค์ดังนี้

พระพุทธภาษิตนี้มีมาในปุราเภทสูตร พระสูตรกล่าวถึงว่า ก่อนแต่แตกกายทำลายขันธ์ บุคคลจะประพฤติปฏิบัติอย่างไร จำจะต้องเล่าเรื่อง ที่เป็นเหตุให้ตรัสพุทธภาษิตนี้ เพื่อท่านสาธุชนผู้สดับจะได้รับความเข้าใจก่อน

มีเรื่องเล่าไว้ในอรรถกถาว่า สมัยที่ตรัสพระสูตรนี้ พวกเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายมีความคิดเกิดขึ้นว่า เบื้องหน้าแต่กายแตกทำลายไป บุคคลจะพึงประพฤติปฏิบัติอย่างไร เพื่อจะตัดความสงสัยของเทวดาเหล่านั้น จึงจำเป็นจะต้องตรัสพระสูตรนี้ ให้เป็นคำถามคำตอบ พระองค์ทรงพิจารณาว่า เมื่อพระองค์ตรัสถามแล้ว พระอสีติมหาสาวกก็ตาม พระอัครสาวกทั้งสองก็ตาม จะตอบพระพุทธดำรัส ผู้ฟังก็คงไม่เข้าใจ หรือจะให้พระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นผู้ตอบ พระปัจเจกพุทธเจ้าก็ไม่สามารถจะบรรยายให้ผู้ฟังเข้าใจ หรือจะให้พระอินทร์ซึ่งเป็นจอมเทวดาอยู่บนสรวงสวรรค์ตอบ ก็คงไม่เข้าใจเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นพระองค์ควรจะถามเองตอบเอง แต่ทำอย่างนี้บุคคลก็จะไม่เกิดความสนใจ เพราะฉะนั้นจึงทรงนิรมิตพระพุทธเจ้าขึ้นอีกพระองค์หนึ่ง ทำให้บุคคลเห็นว่ามีพระพุทธเจ้าสองพระองค์ มีพระสาวก ๑๒๕๐ แวดล้อมเป็นบริวาร แล้วให้พระพุทธนิรมิต คือพระพุทธเจ้าที่ทรงนิรมิตขึ้นนั้นทูลถามพระองค์ พระองค์จึงตรัสตอบ เมื่อทรงนิรมิตพระพุทธนิรมิตขึ้นแล้ว พระพุทธเจ้าที่ทรงนิรมิตขึ้นนั้นจึงทูลถามพระพุทธเจ้าว่า บุคคลมีปกติเห็นอย่างไร มีศีลอย่างไร จึงเรียกว่าผู้สงบระงับ ข้าแต่พระโคดม ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอพระองค์จงตรัสบอกซึ่งบุคคลผู้สูงสุดนั้นแก่ข้าพระองค์ ดังพระพุทธภาษิตซึ่ง

ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นนั้น พระสูตรที่ตรัสนี้ยังมีเนื้อความต่อไปอีก ที่ยกมาแสดงนี้เพียงคาถาต้นคาถาเดียวเท่านั้น

พระพุทธเจ้าจึงตรัสตอบว่า

วีตตณฺโห ปุรา เภทา ปุพฺพมนฺตมนิสฺสิโต
เวมชฺเฌ นุปสงฺเขยฺโย ตสฺส นตฺถิ ปุเรกฺขตํ

ซึ่งแปลเนื้อความว่า เบื้องหน้าแต่กายแตกตายไป บุคคลพึงเป็นผู้ปราศจากตัณหา ไม่ติดในส่วนเบื้องต้นและส่วนเบื้องปลาย ไม่สงสัยในท่ามกลาง กิเลสเครื่องแวดล้อมของบุคคลผู้นั้นก็ไม่มีดังนี้

ถ้าเพียงแต่ได้ฟังคำถาม และได้ยินคำตอบดังที่กล่าวมานี้ บุคคลผู้ฟังก็ไม่เข้าใจ เพราะคำถามว่า บุคคลเห็นอย่างไร มีศีลอย่างไร จึงเรียกว่าผู้สงบระงับ แต่คำตอบว่า ต้องสิ้นตัณหา ต้องไม่ติดในส่วนเบื้องต้นในส่วนเบื้องปลาย ไม่สงสัยในส่วนท่ามกลาง กิเลสเครื่องแวดล้อมของผู้นั้นจึงไม่มี คือคำถามกับคำตอบถ้าไม่พิจารณาโดยลึกซึ้งแล้ว จะเห็นว่าไม่ตรงกัน แทนที่จะตรัสตอบว่า เห็นอริยสัจ มีอริยกันตศีล จึงจะเรียกว่าอุปสันตบุคคล แต่ไม่ตรัสตอบอย่างนั้น ตรัสตอบว่าต้องสิ้นตัณหา ต้องไม่ติดในส่วนเบื้องต้นส่วนที่สุด ไม่สงสัยในท่ามกลาง จนกิเลสเครื่องแวดล้อมไม่มี จึงจะเรียกว่าอุปสันตบุคคล ทรงประมวลลักษณะของผู้สงบระงับอย่างพร้อมมูล

โดยพระพุทธภาษิตนี้ เป็นอันชี้ลักษณะอุปสันตบุคคลคือผู้สงบระงับอย่างสูงสุดในพระพุทธศาสนา ๓ ประการ คือ

๑. ปราศจากตัณหา
๒. ไม่ติดในส่วนเบื้องต้นและที่สุด
๓. ไม่สงสัยในท่ามกลาง

เมื่อปราศจากตัณหา ไม่ติดในส่วนเบื้องต้นส่วนเบื้องปลาย ไม่สงสัยในท่ามกลาง กิเลสเครื่องแวดล้อมของบุคคลผู้นั้นไม่มี ดังนี้ จึงชื่อว่าอุปสันตบุคคล คือบุคคลผู้สงบระงับ มีอธิบายเป็นลำดับไป

วีตตณฺโห ผู้ปราศจากตัณหา ตัณหาแปลว่าความทะเยอทะยาน ก็ได้แปลว่าความสะดุ้งก็ได้ หรือแปลว่ากิเลสเป็นเครื่องทำความสะดุ้ง ก็ได้แปลว่าความอยากก็ได้อีก มีลักษณะเป็น ๓ คือกามตัณหา ทะเยอ-ทะยานอยากได้กาม ภวตัณหา ทะเยอทะยานอยากได้เป็น วิภวตัณหา ทะเยอทะยานอยากไม่ได้ไม่เป็น คือที่ได้แล้วเป็นแล้วอยากให้หายไปเสีย รวมเป็นตัณหา ๓ ประการ

ตัณหานี้ไหลไปใน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รสโผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ คือไหลไปในอายตนะภายใน ๖ ในอายตนะภายนอก ๖ ในอายตนะภายใน ๖ เป็นกามตัณหา ๖ เป็นภวตัณหา ๖ เป็นวิภวตัณหาอีก ๖ สาม ๖ เป็น ๑๘ ในอายตนะภายนอก ๖ ก็เช่นเดียวกัน เป็นกามตัณหา ๖ เป็นภวตัณหา ๖ เป็นวิภวตัณหาอีก ๖ รวมเป็น ๑๘ ๑๘ สองหนเป็น ๓๖ เป็นอดีตล่วงไปแล้ว ๓๖ เป็นปัจจุบัน ๓๖ เป็นอนาคตอีก ๓๖ ๓๖ สามหนจึงเป็นตัณหา ๑๐๘ ที่เราได้ยินกันว่า กิเลส ๑๐๐๕ ตัณหา ๑๐๘ นั้น คือพัวพันอยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์อย่างละ ๓ ตัณหา จึงเป็นภายใน ๑๘ ภายนอก ๑๘ เราเรียกกันว่า ตณฺหาโสตา แปลว่ากระแสแห่งตัณหา หรือตัณหาที่ไหลไปดังกระแสน้ำไหล ไหลไปใน รูป เสียง กลิ่น

รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รวมเป็น ตัณหา ๑๐๘ กิเลส ๑๐๐๕ นั้นท่านนับไว้เหมือนกันแต่จำไม่ได้ จะนับเดียวนี้นับไม่ถูก และก็เห็นว่ามากเกินไปไม่ควรจะนับ นักรู้บางท่านท่านว่าคิดให้มากไปเปล่า ๆ กิเลส ๑๐๐๕ นั้นก็คือกิเลสพันอยู่ที่ขันธ์ ๕ ตัณหา ๑๐๘ นั้นก็คือตัณหาร้อยอยู่ที่โลกธรรม ๘ ถ้าคิดอย่างนี้ค่อยยังชั่วไม่มากนัก กิเลสพันอยู่ที่ขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ กิเลสไม่พ้นออกไปจากขันธ์ ๕ เกี่ยวพันอยู่ที่ขันธ์ ๕ นี่แหละ ตัณหาก็เหมือนกัน ร้อยอยู่ที่โลกธรรม ๘ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทา ประสพทุกข์ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ก็เป็นที่อาศัยของกามตัณหา ภวตัณหา เสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทา ประสพทุกข์ ก็เป็นที่อาศัยของวิภวตัณหา นัยหนึ่งท่านจึงว่ากิเลสพันขันธ์ ๕ ตัณหาร้อยโลกธรรม ๘ แต่นี้ไม่มีแบบ คือไม่มีในแบบ ไม่มีในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา หรือจะมีก็ไม่แน่ ที่พูดนี้พูดตามที่ท่านแต่ก่อนกล่าวไว้ ยังไม่พบหลักฐาน แต่เป็นเรื่องที่ท่านนักปฏิบัติท่านคิดขึ้น น่าฟัง น่ากำหนดพิจารณา ญาติโยมกำหนดจดจำไว้ด้วย ว่ากิเลสพันอยู่ที่ขันธ์ ๕ ตัณหาร้อยอยู่ที่โลกธรรม ๘ จึงเรียกว่ากิเลส ๑๐๐๕ ตัณหา ๑๐๘ ที่เรียกว่ากิเลส ๑๐๐๕ ตัณหา ๑๐๘ นั้น เพราะคนไทยเราชอบพูดคำสั้น ๆ ไม่ชอบพูดยาว ๆ เพราะฉะนั้นกิเลสพันขันธ์ ๕ ขันธ์มันยาวไปตัดออกเสีย เป็นกิเลสพันห้า ตัณหาร้อยโลกธรรม ๘ ยาวไปอีก ท่านจึงตัดให้สั้นเป็นตัณหาร้อยแปด เป็นปริศนา ยังชาวปักษ์ใต้ ตั้งแต่ชุมพรลงไป ยิ่งชอบ

คำสั้น ๆ คำยาว ๆ ยืดยาดท่านไม่ชอบ กระโถน ท่านเรียกโถนเฉย ๆ กระเบื้องเรียกเบื้องเฉย ๆ เอากระออกเสีย คำไหนมี ๒ คำแล้วท่านใช้เพียงคำเดียว สั้นดีเร็วดี เพราะฉะนั้นนักปฏิบัติลองพิจารณาดูบ้าง

ตัณหาที่แปลว่าสะดุ้งนั้น มีพระพุทธภาษิตว่า ตสินา ปุรกฺขตา ปชา ประชาชนอันตัณหาผู้ทำความสะดุ้งแวดล้อมแล้ว ปริสปฺปนฺติ สโสว พาธิโต จึงดิ้นรนเหมือนกระต่ายติดแร้วดังนี้ นี้ท่านว่าลักษณะตัณหาที่ทำความสะดุ้ง จะลักษณะอย่างไรก็ตาม กามตัณหาก็ตาม ภวตัณหาก็ตาม วิภวตัณหาก็ตาม ก็คือตัณหาความทะเยอทะยานนั้นแหละ เป็นปัญหาอยู่ที่ว่า ทำอย่างไรจึงให้เป็น วีตตณฺโห คือปราศจากตัณหา ไม่ให้มีตัณหา สำคัญอยู่ที่ตรงนี้ อยู่ที่ตรงว่าเราจะทำอย่างไร ตัณหาจึงจะหมด จึงจะปราศจากใจของผู้ปฏิบัติ ความทะเยอทะยานอยากได้ จะปราศจากใจของผู้ปฏิบัติได้โดยประการไรนี้เป็นสำคัญ เมื่อถามขึ้นอย่างนี้ ตอบง่าย ๆ ก็ว่าต้องปฏิบัติ ปฏิบัติอย่างไร นัยในการปฏิบัติ ตำราในพระพุทธศาสนาแสดงไว้มาก แต่ที่สำคัญที่เป็นหลัก ต้องนึกว่า ตัณหานี้เป็นสมุทัยอริยสัจ เป็นของจริงคือเหตุให้เกิดทุกข์ อริยสัจนั้น ทุกข์ กับ สมุทัย สองอย่างมีอยู่แล้วในตัวของคนเราทุกคน เรียกว่าวัฏฏคามี เป็นอริยสัจส่วนที่เป็นวัฏฏะหรือส่วนเกิด พอเราเกิดมาแล้วเราก็มีเราก็ได้ สมุทัย ก็มีเรื่อย ๆ ไป นิโรธ กับ มรรค เป็นวิวัฏฏคามี เป็นฝ่ายข้างดับ ทั้งสองประการหลังนี้ผู้ปฏิบัติต้องทำขึ้น ทุกข์ท่านให้กำหนดรู้ สมุทัยให้ละ นิโรธให้กระทำให้แจ้ง มรรคให้เจริญให้ทำให้เกิดมีขึ้น ทุกข์คืออะไรบ้าง เกิด

ก็เป็นทุกข์ แก่ก็เป็นทุกข์ เจ็บก็เป็นทุกข์ ตายก็เป็นทุกข์ โศกเศร้าพิไรรำพัน ทุกข์กาย ทุกข์ใจ ก็เป็นทุกข์ พบสิ่งที่ไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ พลัดพรากจากที่รักก็เป็นทุกข์ ปรารถนาไม่ได้สมหวังก็เป็นทุกข์ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี้ก็เป็นก้อนทุกข์ นี้เป็นทุกขสัจ ท่านว่าทุกขสัจนี้เราทำอะไรไม่ได้ ได้อย่างเดียวแต่กำหนดรู้ รู้ไว้เท่านั้น จะละก็ไม่ได้ เพราะมันได้มาแล้วสมมติว่าเราได้สังขารร่างกายมาอย่างนี้แล้ว เราจะละอย่างไร ไม่มีทางที่จะละ ได้แต่นั่งกำหนดรู้ กำหนดรู้ว่านี้มันสังขารร่างกายนี้มันเบญจขันธ์ ในเวลาที่มันเจ็บไข้ไม่สบายก็นั่งนึก นั่งรู้อยู่ว่านี้เบญจขันธ์มันเจ็บ เวลามันแก่ก็นึกว่า นี่เบญจขันธ์มันแก่ ตัวจริง ๆ ไม่แก่ คือนิพพานไม่แก่ เราไม่แก่ เวลามันจะตายก็ให้นึกอยู่เสมอว่าเบญจขันธ์มันจะตาย แต่นิพพานนั้นไม่ตาย เป็นอมตะ แต่อย่าเป็นอย่างที่เคยเล่ามาแล้ว อย่างเศรษฐีตระหนี่ขี้เหนียวก็แล้วกันเศรษฐีตระหนี่ขี้เหนียวนั้นไม่ได้นึกอะไรหมด นึกหวงแต่สมบัติ ในเวลาลูกหลานคอยบอกทางอยู่ข้างเตียงว่า อรหัง—อย่าลืม ๆ เศรษฐีก็ได้ยินว่า อะไรหาย ๆ ใจเสียไปอีก อย่าเป็นอย่างนั้น ให้นั่งรู้อยู่เสมอว่านี้เบญจขันธ์ ไม่ใช่เรา เรากับเบญจขันธ์คนละอย่าง นี้เรียกว่ากำหนดรู้ทุกขสัจ พอมาถึงตัณหาต้องละ แต่ว่าอยู่เฉย ๆ ละไม่ได้ เพราะตัณหาไม่เป็นตัวไม่เป็นตน เข้าของเงินทองเราละได้ บริจาคไปเสียได้ ทิ้งไปเสียได้ แต่ตัณหาไม่เป็นตัวเป็นตน เป็นกิเลสติดอยู่ที่เรา เพราะฉะนั้น วิธีที่จะละตัณหาคือเหตุให้เกิดทุกข์นั้น ต้องปฏิบัติให้

ได้นิโรธความดับทุกข์ ปฏิบัติอย่างไรให้ได้นิโรธ ก็ปฏิบัติไปตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ สัมมาสังกัปโป ดำริชอบ สัมมาวาจา พูดชอบ สัมมากัมมันโต ทำการงานชอบ สัมมาอาชีโว เลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายาโม เพียรชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งจิตไว้มั่นชอบ จนได้สมาธิ ได้ฌาน ชอบแปดอย่างนี้ เป็นทางให้ได้นิโรธ คือความดับทุกข์ พอแปดชอบนี้เป็นมรรคสมังคี พร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สัมมาทิฏฐิก็ทำหน้าที่เห็น สัมมาสังกัปโป ก็ทำหน้าที่ดำริชอบ สัมมาวาจา ก็พูดชอบ สัมมากัมมันโต ก็ทำการงานชอบ สัมมาอาชีโว ก็เลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายาโม ก็เพียรชอบ สัมมาสติ ก็ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ จิตใจก็ตั้งมั่นชอบ ต่างทำหน้าที่ของมรรคนั้น ๆ เมื่อความชอบทั้ง ๘ อย่างเป็นสมังคี พร้อมเพรียงกันแล้วก็หลอมตัวรวมลงเป็นศีล สมาธิ ปัญญา ศีลกำจัดทุจริตตัณหา ตัณหาอย่างหยาบ ที่สั่งให้ทำทุจริต เช่นตัณหาออกมาแล้วเที่ยวว่าเขา เที่ยวแขวะเขา เที่ยวเกะกะเขา ตีเขา ว่าเขา ด่าเขา หยาบ ๆ ออกทางกาย ทางวาจา พอมีศีลแล้ว พอศีลสำเร็จขึ้นที่ตัวบุคคลแล้ว ทุจริตตัณหาดับ สมาธิกำจัดปริยุฏฐิตตัณหา ตัณหากลุ้มรุมใจ ไม่ออกมาข้างนอก คนนอกดูไม่ค่อยเห็น จะสังเกตเห็นก็เพียงสีหน้านิดหน่อยเท่านั้น แต่กลุ้มอยู่ในใจ บางทีอาจจะบ่นโดยไม่รู้สึกตัวว่า กลุ้มจริง ไม่สบายจริง ยุ่งจริง พอสมาธิเกิดขึ้น ปริยุฏฐิตตัณหาดับ ปัญญากำจัดอนุสัยตัณหา ตัณหาที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน เหมือนตะกอนนอนอยู่ก้นโอ่ง ไม่

กวนแรง ๆ ก็ไม่ฟุ้ง แต่ถ้ากวนแรง ๆ ก็ฟุ้งขึ้น นี่ต้องกำจัดด้วยปัญญา เมื่อศีลกำจัดตัณหาอย่างหยาบ สมาธิกำจัดตัณหาอย่างกลาง ปัญญากำจัดตัณหาอย่างละเอียดดังนี้แล้ว ผู้ปฏิบัตินั้นก็เป็น วีตตณฺโห ผู้ปราศจากตัณหา ไม่มีตัณหา พูดวนไปวนมาก็ง่ายนิดเดียว แต่ว่าเวลาทำออกจะยาก อย่างที่พูดตรงตามแบบ ถ้าญาติโยมทำได้จริง ๆ แล้ว เห็นอริยสัจจริง ๆ มีหลักรับรองว่าถ้าทำตามนี้แล้ว ถูกชอบตัณหาหมด ผู้ปฏิบัตินั้นก็เป็น วีตตณฺโห ผู้ปราศจากตัณหา หรือมีตัณหาอันสิ้นไปแล้ว ปราศจากใจไปแล้ว ถ้าจะมีคำถามว่า ก็เมื่อง่ายนิดเดียวอย่างนี้ทุก ๆ คนก็จำ ตัณหา ๓ ทุกคนก็จำ พระภิกษุสามเณรก็จำ ญาติโยมอุบาสกอุบาสิกาก็จำ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการต่างคนต่างก็จำได้ แต่ทำไมตัณหายังไม่หมด ตอบว่าเพราะมรรคยังไม่เป็นสมังคี ถามว่าทำไมจึงไม่เป็นสมังคี ตอบว่าเพราะผู้ปฏิบัตินั้นไปหลงทางมารเสีย อริยมรรคนี้เป็นทางพระ แต่ตรงกันข้ามนั้นมีทางมาร ถ้าเราตัดทางมารได้แล้ว ทุกคนตัดทางมารได้แล้ว เรื่องอะไรที่สนุกสนานเบิกบาน เรื่องที่เป็นโลก ๆ นั้นจะมีไม่ได้ แต่นี้มีได้เพราะเหตุว่า เราติดหลงทางมารเสีย อย่างเรา ๆ พุทธศาสนิกชนถือศีลเข้าวัดฟังเทศน์ ศึกษาปฏิบัติ ถึงดังนั้นเผลอ ๆ ก็เดินผิดทางเข้าทางพระไม่ได้ เผลอ ๆ ก็เข้าทางมาร ทางมารนั้นคือ มิจฉาทิฏฐิ เห็นผิด มิจฉาสังกัปปะ ดำริผิด มิจฉาวาจา พูดผิด มิจฉากัมมันตะ ทำการงานผิด มิจฉาอาชีวะ เลี้ยงชีพผิด มิจฉาวายามะ เพียรผิด มิจฉาสติ ตั้งสติไว้ผิด มิจฉาสมาธิ ตั้งจิตไว้มั่นผิด ตรงกันข้ามแปดเหมือนกัน ทางพระก็มีแปด ทางมารก็มีแปด ทางพระเป็นสัมมา

แปลว่าชอบ ทางมารเป็นมิจฉา แปลว่าผิด ทำไมจึงเกิดมีทางมาร ญาติโยมคงจะเคยได้ยินคำโบรมโบราณว่า ที่ไหนมีพระที่นั้นก็มีมาร ถ้าเราอ่านพุทธประวัติแล้ว ในสำนักที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับอยู่นั้นก็มีมารเหมือนกัน แต่พระพุทธเจ้าทรงไกลจากมาร เพราะท่านเป็นพระอรหัง ไกลจากกิเลส มารก็อยู่ไป แต่ว่ามาอยู่ที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ แต่สำหรับเรา ๆ นั้นมันมาอยู่ได้ในเวลาเผลอ เพราะฉะนั้นเวลาเผลอไป มารก็เข้าสิง ไม่เผลอก็แล้วไป มารเขาคอยว่า คนเรานี้มีพลั้งเผลอมากกว่ามีสติ เพราะฉะนั้นเขาคอยดักไว้ คล้าย ๆ เขาสร้างสวนดอกไม้ไว้ล่อใจคน เมื่อใครเข้าสวนดอกไม้ของมาร ผู้นั้นก็ติดชื่นชมอภิรมย์ชมชื่นในสวนดอกไม้ของมาร สวนดอกไม้ของมารนั้น ภาษาบาลีเรียกว่า มารสฺส ปปฺปุผกานิ สวนดอกไม้อันบานดีของมาร ก็คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าใคร่น่าปรารถนาน่าพอใจนั่นเอง เราเป็นนักปฏิบัติ ก็รู้อยู่แล้วว่ายังเป็นปุถุชน อย่าน้อยใจ เมื่อรู้อย่างนี้แล้วตั้งสติให้มีสติมากขึ้น ให้เข้าทางอริยมรรคมากขึ้น ถึงแม้ว่าจะไม่เห็นอริยสัจอย่างแท้จริง ก็ให้เห็นชั่วคราวคราวใดเห็นอริยสัจ คราวนั้นตัณหาดับ คราวใดไม่เห็นอริยสัจ คราวนั้นตัณหาก็เกิดขึ้นอีก ดับ ๆ เกิด ๆ ดังนี้ เกิดอย่าเก็บ เก็บแต่ดับไว้ในเวลาที่ตัณหาดับนั้นสบายใจ อย่างนี้เรียกว่า วีตตณฺโห ผู้ปราศจากตัณหาแม้ชั่วคราว เมื่อปราศจากตัณหาอย่างเด็ดขาดแล้ว ไม่ติดในส่วนเบื้องต้น และในส่วนเบื้องปลาย เบื้องต้นหมายเอาอดีตที่ล่วง

มาแล้ว เบื้องปลายหรือส่วนที่สุดหมายเอาอนาคตที่ยังไม่มาถึง คือไม่ต้องนึกว่า ในอดีตเราเคยเป็นอย่างนั้น ๆ หรืออดีตเมื่อเร็ว ๆ นี้แหละเราเคยเป็นอย่างนั้น ๆ มาปัจจุบันนี้เราเป็นอย่างนี้ ๆ ในอดีตเรามั่งมีศรีสุขหนอ มาปัจจุบันนี้เราลำบากยากเข็ญ ไม่เหมือนกับอดีต นึกอย่างนี้ใจไม่สบาย เพราะฉะนั้นท่านไม่ให้นึก ไม่ให้ติด อดีตเป็นเรื่องของอดีต อนาคตเป็นเรื่องอนาคต มันยังไม่มาถึง ยังไม่มาถึงแล้วแม้เราจะนั่งภาวนาให้ถึงเร็ว ๆ มันก็ไม่ถึง อย่างเราจะภาวนาขอให้พรุ่งนี้มาพบกันที่ศาลานี้ประเดี๋ยวนี้ มันก็มาไม่ได้ เพราะยังไม่ถึงพรุ่งนี้ อนาคตต้องเป็นอนาคต เพราะฉะนั้นท่านว่าอย่าติดทั้งสองอย่าง อย่าไปนึกว่าอดีตเราดีอย่างนั้นเราชั่วอย่างนั้น อย่านึกว่าต่อไปในอนาคตเราจะเป็นอย่างนั้น ๆ อย่าไปนึก แต่บางท่านก็ตัดอาลัยได้ดีเหมือนกัน ท่านว่าท่านไม่กลัวตาย เพราะถ้าตายแล้วอีก ๑๕ ปีก็เป็นหนุ่มเป็นสาวอีก จะไปกลัวอะไร คล้าย ๆ ว่าไปหาร่างใหม่ สิบห้าสิบหกปีก็เป็นหนุ่มเป็นสาวอีก จะมาครองแก่ ๆ อย่างนี้ให้ลำบากทำไม นึกอย่างนี้ไม่เป็นการติดอนาคต เพราะไม่กลัว เป็นอุบายที่ชอบและไม่สงสัยในท่ามกลาง คือไม่สงสัยในปัจจุบันนี้ ในขันธ์ที่เราครองอยู่นี้ ไม่สงสัยเลย เห็นแน่แท้ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาไม่สงสัยเลย เห็นแท้แน่นอน

เมื่อปราศจากตัณหา ไม่ติดในส่วนเบื้องต้นในส่วนเบื้องปลายไม่สงสัยในท่ามกลางแล้ว จึงประสพผล คือไม่มีเครื่องแวดล้อม คือตัณหาทิฏฐิ ตัณหา ความทะเยอทะยานอยาก ทิฏฐิ ความเห็นผิดก็ไม่มี ได้ชื่อว่า ตสฺส นตฺถิ ปุเรกฺขตํ กิเลสเครื่องแวดล้อม

ของผู้นั้นไม่มี ความสำคัญจึงอยู่ที่ตัณหาตัวเดียวเท่านั้น ตัณหา ๑๐๘ นั้นแหละ ๓ ตัวแต่แยกเป็น ๑๐๘ สำคัญอยู่ที่ตรงนี้ เมื่อละตัณหาเด็ดขาดไปแล้ว ก็ไม่ติดในอดีต ในอนาคต ไม่สงสัยในปัจจุบัน กิเลสเครื่องแวดล้อมก็ไม่มี อุปสนฺโตติ วุจฺจติ จึงเรียกว่าอุปสันตบุคคล คือผู้สงบระงับ ได้แก่พระอรหันตขีณาสพในพระพุทธศาสนา

ท่านสาธุชนได้ทราบพระพุทธภาษิตดังกล่าวมา กำหนดจดจำแล้วนำไปประพฤติปฏิบัติฝึกหัดกาย วาจาใจ ของตน ก็จะเป็นไปเพื่อผล คือเจริญในธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกทิพาราตรี มีนัยดังบรรยายมาด้วยประการฉะนี้ ฯ

รายการบำเพ็ญกุศล

อุทิศอำมาตย์โท พระสุทัศนพงศพิสุทธิ์

เมื่อตั้งศพบำเพ็ญกุศลที่ฌาปนสถานกองทัพบก

วัดโสมนัสวิหาร

วันที่	๑๑	เมษายน	๒๕๑๔	เจ้าภาพ
วันที่	๑๒	เมษายน	๒๕๑๔	เจ้าภาพ
วันที่	๑๓	เมษายน	๒๕๑๔	พระพรหมมุนี วัดราชผาติการาม
วันที่	๑๔	เมษายน	๒๕๑๔	พระวิสุทธิวงศาจารย์ วัดสุทัศนเทพวราราม
วันที่	๑๕	เมษายน	๒๕๑๔	ฝ่ายบัญชีธนาคารออมสิน
วันที่	๑๖	เมษายน	๒๕๑๔	ธนาคารออมสิน
วันที่	๑๗	เมษายน	๒๕๑๔	ทำบุญ ๗ วันของเจ้าภาพ มีการสวดพระพุทธมนต์ ถวายภัตตาหารเพล มีพระธรรมเทศนา และบังสุกุล กลางคืนมีสวดพระอภิธรรม กองการศึกษา ร.ร. นายร้อย จ.ป.ร. เสร็จแล้วบรรจุศพ

วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๑๔ พ.อ. กระวี สุทัศน์ ณ อยุธยา บุตรกลับมาจากต่างประเทศ ได้บำเพ็ญกุศลอุทิศ มีสวดพระพุทธมนต์ ถวายภัตตาหารเพล แสดงพระธรรมเทศนาและบังสุกุล

วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๔ (วันออกเมรุ) คุณหลวงคุลยศาฐปฏิเวท

พิมพ์ที่: หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภัณฑ์ (โรงพิมพ์การศาสนา)
นายพยุง ทิพย์เนตร ผู้จัดการและผู้พิมพ์ผู้โฆษณา โทร. ๘๑๒๓๕๑